นโยบายการจัดการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

(พ.ศ. 2453 - พ.ศ. 2468)

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ปริญญานิพนธ์

ของ

มนูญ สาชโรจน์

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
มีนาคม 2521

39028

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิสิต ได้พิจารณาปริญญานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้

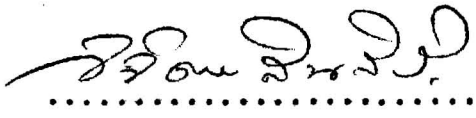
..... ประธาน

..... กรรมการ

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยความเมตตาและกรุณาของบุคคลหลายฝ่าย ผู้เขียนขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิจิตร สินสิริ และ อาจารย์ วุฒิชัย มูลศิลป์ ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำ อันมีค่าหลายประการตลอดจนให้กำลังใจสนับสนุนให้ผู้เขียนได้เร่งรีบให้เสร็จสิ้นโดยเร็ว

ขอขอบพระคุณ เจ้าหน้าที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ที่ได้ให้ความช่วยเหลือในการค้นคว้าเอกสารเป็นอย่างดี

สุดท้ายผู้เขียนขอขอบคุณ คุณสมคิด หมื่นตรี ที่ได้ช่วยพิมพ์ดีดต้นฉบับปริญญานิพนธ์ และ คุณเปรมฤดี ลาชโรจน์ ที่ได้คอยช่วยเหลือให้กำลังใจแก่ผู้เขียนตลอดมา

มนูญ ลาชโรจน์

สารบาญ

บทที่		หน้า
	บทนำ	1
	ความมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้า	11
	ความสำคัญในการศึกษาค้นคว้า	12
	ขอบเขตในการศึกษาค้นคว้า	12
	สมมติฐานในการศึกษาค้นคว้า	12
	วิธีการดำเนินศึกษาค้นคว้า	13
	แหล่งที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าที่สำคัญ	13
	เอกสารที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า	14
1	แนวความคิดและนโยบายการจัดการศึกษา ในรัชสมัยพระบาท-สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	17
	1 นโยบายในการจัดการศึกษาด้านอาชีพของราษฎร	22
	2 นโยบายการจัดการศึกษาเพื่อชาตินิยม	29
	3 นโยบายการจัดการศึกษาเบื้องต้นภาคบังคับแก่ราษฎร	40
	4 นโยบายการจัดมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา	51
2	การดำเนินงานจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จ-พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	57
	1 การจัดการศึกษาเพื่ออาชีพแก่ราษฎร	58
	2 การจัดการศึกษาภาคบังคับแก่ราษฎร	71
	3 การจัดการศึกษาด้านมัธยมศึกษา	84
	4 การจัดการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย	87

บทที่ หน้า

3 ผลการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว..... 93

1 ทำให้มีการวางรูปแบบสถาบันการศึกษาสมัยใหม่มีจำนวนเพิ่มขึ้น.. 95

2 การจัดการศึกษานำผลให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการดำเนินงานจากฝ่ายต่าง ๆ 107

3 การจัดการศึกษาในรัชสมัยพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีผลให้ผู้รับผิดชอบเกี่ยวกับการศึกษาเห็นความสำคัญของการอาชีวศึกษา 112

4 ผลการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ 117

4 ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการศึกษา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว..... 124

1 ปัญหาการขาดแคลนงบประมาณ..... 125

2 ปัญหาการขาดแคลนผู้มีความรู้ความสามารถทางการศึกษา..... 139

3 ปัญหาเรื่องความไม่เข้าใจในคุณค่าทางการศึกษาของประชาชนและข้าราชการที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา..... 143

5 บทสรุป 151

บรรณานุกรม

ภาคผนวก ก. ความเห็นที่จะจัดการศึกษา ของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ร.ศ. 131 ..... (1)

ภาคผนวก ข. ประวัติและผลงานเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี..... (23)

ภาคผนวก ค. รายงานการประชุมอุปราชและเทศาภิบาลมณฑลเกี่ยวกับการจัดการศึกษา วันที่ 24 ธันวาคม 2462..... (32)

บัญชีตาราง

ตาราง		หน้า
1	สถิติการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2464.....	82
2	แสดงจำนวนเพิ่มของโรงเรียน นักเรียน และครู ในระยะเวลา 10 ปี (โรงเรียนรัฐบาล ประชาบาล และราษฎร์)	99
3	จำนวนโรงเรียน นักเรียนในปี พ.ศ. 2460.....	101
4	จำนวนนักเรียนแยกตามชั้นเรียนใน พ.ศ. 2460 เฉพาะโรงเรียน เฉพาะโรงเรียนรัฐบาล.....	102
5	จำนวนผู้สำเร็จการศึกษาระหว่างปีการศึกษา 2459 – 2464 ระดับความรู้ประกาศนียบัตรของจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย.....	105
6	จำนวนผู้สำเร็จการศึกษาระหว่างปีการศึกษา 2465 – 2469 ระดับความรู้ชั้นประกาศนียบัตร ของจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย.....	106
7	แสดงการจัดลำดับความสำคัญของกิจการต่าง ๆ ในงบประมาณรายจ่าย โดยเฉลี่ยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2453 – 2468 เป็นร้อยละ.....	128
8	จำนวนเงินศึกษาพลีที่เก็บในปี พ.ศ. 2465 – 2468	136

สารบาญแผนภูมิ

แผนภูมิที่		หน้า
1	แผนผังโครงการศึกษาปี พ.ศ. 2464	54

บทนำ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้นำในวงการศึกษาของไทย ได้พยายามปรับปรุง และขยายการศึกษา ทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ[1] เพิ่มมากขึ้นต่อจากรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระองค์ได้ทรงปฏิรูปและวางรากฐานการศึกษาไว้แล้ว

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วัตถุประสงค์สำคัญในการจัดการศึกษา มุ่งฝึกสอนคนเข้ารับราชการในยุคที่มีการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย แต่เมื่อล่วงมาถึงปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเริ่มต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้นำทางด้านการศึกษาหลายท่าน เช่น เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) และเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เป็นต้น ได้เสนอแนวทางในการจัดการศึกษาภาคบังคับสำหรับทวยราษฎร์ทั้งปวงให้ได้รับการศึกษาโดยทั่วถึงกัน ดังเห็นได้จากแผนการศึกษาพุทธศักราช 2456

---

[1]ศึกษาธิการ, กระทรวง ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435 – 2507 โรงพิมพ์คุรุสภา หน้า 458.

เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) ได้ชี้แจงให้เห็นว่า การศึกษาที่จะจัดต่อไปไม่ต้องการส่งเสริมให้คนเป็นข้าราชการต่อไป* แต่จะส่งเสริมให้คนรู้จักวิชาชีพ มีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ[1] นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์จะส่งเสริมความรู้สึกชาตินิยมของคนไทย เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชาติ หลังจากไทยต้องเสียดินแดนสิทธิภาพนอกอาณาเขต และความเสียเปรียบด้านอื่น ๆ ให้แก่มหาอำนาจจักรวรรดินิยมตะวันตกมาแล้ว ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว[2]

โครงการศึกษาพุทธศักราช 2456 ได้อำนวยให้จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัยเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2459 มีคณะแพทยศาสตร์ คณะรัฐประศาสนศาสตร์ คณะวิศวกรรมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ช่วยแผ่ให้จุดมุ่งหมายของการศึกษาให้เต็มระเบียบแบบแผน[3]

---

*ดูภาคผนวก ก.

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 10/13</u> ความเห็นที่จะจัดการศึกษาของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี นำขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม ร.ศ. 131.

[2]แถมสุข นุ่มนนท์ อภิปรายประมวลเหตุการณ์สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาไทย <u>บทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา</u> รายงานการประชุมทางวิชาการ กรมสามัญศึกษา ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2512, หน้า 20.

[3]<u>ล.ค.</u> หน้า 12.

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว งานจัดการศึกษาสำคัญประการแรกที่เสนาบดีกระทรวงธรรมการทั้งสองท่านของรัชกาลนี้ ได้ต่อสู้กับปัญหาและอุปสรรค จนบรรลุผลสำเร็จ คือการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา โดยอาศัยรากฐานการจัดตั้งโรงเรียนมูลศึกษา ตามวัดทั่วราชอาณาจักร ใน พ.ศ. 2441[1] ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การดำเนินงานเพื่อให้มีพระราชบัญญัติประถมศึกษา ได้เริ่มต้นขึ้นใน พ.ศ. 2457 เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) ได้ร่างประกาศการบังคับให้เด็กเล่าเรียนในชั้นประถมศึกษา ขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อประกาศใช้ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2457 มีความตอนหนึ่งในคำปรารภว่า

> "จำต้อง บำรุงศิลปวิทยาการทั้งปวงของเรา ให้เจริญขึ้นป้องกันมิให้เสื่อมทรามลงได้ ด้วยอำนาจที่ต้องแข่งขันกับผู้อื่น การที่จะทนุบำรุงและป้องกันเช่นนี้ ก็ได้แต่รีบจัดการให้เด็กทุกคน แม้ในชั้นต้นเพียงเด็กชายก่อน ให้ได้รับการฝึกหัดสั่งสอนให้ทั่วหน้ากัน เพื่อทำพื้นให้กว้าง จึงได้รูปที่งาม"[2]

---

[1]กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ สัมฤทธิผลการจัดการศึกษาภาคบังคับ รายงานการวิจัยอันดับ 8 2516, หน้า 31.

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 2/2 ร่างพระราชบัญญัติภาคบังคับของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี นำทูลเกล้า ฯ ถวาย วันที่ 10 กันยายน พ.ศ. 2457.

เมื่อรัชกาลที่ 6 มีพระราชกระแสให้นำเข้าปรึกษาในที่ประชุมเสนาบดีในเดือนเดียวกัน กรมพระจันทบุรีนฤนาถ เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้คัดค้านในงบประมาณที่จะใช้จ่ายในการบังคับให้เด็กมาเล่าเรียนตามประกาศของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล)[1] ทำให้ร่างประกาศฉบับนี้ ต้องตกไปอย่างน่าเสียดาย

ต่อมา เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ซึ่งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการสืบต่อจากเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) ได้พยายามต่อสู้ที่จะให้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาให้จงได้[2] โดยพยายามเผยแพร่ความคิดนี้ในหนังสือพิมพ์ ตลอดจนที่ประชุมข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ดังเห็นได้จากรายงานการประชุมอุปราชและสมุหเทศาภิบาล เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม 2462 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้กล่าวถึงการศึกษาสำหรับทวยราษฎร์ตอนหนึ่งว่า

> "คนทุกคนก็ได้เรียนตามควรแก่อัตตภาพ การศึกษาสำหรับชาติจึงได้ชื่อว่า ได้เขยิบความรู้แห่งชาติให้สูงขึ้นพร้อมกันหมด นี้เองคือกำลังของชาติ การจัดการศึกษาสำหรับหมู่คณะถึงจะจัดให้สูงสุดเพียงใด ก็ไม่ใช่กำลังแท้จริงของชาติ บราวนิ่ง กวีผู้ขึ้นชื่อได้กล่าวว่า

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 10/5</u> รายงานการประชุมเสนาบดีสภา ครั้งที่ 1 ลงวันที่ 12 กันยายน 2457

[2]ชัยสิริ สมุทวณิช "โลกทัศน์ทางการเมืองในวรรณกรรมของครูเทพ" <u>ชุดชีวิตและงานครูเทพ</u> ชลธิรา กลัดอยู่ บรรณาธิการ หน้า 212 – 213.

อย่าเพียรสร้างแต่ยักษ์และเทวดาเลย จงพยายามยกคนทั้งชาติให้สูงขึ้นพร้อมกันเถิด อันนี้เป็นคติสำหรับการศึกษาสมัยนี้ ซึ่งผันแปรไปเป็นการศึกษาสำหรับชาติ General Education"[1]

ในด้านการส่งเสริมการศึกษาวิชาชีพหรืออาชีวศึกษา เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ได้เสนอความคิดให้จัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพสังคมและเศรษฐกิจของประเทศไทยในร่างความคิดเห็นที่จะจัดการศึกษาซึ่งได้นำขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวาย เพื่อขอพระบรมราชดำริ ใน ร.ศ. 131[2]

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ผู้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการสืบต่อจากเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) ก็รับช่วงงานจัดการศึกษาอาชีวศึกษามาดำเนินการอย่างจริงจัง และได้เสนอความคิดเห็นชี้ให้เห็นความสำคัญของการอาชีวศึกษาว่า

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 1/1 เอกสารลับรายงานการประชุมอุปราชและสมุหเทศาภิบาล ณ กระทรวงวัง วันที่ 24 ธันวาคม 2462.

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 10/13 ความเห็นที่จะจัดการศึกษาของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ทูลเกล้า ฯ ถวายรัชกาลที่ 6 ร.ศ. 131.

"ถ้ามีแต่การเรียนหนังสือในห้องเรียน แต่งตัวสะอาดจับดินสอปากกา นอกจากพรากเด็กมาเสียไม่ให้ฝึกงาน รู้งาน ทางไร่นา ยังเป็นการอบรมให้เด็กไม่ชอบการงานเสียอีก โรคเสมียนเมื่อครั้งจัดการศึกษาอย่างหัดคนเข้ารับราชการ ว่าร้ายแรงอยู่แล้ว โรคประถมศึกษาที่ขาดวิสามัญศึกษา (วิชาชีพ) นี้จะซ้ำร้ายไปยิ่งกว่านั้นหลายเท่าทับทวี เพราะจะเป็นกันเกือบทั้งชาติ"[1]

ในเรื่องการจัดสอนวิชาชีพแก่เด็กที่จะเกณฑ์มาเล่าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้ให้ความคิดเห็นไว้ตั้งแต่เริ่มแรกตระเตรียมการจะจัดการศึกษาภาคบังคับในสมัยที่พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) ดำรงตำแหน่งเสนาบดี กระทรวงธรรมการว่า

"ส่วนเสียของการเกณฑ์เด็กมาเล่าเรียนนั้นคือ เด็กที่อยู่บ้านกับพ่อแม่ ก็ได้ช่วยพ่อแม่ทำการงานหาเลี้ยงชีพไปแต่เล็ก เมื่อเติบโตขึ้นโดยปรกติก็ได้สืบสกุล แต่เมื่อเด็กถูกพรากจากการงานข้างบ้านให้มาเข้าโรงเรียนเอาเวลามาเรียนหนังสือและวิชา ซึ่งชวนแต่ให้คิดมักใหญ่ใฝ่สูงดูหมิ่นการงานซึ่งวงศ์สกุลของตัวเคยทำมา เห็นว่าเป็นการต่ำช้าเลวทราม ไม่สมควรแก่ตน ผู้คิดแต่จะเป็นขุนนางเช่น

---

[1]จากเชิงอรรถ หนังสือโคลงกลอนครูเทพ พิมพ์ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ ท่านผู้หญิง ถวิล ธรรมศักดิ์มนตรี หน้า 18.

นี้แล้ว ยิ่งได้จัดการกวดขันให้เด็กมาเข้าโรงเรียนทุกคน อันตราย เช่นนี้ก็จะมีมากขึ้น"[1]

ความคิดที่จะเร่งรัดจัดการศึกษาอาชีวศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีมากขึ้นได้มีการจัดตั้งและขยายโรงเรียนอาชีวศึกษาขึ้นหลายโรง เช่น จัดตั้งโรงเรียนเพาะช่าง โรงเรียนฝึกหัดครูกสิกรรมประจำมณฑล โรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวาย โรงเรียนพณิชยการวัดบพิตรพิมุขขึ้น[2]

ในระดับอุดมศึกษา ได้เปลี่ยนฐานะโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ซึ่งตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และต่อมาได้ยกฐานะขึ้นเป็นมหาวิทยาลัย คือ จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย[3]

พระบรมราโชบายที่สำคัญประการหนึ่ง ในการจัดการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวคือ เรื่องชาตินิยม พระองค์ทรงเป็นผู้นำในการปลุกเร้าให้เกิดความรู้สึกชาตินิยม[4] สิ่งที่แสดงให้เห็นถึงพระบรมราโชบายทาง

---

[1]วิทยาจารย์ฉบับรวมเล่ม เล่ม 12 รายงานการประชุมเทศาภิบาล เมื่อวันที่ 13 กันยายน ร.ศ. 131.

[2]สุดจิตรา สุดเดียวไกร "บทสำรวจชีวิตและผลงานของครูเทพ" ชุดชีวิตและงานครูเทพ ชลธิรา กลัดอยู่ บรรณาธิการ หน้า 18.

[3]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 4/30 เรื่อง โรงเรียนข้าราชการพลเรือนและจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย

[4]สุลักษณ์ ศิวรักษ์ "อภิปรายประมวลเหตุการณ์สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาไทย" บทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ หน้า 25.

ชาตินิยม นอกจากงานพระราชนิพนธ์ปลุกใจต่าง ๆ แล้ว ทางด้านการศึกษาได้แก่ การออกพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ใน พ.ศ. 2461

บทบัญญัติที่สำคัญ ในพระราชบัญญัติฉบับนี้ ได้สะท้อนให้เห็นถึงความไม่ไว้วางใจในการจัดการศึกษาของเอกชน โดยเฉพาะชาวจีนว่าอาจดำเนินการสั่งสอนให้เด็กนักเรียนไม่ชอบคนไทยและหันไปนิยมชาติจีนแทน[1]

วัตถุประสงค์สำคัญของพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2461 มุ่งที่จะปลูกฝังให้นักเรียนในโรงเรียนราษฎร์ต่าง ๆ มีความจงรักภักดีต่อชาติไทย และเข้าควบคุมการจัดการของโรงเรียนด้วย ดังเห็นได้จากมาตรา 14 ของพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้กำหนดว่า ผู้จัดการโรงเรียนต้องมีความรู้ภาษาไทยและครูใหญ่ต้องได้รับประกาศนียบัตรประโยคครูมูลหรือมีความรู้ชั้นมัธยมปีที่ 6 หรือเทียบเท่า ในด้านการสอนการเรียนนั้น ต้องจัดให้นักเรียนได้เรียนรู้อ่านเข้าใจภาษาไทยเรียนวิชาภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ไทย[2]

บทบัญญัตินี้มีผลครอบคลุมถึงโรงเรียนราษฎร์ของชาวจีนในประเทศไทย หมายถึงว่า รัฐบาลไทยต้องการให้โรงเรียนราษฎร์ของชาวจีน อบรมสั่งสอนให้ลูก-หลานชาวจีนในประเทศไทยกลายเป็นคนไทยเพราะภาษาและประวัติศาสตร์มีอิทธิพลต่อความคิดของคนเรามาก

---

[1]พวงร้อย กล่อมเอี้ยง พระบรมราโชบายเกี่ยวกับการแก้ปัญหาชาวจีนในพระราชอาณาเขต รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร 2517 หน้า 121.

[2]เสถียร ลายลักษณ์ ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 31 – 32 หน้า 106.

นายวิลเลียม สกินเนอร์ (William Skinner) ได้ให้ความเห็นว่า สมัยรัชกาลที่ 6 เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญยิ่งของชาวจีนในประเทศไทย โดยกล่าวว่า การสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงเป็นมิตรของชาวจีนองค์รัชทายาทคือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นนักชาตินิยมที่มีอารมณ์ฝัน (A Romantic Nationalist) ได้มีนโยบายต่อต้านชาวจีนหลายประการ[1]

แนวทางต่อต้านชาวจีนของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีหลายประการ เช่น ทรงวิพากษ์วิจารณ์ชาวจีนในเมืองไทยอย่างรุนแรง ในบทความเรื่องยิวแห่งบูรพาทิศ ทรงให้เลิกล้มสมาคมลับของชาวจีนและการให้เลิกล้มระบบการเก็บภาษีแบบประมูลผูกขาดของชาวจีน[2]

นอกจากนี้ ทรงปลุกเร้าชาตินิยมในหมู่ประชาชนนักเรียนและข้าราชการโดยทรงตั้งกองเสือป่าและกิจการลูกเสือขึ้น ซึ่งจมื่นอมรดรุณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช) ได้กล่าวว่า

---

[1]Skinner, William G., Chinese Society in Thailand : An Analytical History, p. 155.

[2]ยุพา ชุมจันทร์ "พระบรมราโชบายในการใช้ลัทธิชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 3 : 31 เมษายน - มิถุนายน 2519.

"ทรงปลุกคนไทยให้ตื่นขึ้นทั้งชาติ ให้คนไทยรู้จักรักชาติสละชีพเพื่อชาติ โดยตั้งกองอาสาสมัครขึ้นเรียกว่า กองเสือป่า โดยรวบรวมคนไทยไม่ว่าจะเป็นข้าราชการ กรมไหน กองไหน หรือจะเป็นพ่อค้าคหบดีไม่ว่าหนุ่มหรือแก่มาร่วมมือกัน ทำหน้าที่นักรบป้องกันชาติ แล้วยังขยายไปยังเด็กทั่วพระราชอาณาเขต ตั้งเป็นกองลูกเสือตามโรงเรียนทุกแห่ง[1]

การที่ผู้เขียนได้เลือกศึกษานโยบายการจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ด้วยเห็นว่า ในระยะการขยายและการปรับปรุงการศึกษานี้ มีนักการศึกษาที่สำคัญ เช่น เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) และ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เป็นต้น เป็นผู้มีประสบการณ์ทางด้านการศึกษาและดูงานจากประเทศในยุโรป โดยเฉพาะประเทศอังกฤษ ซึ่งเป็นประเทศมหาอำนาจสำคัญในยุคนั้น คงจะได้นำแนวความคิดหรือปรัชญา ตลอดจนรูปแบบมาประยุกต์ใช้ในวงการศึกษาของไทย เพื่อพัฒนาประเทศทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ความสำเร็จหรืออุปสรรคปัญหาการจัดการศึกษาในยุคนี้เป็นเรื่องน่าศึกษา

นักการศึกษาในยุคปัจจุบันได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับการปรับปรุงและขยายการศึกษาของไทยว่า ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ดังเห็นได้จากคำกล่าวของ เอกวิทย์ ณ ถลาง ว่า

---

[1]อมรดรุณารักษ์, จมื่น "ลายพระราชหัตถเลขา รัชกาลที่ 6 ที่ยังไม่เปิดเผย" สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 4 : 38 เมษายน 2511.

"การรับ (วิธีการจัดการศึกษา – ผู้เขียน) ของตะวันตกก็รับแต่รูปแบบมิได้รับปรัชญาเบื้องหลังมาด้วย ของเดิมที่มีอยู่ในวัฒนธรรมก็มิได้นำมาประยุกต์ให้ประสมกลมกลืนกับความต้องการ ความจำเป็นของกาลสมัยเท่าที่ควรเช่นนี้ การศึกษาจึงเปรียบเหมือนหุ่นยนต์ที่ไร้วิญญานขาดแก่น ขาดชีวิต และเปะปะไก้ง่าย"[1]

ฉะนั้น ความคิดที่จะขยายและปรับปรุงการศึกษาโดยนำความคิดจากต่างประเทศมาปฏิบัติว่ามีปัญหา อุปสรรค ความล้มเหลว หรือความสำเร็จประการใดเป็นเรื่องที่น่าจะได้ศึกษาค้นคว้า เพื่อเป็นแนวคิดในการจัดการศึกษาของไทยต่อไป

ความมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้า

1. ศึกษานโยบาย แนวความคิด และโครงการจัดการศึกษา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

2. ศึกษาถึงวิธีดำเนินงาน ปัญหา อุปสรรค และวิธีการแก้ปัญหาในการจัดการศึกษา

3. ศึกษาถึงความสำเร็จและความล้มเหลวของโครงการหรือแผนการจัดการศึกษา ที่ได้วางไว้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

4. วิเคราะห์ ผลการจัดการศึกษาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และผลต่อเนื่องที่อาจมีถึงปัจจุบัน

---

[1] เอกวิทย์ ณ ถลาง "เมื่อคติการจัดการศึกษาแบบตะวันตกเข้าสู่สยาม" สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 2 : 90 กันยายน – พฤศจิกายน 2511.

ความสำคัญในการศึกษาค้นคว้า

1. ผลการศึกษาค้นคว้าจะทำให้ทราบถึงแนวความคิด โครงการหรือแผนการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

2. ผลการศึกษาจะทำให้ทราบถึง วิธีการจัดการศึกษา การดำเนินงานอุปสรรค และข้อบกพร่อง ในการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

3. ผลการศึกษาค้นคว้า จะทำให้ทราบถึงอิทธิพลและแนวความคิดที่ได้รับจากต่างประเทศ และนำมาใช้ในการจัดการศึกษาในยุคนั้น ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการปรับปรุงการศึกษาต่อไป

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

จะศึกษาถึงความคิดเห็น โครงการของผู้บริหารการศึกษา และผู้เกี่ยวข้องตลอดจนพระราชดำริ และพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษา

สมมติฐานในการศึกษาค้นคว้า

1. ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้นำความรู้และแบบแผนและวิธีการจัดการศึกษาจากต่างประเทศมาดำเนินงาน มากกว่าจะอาศัยแบบแผน ความรู้ หรือแนวความคิด ที่มีมาแต่ดั้งเดิมของไทย

2. การวางนโยบายและโครงการศึกษาตลอดจนการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายเกิดจากนักวิชาการที่มีความคิดก้าวหน้าและได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศมากกว่าอาศัยแนวความคิดหรือการริเริ่มของผู้นำประเทศในยุคนั้น

3. อุปสรรคการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นเพราะขาดการสนับสนุนด้านงบประมาณ และด้านกำลังคนมากกว่าความผิดพลาดของแผนงานหรือโครงการจัดการศึกษา

4. ผลการจัดการศึกษาในยุคนี้ ไม่บรรลุเป้าหมายตามนโยบายที่กระทรวงธรรมการวางไว้

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้จะใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และเสนอรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) ข้อมูลที่ใช้ศึกษาค้นคว้าจะใช้ข้อมูลที่เป็นหลักฐานชั้นต้น (Primary Sources) เป็นหลักและต้องอาศัยข้อมูลที่เป็นหลักฐานชั้นรอง (Secondary Sources) ประกอบด้วย

แหล่งที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าที่สำคัญ คือ

1. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ
2. ห้องสมุดศูนย์วัสดุการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ
3. หอสมุดแห่งชาติ
4. แหล่งอื่น ๆ ที่จำเป็น เช่น ห้องสมุดมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ห้องสมุดสยามสมาคม หอสมุดจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ฯลฯ

เอกสารที่ใช้ในการค้นคว้า

ในการศึกษาค้นคว้าจะใช้เอกสารดังต่อไปนี้

1. เอกสารที่เป็นหลักฐานชั้นต้น (Primary Sources) ได้แก่

1.1 เอกสารที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์ เช่น

- เอกสารรัชกาลที่ 6 เรื่อง ปัญหาโรงเรียนราษฎร์ของนายนานา
- เอกสารรัชกาลที่ 6 รายงานการประชุมอุปราชและเทศาภิบาล เกี่ยวกับการจัดการศึกษา
- เอกสารรัชกาลที่ 6 รายงานจัดการศึกษาจากมณฑลต่าง ๆ
- เอกสารรัชกาลที่ 6 ความเห็นที่จะจัดการศึกษาของเจ้าพระยา พระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) ร.ศ. 131
- เอกสารรัชกาลที่ 6 ร่างแผนการจัดการศึกษาเจ้าพระยา ธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)
- เอกสารรัชกาลที่ 6 เรื่อง การจัดตั้งโรงเรียนข้าราชการ พลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
- เอกสารรัชกาลที่ 6 หนังสือกราบบังคมทูลโต้ตอบระหว่าง เสนาบดี กระทรวงนครบาล และกระทรวงธรรมการ เรื่อง ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา
- เอกสารรัชกาลที่ 6 เรื่อง การจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูกสิ-กรรมประจำมณฑลของพระยาธรรมศักดิ์มนตรี
- เอกสารรัชกาลที่ 6 หนังสือกราบบังคมทูลของเทศาภิบาล มณฑลภูเก็ต เรื่องปัญหาโรงเรียนจีนในมณฑลภูเก็ต
- เอกสารรัชกาลที่ 6 เรื่องโรงเรียนมหาดเล็กหลวง

1.2 <u>เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว</u> เช่น

- รายงานกระทรวงธรรมการหรือกระทรวงศึกษาธิการ ระหว่าง พ.ศ. 2453 - 2469
- พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2461
- พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464
- หนังสือพิมพ์วิทยาจารย์ระหว่าง พ.ศ. 2454 - พ.ศ. 2469
- พระราชดำรัสในรัชกาลที่ 6
- ประวัติจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย

2. <u>เอกสารชั้นรอง</u> (Scondary Sources)

2.1 <u>ปริญญานิพนธ์ วิทยานิพนธ์และหนังสือทั่วไป</u> เช่น

- การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ เรื่องการเมืองและการปกครอง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นางสาวมัทนา เกษกมล
- นโยบายการจัดการศึกษาของไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ของนายวุฒิชัย มูลศิลป์
- พระบรมราโชบายเกี่ยวกับปัญหาชาวจีนในพระราชอาณาเขต รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ของนางสาวพวงร้อย กล่อมเอี้ยง
- การใช้จ่ายเงินแผ่นดิน ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ของนางสาวพรเพ็ญ ชั่นตระกูล
- การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464 - 2474 ของนางสาวจารุวรรณ ไวยเจตน์
- ชุมนุมวิชาการ การจัดการศึกษาไทยในรอบร้อยปีที่ผ่านมา กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ

- ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ ของ กระทรวงศึกษาธิการ

- สัมฤทธิผลในการจัดการศึกษาภาคบังคับ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ

- ชีวิตและงานของครูเทพ ชลธิรา กลัดอยู่ บรรณาธิการ

- Wyatt, David K., The Politics of Reform in Thailand Education in the Reign of King Chulalongkorn, Thai Wattana Panich, Bangkok, 2512.

- Skinner, William G., Chinese Society in Thailand: An Analytical History.

- Green, Stephen, King Wachirawut's Policy of Nationalism.

2.2 ประเภทวารสาร

- สังคมศาสตร์ปริทัศน์
- วิทยาจารย์
- จุลสารโครงการตำรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

บทที่ 1

แนวความคิดและนโยบายการจัดการศึกษาในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

การศึกษาตามแบบเดิมของไทย ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาที่วัด ซึ่งเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน มีพระภิกษุเป็นผู้สอน นักเรียนเป็นเด็กผู้ชายที่ชาวบ้านนำมาฝากเป็นศิษย์วัด หรือให้บรรพชาเป็นสามเณร วิชาที่เรียนส่วนใหญ่เป็นวิชาการอ่านและเขียนหนังสือ เพื่อเป็นพื้นฐานในการเรียนวิชาหลักธรรมในพุทธศาสนาต่อไป เมื่อนักเรียนเหล่านี้มีอายุครบ 20 ปี ก็ทำการอุปสมบทเป็นพระภิกษุ หลักสูตรการเรียนจึงไม่แน่นอน ผู้ใดที่มีความรู้อ่านออกเขียนได้และอุปสมบทแล้ว ส่วนใหญ่ก็จะลาสิกขาบทไปประกอบอาชีพต่อไป เวลาที่ใช้สอนส่วนมากเป็นเวลาตอนเช้าหลังจากพระฉันอาหารแล้ว ตอนบ่ายก็มีการทบทวนวิชาที่สอนแล้วในตอนเช้า การเรียนใช้วิธีบอกให้ท่องจำเป็นส่วนใหญ่ ยังไม่มีการสอนให้คิดวิเคราะห์หรือซักถามตามแบบสมัยใหม่ นอกจากการสอนหนังสือแล้ว ในวัดยังมีการสอนวิชาก่อสร้าง หรือวิชาแพทย์แผนโบราณอีกด้วย[1]

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการจัดการศึกษาสมัยใหม่ มีระเบียบแบบแผนในการเรียนการสอน เช่น มีการสอนตามกำหนดเวลา มีวิชาที่สอนคือ ภาษาไทย และภาษาต่างประเทศ ตลอดจนวิชาชีพอื่น ๆ ที่ไม่เคยสอนในโรงเรียนแบบเดิมของไทย นอกจากนี้ยังมีตำราเรียน และตั้งโรงเรียนหลวง

---

[1] วุฒิชัย มูลศิลป์ นโยบายการจัดการศึกษาของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปริญญานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต กศ.ม. วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร 2512 หน้า 4 – 6.

สำหรับทวยราษฎร์ทั่วไป[1] เป็นการวางรากฐานการจัดการศึกษาแบบสมัยใหม่ไว้อย่างมั่นคง ก่อนสิ้นรัชสมัยใน พ.ศ. 2453

ถ้าหากเราจะศึกษาวัตถุประสงค์การจัดการศึกษาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีจุดมุ่งหมายสำคัญอยู่ 3 ประการ คือ

1. เพื่อสนองความต้องการของบ้านเมืองที่ต้องการคนเข้ารับราชการ
2. เพื่อคุณประโยชน์ทั่วไป
3. เพื่อเป็นการส่งเสริมพระศาสนา[2]

ในบรรดาวัตถุประสงค์สำคัญทั้งสามประการ วัตถุประสงค์ที่ต้องการฝึกอบรมคนเป็นข้าราชการนับเป็นวัตถุประสงค์สำคัญยิ่ง เพราะในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีความเร่งด่วนต้องปรับปรุงการปกครองประเทศให้กระชับ โดยจัดเทศาภิบาล มณฑล และจังหวัด อำเภอ เพื่อต่อสู้กับภัยจากลัทธิการล่าอาณานิคมในยุคนั้น[3]

---

[1]ศึกษาธิการ, กระทรวง ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 – 2507 หน้า 28.

[2]วุฒิชัย มูลศิลป์ นโยบายการจัดการศึกษาของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปริญญานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต กศ.ม. วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร 2512 หน้า 62 – 82.

[3]เตช บุนนาค "ประมวลเหตุการณ์ที่มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาไทย" บทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา รายงานการประชุมทางวิชาการ กรมสามัญศึกษา หน้า 8.

เมื่อล่วงถึงตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตกต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้ผ่อนคลายลงเนื่องจากการตกลงทางทหาร ระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศส เมื่อปี 2439 (ค.ศ. 1896)[1]

การผ่อนคลายการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก* ทำให้รัฐบาลไทยได้หันมาพิจารณาปรับปรุงประเทศในด้านเศรษฐกิจและสังคมให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

ด้านการศึกษาหลังปีพุทธศักราช 2439 แล้ว ได้มีการวางโครงการการจัดทำหลักสูตรและการขยายการศึกษาอย่างจริงจัง เริ่มตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2441 ซึ่งบางท่านเรียกว่า เป็นปีที่ระเบิดทางความคิด (Explosion of Idea)[2]

เมื่อล่วงถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การจัดการศึกษาได้วางรากฐานการจัดโรงเรียนและโครงการต่าง ๆ ไว้มากแล้ว โดยเฉพาะบุคคลที่เป็นกำลังสำคัญในการจัดทำโครงการศึกษาคือ พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว. เปีย

---

[1]แถมสุข นุ่มนนท์ "ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม" โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ การเจรจาทางการทูตระหว่างไทยกับอังกฤษ หน้า 1.

*ใน ค.ศ. 1896 อังกฤษกับฝรั่งเศสได้เซ็นสัญญาทำความเข้าใจกัน (Anglo - French Entente) รับรองอธิปไตยของไทยซึ่งเป็นหลักประกันเอกราชของไทยว่าจะไม่ถูกคุกคามจากอังกฤษและฝรั่งเศสต่อไป จึงทำให้ไทยได้หันมาสนใจปรับปรุงการปกครองและระบบสังคมได้มากยิ่งขึ้น.

[2]Wyatt, David K., The Beginning of Modern Education in Thailand 1868 - 1910 อ้างจาก วุฒิชัย มูลศิลป์ นโยบายการจัดการศึกษาของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 55.

มาลากุล) ก็ได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการในปีพุทธศักราช 2454[1] ซึ่งเป็นต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

มีแรงผลักดันหลายประการที่ทำให้นโยบายการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเปลี่ยนแปลงไปดังความเห็นของ แถมสุข นุ่มนนท์ ที่ได้ให้เหตุผลว่า

> "...สมัยรัชกาลที่ 6 อิทธิพลของจักวรรดินิยมผ่อนคลายไปแล้ว แต่ขณะเดียวกันสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นขณะที่ไทยกำลังตื่นตัวในลัทธิชาตินิยม การเสียดินแดนไปใหม่ๆ จึงแคบมาก ประการ 1 ยิ่งกว่านั้นรัชกาลที่ 6 ทานอยู่ยุโรปนาน จนรู้จักฝรั่งว่าฝรั่งเป็นอย่างไร คือฝรั่งก็ไม่แคไหน ก็พยายามส่งเสริมเมืองไทยมากขึ้น แล้วในขณะเดียวกันคนไทยกำลังเรียรัดในเรื่องการเรียกรองสิทธิสภาพนอกอาณาเขต เหตุผลเหล่านี้เกิดแนวโน้มส่งเสริมลัทธิชาตินิยม ให้ส่งเสริมความเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น ส่งเสริมความเป็นไทยมากขึ้น..."[2]

นอกจากนี้ความหวั่นกลัวของนักการศึกษาไทยคือ ตัวเสนาบดีกระทรวงธรรมการเอง พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ได้ชี้แจงไว้ในโครงการจัดการศึกษา 2456 ว่า

---

[1]ธรรมการ, กระทรวง <u>รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 4 พ.ศ. 2454</u> หน้าพิเศษ ก.

[2]แถมสุข นุ่มนนท์ "ประมวลเหตุการณ์สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาไทย" <u>บทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา</u> หน้า 20. รายงานการประชุมทางวิชาการกรมสามัญศึกษา ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2512.

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สมุดวิภา 23 พระโขนง กรุงเทพฯ 11 โทร. 3921876, 3914088

"...เมื่อเรียนไปแล้ว ก็หลุกไปเกณฑ์ให้รัฐบาลจ้างไปรับราชการไปหมด การที่เขาใจผิดเช่นนี้เป็นการยากที่จะต้องบอกว่าไม่ใช่ดอก..."[1]

พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ยังได้ชี้ให้เห็นแรงผลักดันที่สำคัญที่จำต้องเปลี่ยนแปลงนโยบายการจัดการศึกษาของไทย หลังจากที่ได้เร่งรัดจัดการศึกษาขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า

"...มีการสอนวิชาความรู้ในทางราชการเป็นหมู่อันเรียกว่าโรงเรียนข้าราชการพลเรือนมาตั้งแต่ พ.ศ. 2442 การเล่าเรียนวิชาความรู้ได้จัดเป็นโรงเรียนและมีชื่อว่า การศึกษาเจริญขึ้นทุกทีมากบ้างน้อยบ้าง การศึกษาทั้งวิชาสามัญเพียงแต่หนังสือและเลขมีความรู้พอขีดเขียนชำนิชำนาญขึ้นก็พากันออกจากโรงเรียนไปขอเข้ารับราชการเป็นเสมียนตามที่ทำการต่าง ๆ ไม่ได้ฝึกหัดวิชาพิเศษอื่น ๆ เช่น เข้าโรงเรียนแพทย์ โรงเรียนข้าราชการพลเรือน เมื่อขาดคนที่จะใช้งานก็พากันหาตัวคนที่เล่าเรียนเพียงเท่านั้น ตอมาเมื่อคนเต็มหน้าที่และคนที่มีความรู้เพียงแค่นั้นมากขึ้น ก็มีการเลือกเฟ้นถ่วงดีขึ้น คนที่เรียนเพียงอ่านออกเขียนหนังสือได้ ก็ไม่เป็นที่ต้องการ ที่เหลือก็เที่ยวเพ้นพาน ไม่มีงานทำ จะกลับไปทำงานตามชาติตระกูลเช่น ชาวนาหมอจะทำหมอก็ทำไม่ได้ เพราะได้ละเลยเห็นเป็นวิชาที่เลวและต่ำช้าไป..."[2]

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 10/13 เรื่องความเห็นที่จะจัดการศึกษา ร.ศ. 131 ของ พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 6.

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 1/11 คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ลงวันที่ 2 มกราคม 2457.

69028

จากที่กล่าวนี้นโยบายการศึกษาที่สำคัญในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงเน้นการจัดการศึกษาเพื่ออาชีพและนโยบายอื่น ๆ เป็นนโยบายที่รองลงมา ซึ่งจะกล่าวถึงนโยบายเหล่านั้นไปเป็นลำดับดังนี้

1 นโยบายการจัดการศึกษาด้านอาชีพของราษฎร

ปัญหาที่พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) เสนาบดีกระทรวงธรรมการ นำมาวิเคราะห์คือ ปัญหาที่คนมีความรู้เฉพาะวิชาสามัญหางานทำไม่ได้ ขาดความรู้ด้านวิชาชีพซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยเร่งรัดจัดการศึกษาในรัชกาลที่ 5 เมื่อมีคนมีความรู้ทางวิชาสามัญมากขึ้นก็มุ่งแต่จะเข้ารับราชการ ทำให้คนล้นงานและประเทศไม่พัฒนาทางเศรษฐกิจเท่าที่ควร จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องเปลี่ยนนโยบายการจัดการศึกษาโดยบรรจุวิชาชีพไว้ในการเรียนเสียใหม่

ความพยายามของกระทรวงธรรมการ ที่จะชักจูงจิตใจของนักเรียนที่มุ่งแต่จะเข้ารับราชการเป็นเสมียน ซึ่งมีมากขึ้นในตอนต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวให้มาเรียนทางด้านอาชีวศึกษา จะเห็นได้จากตอนหนึ่งในรายงานของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) ที่กราบบังคมทูลในงานศิลปหัตถกรรมของนักเรียนที่จัดขึ้นเป็นครั้งแรกที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ใน พ.ศ. 2455 ว่า

> "...ความประสงค์แห่งการแสดงศิลปหัตถกรรมนี้ เพื่อจะแนะนำชักจูงให้เด็กชายหญิงในปัจจุบันนี้ เอาใจใส่ฝึกหัดศิลปหัตถกรรม ซึ่งเป็นทางเลี้ยงชีพต่าง ๆ เพื่อจะกันการที่เด็กทั้งหลายพากันนิยมในการเป็นเสมียนให้น้อยลง..."[1]

---

[1]ศึกษาธิการ, กระทรวง <u>ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ</u> หน้า 226.

อีกตอนหนึ่งของคำกราบบังคมทูลในงานศิลปหัตถกรรมปีพุทธศักราช 2457 ได้กล่าวถึงความยุ่งยากและปัญหาการเล่าเรียน เฉพาะวิชาหนังสือเพียงเล็กน้อยแต่ไม่มีการฝึกด้านวิชาชีพว่า

> "...กุลบุตรศึกษาทางวิชาสามัญ เพียงแต่เรียนหนังสือและเลข เป็นต้นนั้น มีผู้ฝึกหัดกันมากขึ้น ๆ หาทันที่จะได้ฝึกหัดวิชาพิเศษอื่น ๆ เช่น เข้าโรงเรียนแพทย์และโรงเรียนข้าราชการพลเรือนไม่ ในเวลานั้นกำลังหาคนที่จะใช้การงาน ก็พากันตั้งการคนที่ได้เล่าเรียนวิชาหนังสือในโรงเรียนเพียงเท่านั้น ไปใช้ให้เป็นเสมียนให้ทันต้องการดีกว่าเอาคนที่ไม่รู้อะไรเลยมาหัดเอาเอง แต่พอได้คนเช่นนั้นมากขึ้น ๆ จนเต็มที่ ทานผู้ตั้งการคนใช้ก็เลือกเฟ้นถือฉวนขึ้นเอาแต่คนที่มีความรู้ดียิ่งขึ้นไป เช่น รอบรู้ในทางการงานต่าง ๆ ด้วย ไม่ใช่เอาแต่เพียง คัดเขียน เขียนหนังสืออย่างเดียว เมื่อถึงเวลาเช่นนี้ฝ่ายคนที่หัดวิชาสามัญเขียนอ่านหนังสือได้เท่านี้ ก็ไม่มีผู้ต้องการใช้พวกที่ได้ฝึกหัดความรู้เพียงเท่านั้นแล้วนี่กว่าพอ ไม่ต้องการที่จะเล่าเรียนวิชาให้สูงขึ้น ก็เหลือลงเที่ยวเพ่นพ่านไม่มีงานทำ ใช้แต่เท่านั้นก็ชำรายนั้นคือ วิชาที่ได้ฝึกฝนตามชาติตระกูลโดยวิธีเก่า เช่น ชาวบ้านที่หัดทำหมอ เป็นต้น กลับทำไม่ได้..."[1]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนับสนุนงานการศึกษาด้านอาชีพของประชาชนเป็นอย่างยิ่ง พระองค์ได้มีพระราชดำรัสตอบรายงานกราบบังคมทูลของเสนาบดีกระทรวงธรรมการในงานแสดงศิลปหัตถกรรมครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2455 ตอนหนึ่งว่า

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 1/11 คำกราบบังคมทูลของเสนาบดีกระทรวงธรรมการในงานแสดงศิลปหัตถกรรมนักเรียน พุทธศักราช 2457.

"...ว่าถึงการเลี้ยงชีพในทางหัตถกรรม เราผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ก็กล้ายืนยันได้ว่า ไม่เป็นการเลวทรามกว่าเป็นเสมียนหรือเป็นข้าราชการ ดังที่คนเป็นอันมากยังสำคัญผิดอยู่นั้นเลย คงจะได้รับการยกยอง ชุบเลี้ยง เช่นกันคือ ถ้าตั้งตนเป็นหลักฐานมั่นคง ในการชายหุ้อศิลปการใดแล้ว เราคงจะตั้งเป็นขุนนำขุนนางได้ ไม่ผิดอะไรกับผู้ที่รับราชการ..."[1]

สาเหตุสำคัญประการหนึ่ง ในการที่รัฐบาลเร่งรัดให้จัดการศึกษาในด้านอาชีพนั้นคือความอิ่มตัวของตำแหน่งหน้าที่ราชการโดยเฉพาะในระดับเสมียนพนักงาน ซึ่งเคยมีความต้องการอย่างมากในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่เมื่อเวลาผ่านไป บรรดาตำแหน่งราชการเหล่านั้นก็มีบุคคลอยู่ในตำแหน่งเกือบเต็มหมดแล้ว หรือหากมีว่างก็ต้องการใช้บุคคลที่มีระดับความสามารถสูงขึ้น ดังเห็นได้จากคำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีที่นำขึ้นกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 6 เสนอแนวทางการจัดการศึกษาในตอนหนึ่งว่า

"...เพราะรัฐบาลไม่ลงทุนรอนจัดการเช่นนี้ที่นี่ก็เป็นการนิยมของราษฎรเกิดขึ้นเขาใจเสียว่า การที่เขาโรงเรียนแล้วไม่ว่าสูงต่ำหรือต่างประเภทกันอย่างไร เป็นทางทำมาหากิน (วิสามัญ) ไปหมด เมื่อสุดกำลังหรือสุดปัญญาที่จะเรียนต่อไปอีกเท่าไร ก็หลีกออกไปเกณฑ์ให้รัฐบาลจ่างไว้รับราชการไปหมด การที่เขาใจผิดเช่นนี้ เป็นการยากที่จะรองบอกว่าไม่ใช่ดอก การเรียนแต่เพียงเท่านั้น สำหรับรู้ผิดชอบชั่วดีและรู้การงานเพียงเป็นกบสามัญ ถ้าจะให้เป็นทางทำมาหากินก็ต้องให้เรียนต่อไปอีก ถ้าบอกความจริงให้เขาใจเช่นนั้นก็ไม่เห็นประโยชน์และอาจไม่เรียนเสียที่เดียวใช่แต่เท่านั้นยังมีความเห็นซึ่งเป็นที่นิยมต่องอัธยาศรัยต่อไปว่าการที่จะเข้ารับจ้างรัฐบาลเป็นการเบาสบาย

---

[1]สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ และ ยอนสัน ประวัติสังเขปแห่งการศึกษาของประเทศสยาม หน้า 75.

ทั้งภาคภูมิ มียศศักดิ์ชั่วแต่ให้ท่านใช้ทำได้บ้างไม่ได้บ้าง ก็ดีกว่าที่จะไปทำมาหากินอย่างอื่นที่ต้องออกแรงเหน็ดเหนื่อย หาทางและหาทุนทรัพย์ทำ..."[1]

นโยบายการจัดสอนวิชาชีพ นอกจากเรื่องความอิ่มตัวของตำแหน่งหน้าที่ในราชการแล้ว ยังมีปัจจัยมาจากการขยายการศึกษาภาคบังคับอีกด้วย โดยกลัวกันว่าถ้าการจัดการศึกษาภาคบังคับได้แพร่หลายไปยังประชาชนทั่วประเทศแล้ว ความคิดอยากรับราชการหรือที่เรียกกันว่า "โรคอยากเป็นเสมียน" ก็จะแพร่ไปกว้างขวางด้วย เพราะถ้าการศึกษาภาคบังคับมีแต่เรียนวิชาการหรือวิชาสามัญก็จะทำให้ผู้เรียนพากันละทิ้งวิชาอาชีพที่วงศ์ตระกูลเคยทำมาเสีย พากันใฝ่ฝันแต่จะรับราชการ

มีการพูดถึงการขยายการศึกษาภาคบังคับครั้งใด ผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจการศึกษาในยุคนั้น จะพูดถึงการอาชีพด้วย ดังเห็นได้ว่าใน พ.ศ. 2455 เมื่อมีการพูดถึงการศึกษาภาคบังคับในที่ประชุมเทศาภิบาลมณฑล สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงกล่าวถึง ความกลัวที่การศึกษาภาคบังคับจะปราศจากการสอนวิชาอาชีพกลัวจะให้โทษมากกว่าในคุณว่า

"...การรวมเกณฑ์เรียนมาก ๆ แล้วหาตกลงใจที่จะสอนวิชาใดนั้น นานไปเมื่อเคร่งเติบโตขึ้น จะลำบากเพราะต่างคนต่างคิดกันเป็นเสมียนและชุนนาง ราชการ ไม่มีหน้าที่ให้ทำพอแล้ว ฉะนั้นอย่าสอนให้รู้หนังสือถายเดียว หัดให้เป็นคนดีและมีวิชาทำมาหากิน นั่นแหละเป็นส่วนสำคัญของการศึกษา ต้องฝึกสอนให้สำเร็จสำคัญมากกว่าการสอนหนังสือ..."[2]

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 1/11 คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ลงวันที่ 2 มกราคม 2457.

[2]วิทยาจารย์ ฉบับรวมเล่ม เล่มที่ 12 รายงานการประชุมสมุหเทศาภิบาลมณฑล ลงวันที่ 13 กันยายน 2455 หน้า 893.

ความเป็นห่วงในเรื่องการขยายการศึกษาภาคบังคับว่า ถ้าปราศจากการสอนวิชาชีพด้วยจะเป็นการสูญเปล่า และเพิ่มภาระปัญหาในด้านเศรษฐกิจนั้น ได้มีการตระหนักกันตลอดเวลาที่ตระเตรียมการขยายการศึกษาภาคบังคับในปี พ.ศ. 2462 เมื่อมีการประชุมเตรียมงานขยายการศึกษาภาคบังคับซึ่งจะจัดในอนาคต* เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ ได้กล่าวถึงการสอนอาชีพว่า

> "...การเรียนวิชาสามัญแต่เพียงอย่างเดียว จะจูงใจคนให้อยากเป็นเสมียน สงครามโลกที่ทำอยู่นี้เป็นสงครามอาวุธ หลังจากนี้จะเป็นสงครามเศรษฐกิจ จะเกิดความยุ่งยาก หากไม่ฝึกฝนประชาชนให้มีความรู้ทางด้านวิชาอาชีพ..."[1]

ต่อมาใน พ.ศ. 2464 เมื่อการชี้แจงแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา เพื่อแก้ข้อหักท้วงของเสนาบดีกระทรวงนครบาล เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ ได้ชี้แจงให้เห็นว่า การประถมศึกษาภาคบังคับ จะมีการเรียนวิชาชีพควบคู่กันด้วย ดังนี้

> "...หลักสูตรประถมศึกษามีการเรียนสามัญล้วน เป็นการเรียนส่วนมนุษยธรรม 2 ปี กับการเรียนวิชาเฉพาะสำหรับอาชีพ ซึ่งเป็นความต้องการของทวยราษฎรอีก 2 ปี แต่แทนที่จะปล่อยให้ทำกันตามบุญตามกรรม ซึ่งเป็นพนกาลุสมัยเสียแล้ว จึงจำต้องฝึกหัดให้เป็นกิจลักษณะเสียทีเดียว เพราะว่าสมัยนี้ไม่ว่าชาติใด ยอมขมักเขมนจะ

---

*ดูภาคผนวก ค.

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 1/4 รายงานการประชุมอุปราชและสมุหเทศาภิบาล วันที่ 24 ธันวาคม 2462.

เตรียมทรัพยากรของประเทศให้เป็นผู้ประกอบอาชีพได้ เจริญที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อการเผยแพร่พาณิชย์อันเป็นเครื่องนำมาซึ่งความสมบูรณ์แห่งชาติ..."[1]

การจัดศึกษาในด้านอาชีวศึกษานี้เป็นความคิดที่ได้เห็นความสำคัญและความเร่งด่วนเกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนนี้การจัดการศึกษาเป็นไปเพื่อวางรากฐานด้านสติปัญญาของประชาชนและต้องการคนเข้ารับราชการ รัฐบาลไทยได้ให้ความสนใจอย่างจริงจังในด้านอาชีวศึกษา ประมาณต้นปี พ.ศ.2453 นั้นเอง[2]

การที่กระทรวงศึกษาธิการจะได้ออกกฎหมายบังคับให้เด็กเข้าเรียนตามพระราชบัญญัติประถมศึกษาในปี พ.ศ. 2464 นั้น ได้รับการโต้แย้งกับฝ่ายต่าง ๆ อยู่มาก โดยเฉพาะฝ่ายปกครองคือเสนาบดีกระทรวงนครบาล สมัยเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) ว่า เป็นการพรากเด็กมาจากครอบครัวที่เด็กจะได้ฝึกฝนวิชาชีพตามวงศ์ตระกูล[3] ซึ่งเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้กล่าวชี้แจงดังข้อความที่กล่าวแล้ว

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 4/5 คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ตอบข้อท้วงของเสนาบดีกระทรวงนครบาล ลงวันที่ 19 สิงหาคม 2464.

[2]Wyatt, David K., The Beginning of Modern Education in Thailand 1868 - 1910, p. 372.

[3]ชัยสิริ สมุทวณิช "โลกทัศน์ทางการเมืองในวรรณกรรมของครูเทพ" ชุดชีวิตและงานครูเทพ หน้า 213.

การโต้แย้งในเรื่องการจัดการประถมศึกษาในเรื่องเกี่ยวกับการให้เด็กมาเรียนหนังสือซึ่งถ้าหากปราศจากการฝึกฝนด้านวิชาชีพจะทำให้เกิดความยุ่งยากเกี่ยวกับงานอาชีพของเด็กในโอกาสต่อไป ฉะนั้น ในหลักสูตรประถมศึกษาปี 2464 จึงมีโครงการศึกษาวิชากสิกรรมเพื่อป้องกันมิให้บุตรของชาวไร่ชาวนาที่ถูกเกณฑ์มาเล่าเรียนพากันทิ้งจอบทิ้งไถ หรือการงานของบิดามารดามาจับปากกากลายเป็นคนสำรวยหยิบโหย่งกันเสียหมด เป็นภัยร้ายแรงแก่ชาติ นโยบายนี้เริ่มด้วยการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูกสิกรรมแห่งแรกตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2460 ที่จังหวัดพระนครเรียกว่า โรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมหอวังรับนักเรียนจากมณฑลต่าง ๆ การจัดการศึกษาเกษตรกรรมควบคู่กับการศึกษาภาคบังคับดังกล่าวนี้นับว่าผู้ใหญ่ซึ่งมีอำนาจในสมัยนั้นบางท่านเห็นว่ายังไม่ถึงเวลา จึงไม่ให้การสนับสนุนทางการเงิน ต้องเจียดเงินจำนวนหนึ่งจากการศึกษาสามัญมาจัดตั้งโรงเรียนและให้พระยาเทพศาสตร์สถิตย์ (โห กาพัดิษย์) เป็นอาจารย์ใหญ่ โรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมต้องถูกย้ายสถานที่เรื่อยไปหลายแห่งคือ จากหอวังไปพระประโทน จังหวัดนครปฐมในปี พ.ศ. 2461 บางสะพานใหญ่ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พ.ศ. 2467 ทับกวาง สระบุรี 2469 และโนนวัด จังหวัดนครราชสีมา พ.ศ. 2474[1]

ดังนั้น จะเห็นได้ว่านโยบายการศึกษาที่มุ่งเน้นอาชีวศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เป็นความคิดที่ได้ริเริ่มอย่างจริงจัง ตั้งแต่ต้นรัชกาลสมัยที่พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) เป็นเสนาบดี จนถึงเสนาบดีคนที่สองของรัชกาลนี้คือ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)

---

[1]ธีระ กัณหา การพัฒนาอาชีวศึกษาเกษตรในประเทศไทย โรเนียวไม่เย็บเล่ม หน้า 1.

ซึ่งท่านได้พยายามให้นโยบายนี้เป็นการจริงจังขึ้นในสมัยที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาพุทธศักราช 2464 ในหลักสูตรระบบชั้นเรียนระดับประถมศึกษาซึ่งมี 5 ปีนั้น ให้ชั้นประถมปีที่ 1 – 3 สอนวิชาสามัญ และชั้นประถมปีที่ 4 – 5 สอนวิชาชีพ[1] โดยเฉพาะวิชาการเกษตรโดยมีครูจากโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมทำการสอน

2 นโยบายการจัดการศึกษาเพื่อชาตินิยม

นโยบายการจัดการศึกษาที่สำคัญประการที่สอง คือนโยบายการจัดการศึกษาในแนวสร้างความรู้สึกชาตินิยมให้แก่ประชาชน แนวนโยบายดังกล่าวนี้ถือได้ว่า เป็นพระบรมราโชบายที่เกิดจากแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยตรงก็ว่าได้ สาเหตุการเกิดแนวพระบรมราโชบายดังกล่าวนี้มีข้อสันนิษฐานกันหลายประการ ดังต่อไปนี้

ประการแรก จากการที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไปเสด็จไปทรงศึกษาวิชาการในต่างประเทศถึง 10 ปี พระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงส่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไปทรงศึกษาต่างประเทศในส่วนที่เกี่ยวกับความสำนึกในความเป็นไทย เห็นได้จากพระราชหัตถเลขาตอนหนึ่งว่า

> "...เมื่อลูกโต (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) ได้กลับเข้ามาเมื่อใดให้ได้มาเชื่อมให้ติดกับชาวไทย แต่อย่าให้โกงเกง โกหรน โดยทางหรือโดยความคิดซึ่งมิใช่จะห้ามไม่ให้เรียนรู้ความคิดของฝรั่ง แต่อย่าให้ตองถึงจัวเป็นจะผอมจะโรยให้กลมเกลียวไปตามเวลาของบ้านเมืองไม่ได้ ต้องรู้อยู่ตามที่คิดเห็น

---

[1]กรมสามัญศึกษา สัมฤทธิผลการจัดการศึกษาภาคบังคับ รายงานการวิจัยอันดับ 8 หน้า 100.

เช่นนั้น ฤาคิดมาขุ้น ๆ ตามลัทธิดำฤษณาของฝรั่ง เช่น เจ้าปฤษฎางค์ (พระวรวงศ์เธอพระองค์เจาปฤษฎางค์) เป็นของนากลัวยิ่งนัก..."[1]

แม้ว่าพระราชประสงค์อันเป็นหลักใหญ่ของรัชกาลที่ 5 ดังกล่าวจะปรากฏอยู่ แต่เนื่องจากรัชกาลที่ 6 ประทับอยู่ในประเทศอังกฤษถึง 10 ปี แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการสร้างชาตินิยมของรัชกาลที่ 6 จึงมีลักษณะเป็นแบบตะวันตก ทรงยึดเอารูปแบบชาตินิยมที่อังกฤษยึดถือ ดังเห็นได้จากการทรงกล่าวอ้างถึงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ นั้น ทรงหยิบยืมการอ้างถึง "พระผู้เป็นเจ้า พระมหากษัตริย์ และประเทศ" (God, King, and Country) ของอังกฤษ มาทรงอธิบายสามสถาบัน[2]

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีประสบการณ์ในต่างประเทศถึง 10 ปี และการที่พระองค์ได้เสด็จกลับมาทรงดำรงตำแหน่งพระบรมโอรสาธิราชสยามกุฎราชกุมารอยู่ในประเทศไทยถึง 7 ปี ทรงมีเวลามากพอที่จะเปรียบเทียบสถานการณ์ในเมืองไทยกับสถานการณ์ที่ทรงได้รับจากประเทศอังกฤษ ในไม่ช้าก็ทรงเชื่อมั่นว่าโรคร้ายแรงที่สำคัญ ในสังคมไทยคือการขาดเจตนาร่วมกันในหมู่ประชาชน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเชื่อว่า การปฏิรูปต่าง ๆ ที่รัชกาลที่ 5 ทรงทำไว้นั้นเป็นเพียงการปฏิรูปให้โครงการสร้างทางการปกครองดีขึ้นเท่านั้น แต่ไม่

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ที่ ว.22/1 ราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ 5 เมษายน 1895 (พ.ศ. 2438).

[2]ยุพา ชุมจันทร์ "พระบรมราโชบายในการใช้ลัทธิชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 3 เมษายน – มิถุนายน 2519 หน้า 29.

ได้แก่ปัญหาการขาดความร่วมมือระหว่างรัฐบาลกับประชาชนด้วยกัน ฉะนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องมีนโยบายที่จะทำให้ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคมให้แน่นแฟ้นขึ้นโดยใช้ลัทธิชาตินิยม[1]

รูปแบบอีกประการหนึ่งของพระบรมราโชบายชาตินิยมของรัชกาลที่ 6 คือ การที่ทรงใช้ชาวจีนเป็นเป้าในการวิพากษ์วิจารณ์เช่นเดียวกับในอังกฤษที่มีการโจมตีวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับชาวยิว ในเรื่องนี้มีผู้วิเคราะห์ไว้ดังนี้

> "...ในปี พ.ศ. 2453 เป็นปีที่สำคัญในประวัติศาสตร์ของชาวจีนในประเทศไทย การสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อชาวจีนในประเทศไทยและการขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ รัชกาลที่ 6 ทรงเป็นนักชาตินิยมที่มีอารมณ์ฝัน (Romantic Nationalist) และทรงมีความคิดแอนตี้ชาวจีนเห็นได้จากการที่ชาวจีนซึ่งเคยอยู่อย่างสงบได้ลุกขึ้นต่อต้านขัดขืนและต่อมากลายเป็นปัญหาชาวจีน..."[2]

นอกจากนี้รัฐบาลไทยได้มองเห็นว่าชาวจีนน่าจะเป็นภัยต่อชาติมากขึ้นโดยในยุคนั้นชาวจีนในเมืองไทยเกิดสนใจการเมืองในประเทศจีน ในปี ค.ศ. 1908 (พ.ศ. 2451) ดร. ซุนยัตเซน ได้เดินทางมาถึงกรุงเทพฯ โดยมีพ่อค้าชาวจีนมาต้อนรับอย่างอบอุ่น ดร. ซุนยัตเซน มีจุดประสงค์ที่จะแวะเยี่ยมชาวจีนในกรุง-

---

[1]ยุพา ชุมจันทร์ "พระบรมราโชบายในการใช้ลัทธิชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 3 เมษายน – มิถุนายน 2519 หน้า 27.

[2]Skinner, William G., Chinese Society in Thailand : An Analytical History, p. 155.

เทพฯ เพื่อขอการสนับสนุน ด้านทุนรอนจากบรรดาชาวจีนในประเทศไทยส่งไปช่วยเหลือการปฏิวัติในประเทศจีนและมีความประสงค์จะเดินทางต่อไปยังสิงคโปร์[1]

การปฏิวัติในประเทศจีนของ ดร. ซุนยัตเซน ก่อให้เกิดการตื่นตัวด้านชาตินิยมของชาวจีนในประเทศไทยมีการตั้งสมาคมชาวจีนที่เรียกว่า สมาคมจุงหัว ซึ่งเป็นสาขาของสมาคมถุงเหมิงหุ้ย ขึ้นในกรุงเทพฯ ดำเนินการเรี่ยไรเงินจากชาวจีนในประเทศไทยส่งไปช่วยงานของคณะปฏิวัติในประเทศจีน นอกจากนี้มีการจัดตั้งโรงเรียนจีนขึ้นมาเป็นองค์การที่เกี่ยวข้องกับการเมืองของชาวจีน และเป็นศูนย์กลางของความสนใจในด้านการเมือง[2]

ในเรื่องโรงเรียนจีนนี้ในสมัยที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เป็นเสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ ได้กราบบังคมทูลถวายความเห็นต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับปัญหาโรงเรียนจีนดังนี้

> "...กล่าวโดยเฉพาะปัญหาเรื่องโรงเรียนจีนนั้น ข้าพระพุทธเจ้า ได้มีความรอนใจ รู้สึกดังหนามยอกอกมานานแล้ว เพราะครูที่สอนในโรงเรียนเหล่านี้มักเป็นจีนสมัยใหม่ และโดยมากไม่รู้ภาษาไทยเลย การสั่งสอนเป็นไปตามลัทธิของเขา ซึ่งผิดแกนนิติธรรมบ้านเมืองเรา และเป็นภัยแก่บ้านเมืองเรา แทจริงดังนี้จึงตรงกันข้ามกับความตองการของรัฐบาลที่จะปลูกฝังบุตรหลานจีนให้เป็นไพรฟ้าข้าแผ่นดิน

---

[1] Skinner, William G., Chinese Society in Thailand : An Analytical History, p. 156.

[2] ณรงค์ พ่วงพิศ นโยบายเกี่ยวกับการศึกษาของชาวจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร 2517 หน้า 42.

สยามการแก้ไขในเรื่องนี้ เพียงให้มีการตรวจตราหรือบังคับให้สอนภาษาไทยเท่านั้น หาอาจจะระงับผลรายได้ไม่ เพราะสำคัญอยู่ที่ตัวครูผู้สอน ความคุมครองของรัฐบาลในการจัดโรงเรียนเหล่านี้ จึงจำจะต้องไหลลุดไปถึงการเลือกและอนุญาตในส่วนบุคคลผู้ที่จะเป็นครูด้วย จึงพอมั่นใจจะขจัดผลรายให้เด็ดขาดได

การแก้ไขและป้องกันภัยอันจะเกิดแต่โรงเรียนเหล่านี้ ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้า ฯ ว่าเป็นการจำเป็นและเร่งรอน ควรรีบกระทำทันทีเพราะยิ่งนานเข้าโรงเรียนเช่นนี้ยิ่งแพร่หลายมากขึ้น และจะตั้งหลักฐานหยั่งรากมั่นคงยิ่งขึ้น จะแก้ไขอย่างไรก็ต้องรีบแก้ไขให้เฉียบขาด เสียแต่ตูนมือเสมอตัดไฟที่เดียว อันจะค่อยผ่อนผัน ค่อยแก้ค่อยทำ ไปทีละน้อย เป็นอนุโลม ปฏิโลม หาควรไม่ การที่สมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ตได้กระทำลงไปแล้วนั้น เป็นการปฏิบัติทางเฉียบขาดดีอยู่แล้ว ข้าพระพุทธเจ้าเชื่อด้วยเกล้า ฯ เช่นนี้ เพราะฉะนั้นเมื่อได้ทราบเกล้า ฯ ในพระบรมราโชบายเมื่อวันประชุมเสนาบดีที่พระราชวังสนามจันทร์แล้ว จึงได้รับพระราชทานร่างพระราชบัญญัติจดทะเบียนโรงเรียนขึ้น บัดนี้กำลังหารือเจ้ากระทรวงอื่น ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องให้ได้ความเห็นของพร้อมเพรียงกันก่อนแล้ว จึงจะนำขึ้นทูลเกล้าฯ ขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตประกาศใช้ต่อไป..."[1]

จะเห็นได้ว่าปัญหาชาตินิยมเกี่ยวกับชาวจีนทางด้านการศึกษาคือรู้สึกเห็นภัยของโรงเรียนจีน แนวความคิดจึงออกมาในรูปที่จะออกกฎหมายควบคุมโรงเรียนจีนแต่เพื่อให้กฎหมายใช้บังคับโดยทั่ว ๆ ไป จึงเรียกพระราชบัญญัตินี้ว่า พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ ซึ่งได้ประกาศใช้ในปีพุทธศักราช 2461 มีบทบัญญัติควบคุมการจัดตั้งโรง-

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ส.4/19 เรื่องปัญหาโรงเรียนจีนมณฑลภูเก็ต คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ ลงวันที่ 20 เมษายน 2459.

เรียน การดำเนินการกิจการของโรงเรียนซึ่งเอกชนจัดตั้งขึ้นทั้งหมด อันที่จริงจุดมุ่งหมายสำคัญของพระราชบัญญัติฉบับนี้ก็คือมุ่งควบคุมโรงเรียนจีนเป็นสำคัญ[1]

นอกจากนี้ การออกพระราชบัญญัติฉบับนี้เป็นการกระตุ้นเตือนให้โรงเรียนจีนได้สำนึกอีกโสดหนึ่งด้วยว่า การจัดการศึกษาในประเทศไทยนั้น จะจัดเป็นแบบอย่างในประเทศจีนล้วน ๆ หรือจัดไปตามใจชอบหาได้ไม่ จะต้องคำนึงถึงความเหมาะสมสำหรับเด็กที่จะเติบโตขึ้นในประเทศไทยและความปลอดภัยมั่นคงของสังคมและความเรียบร้อยในการปกครองตลอดจนความสงบภายในประเทศด้วย พระราชบัญญัติฉบับนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงความไม่ไว้วางใจต่อการแทรกซึมของบรรดาสมาคมลับว่าจะเข้ามีส่วนไปหนุนหลังโรงเรียนจีน อาจดำเนินการอบรมสั่งสอนให้เด็กนักเรียนจีนไม่ชอบไทยและให้นิยมจีนแทน ดังปรากฏในมาตรา 3 ของพระราชบัญญัติฉบับนี้ว่า

> "...บุคคลจะพึงตั้งโรงเรียนได้ต้องเป็นผู้ไม่เคยต้องโทษอาญาเพราะความผิดกบฏ ประทุษร้าย ต่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและแผ่นดิน ผิดฐานเป็นโจรของสมุกุมเข้าเป็นอั้งยี่..."[2]

มาตรา 4 ยังกำหนดว่าผู้จัดการโรงเรียน ต้องมีความรู้ภาษาไทยพอประมาณ และมาตรา 14 กำหนดให้สอนนักเรียนให้เข้าใจภาษาไทยเรียนภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ตลอดจนปลูกฝังความจงรักภักดีต่อชาติ ซึ่งมาตรานี้นับว่ามีความสำคัญที่สุดเท่ากับรัฐบาลไทยกำหนดให้โรงเรียนจีนทำลูกหลานจีนให้เกิดความสำนึกในความเป็นไทยเป็นส่วนหนึ่งของชาติไทยและเป็นคนไทยด้วย เพราะภาษามีอิทธิพลต่อความคิดและจิตใจของคนเรามาก การกำหนดให้นักเรียนในโรงเรียนจีนได้เรียนรู้ และใช้ภาษา

---

[1] สามัญศึกษา, กรม โรงเรียนราษฎร์เพื่อสอนภาษาจีน หน้า 8.

[2] เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ ประชุมกฎหมายประจำศก หน้า 106.

ไทยได้แล้วจะทำให้นักเรียนเกิดความเข้าใจในวัฒนธรรมชนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนแนวความคิดอย่างไทย จะทำให้เด็กยอมรับวิถีชีวิตแบบไทยได้ง่ายขึ้นในอนาคต พระราชบัญญัติฉบับนี้จึงมีผลต่อการผสมกลมกลืนที่สำคัญมาก[1]

ในเรื่องนโยบายจัดการศึกษาเพื่อชาตินิยมนี้ในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ท่านได้แสดงให้ปรากฏไว้ในบทความเรื่องผลแห่งวิธีการศึกษาของเยอรมันซึ่งพระองค์ทรงใช้นามแฝงว่า รามจิตติ ดังนี้

> "...ตามความศึกษาของข้าพเจ้า หาได้เป็นไปในทางที่จะประกอบอาชีพทางครูไม่ เพราะฉะนั้นความเห็นของข้าพเจา ที่จะแสดงจะเป็นความเห็นของผู้ชำนาญทางครุศาสตร์หามิได้ แต่อาศัยเหตุที่ข้าพเจาศึกษาในทางประวัติศาสตร์ (หรือเรียกอย่างภาษาที่คุ้นเขาใจกันเรียกกันว่าวิชาพงศาวดาร) จึงมีความจำเป็นอยู่ที่ข้าพเจา จะต้องเอาใจใส่ในสรรพวิชาอื่น ๆ อีกหลายอย่าง ซึ่งจำเป็นต้องใช้พิจารณา กิจการและความเป็นไปของมนุษย์โดยทั่ว ๆ ไป เช่น วิชาภูมิศาสตร์ ธรรมศาสตร์ (กฎหมาย) จรรยา (ศาสนา) รัฐศาสตร์และมโนศาสตร์ (ไซคอลอยี) เป็นต้น
>
> ความประสงค์อันควรสำหรับการศึกษาคือ
>
> (1) ให้เป็นพลเมืองดี รู้จักจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ชาติ ศาสนา และรู้จักซื่อตรงต่อหน้าที่ของตน
>
> (2) ให้รู้จักราคาแห่งความเสียสละ คือตัวเองยอมลำบากเพื่อให้ความสะดวกแก่คณะหรือชาติ..."[2]

---

[1]พวงร้อย กล่อมเอี้ยง พระบรมราโชบายเกี่ยวกับปัญหาชาวจีน ในพระราชอาณาเขตรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 121.

[2]รามจิตติ (นามแฝง) "ผลแห่งวิธีการศึกษาของเยอรมัน" วิทยาจารย์ ฉบับรวมเล่ม เล่ม 16 2458 ตอน 12 หน้า 104.

พระราชดำริเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษา จะเห็นได้ว่าทรงเน้นให้เห็นความสำคัญที่บุคคลจะต้องจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ชาติ ศาสนา และสวนรวมเป็นวัตถุประสงค์อันดับแรกในการจัดการศึกษาแนวพระราชดำริดังกล่าวนี้ ต่อมาพระองค์ได้แสดงให้ปรากฏ ทั้งในรูปบทพระราชนิพนธ์และพระบรมราโชวาทในที่ต่าง ๆ เช่น บทละครเรื่องพระร่วง และเทศนาเสือป่า เป็นต้น การปลูกฝังความรู้สึกให้จงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ได้ทรงจัดตั้งกองเสือป่าขึ้นในปีพุทธศักราช 2453 และลูกเสือในปีพุทธศักราช 2454 จมื่นอมรดรุณารักษ์ ได้เขียนบทความเรื่องลายพระหัตถเลขารัชกาลที่ 6 ที่ยังมิได้เปิดเผย ดังนี้

> "...ทรงปลุกคนไทย ให้ตื่นขึ้นทั้งชาติ ให้คนไทยรู้จักรักชาติ สละชีพเพื่อชาติ ตั้งกองอาสาสมัครขึ้น เรียกว่า กองเสือป่า รวบรวมคนไทย ไม่ว่าจะเป็นข้าราชการกรมไหน กองไหน หรือจะเป็นพลเรือนคหบดี ไม่ว่าหนุ่มหรือแก่ มารวมมือกันทำหน้าที่นักรบป้องกันชาติ แล้วยังขยายออกไปถึงเด็กไทยทั่วราชอาณาจักร ตั้งเป็นกองลูกเสือตามโรงเรียนทุกแห่ง..."[1]

พระราชดำริสร้างชาตินิยมของพระองค์ท่าน ทางการศึกษาและทางการเมืองมีปัญหาและอุปสรรคและได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ในเวลาต่อมาหลายประการ นอกจากทรงให้ออกกฎหมายควบคุมโรงเรียนราษฎร์ที่สอนภาษาจีนดังกล่าวแล้ว ทางด้านวัฒนธรรมและด้านเศรษฐกิจ ทางวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรงจนมีผู้กล่าวว่าทรงใช้ชาวจีนเป็นเสมือนหินลับมีด สำหรับลับมีดคือลัทธิชาตินิยมของไทยให้คมกริบยิ่งขึ้น[2]

---

[1]อมรดรุณารักษ์, จมื่น "ลายพระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 6 ที่ยังไม่ได้เปิดเผยมาก่อน" สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ปีที่ 5 : 4 กุมภาพันธ์ 2511 หน้า 31.

[2]ยุพา ชุมจันทร์ "พระบรมราโชบายในการใช้ลัทธิชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 3 เมษายน – มิถุนายน 2519 หน้า 32.

นอกจากนี้ทรงตำหนิชาวจีนว่าเป็นพวกหิวเงิน ไม่ยอมรับวัฒนธรรมไทย และเข้ามากุมอำนาจทางการค้าเป็นต้น ทรงโจมตีตลอดเวลา แต่ไม่ได้มีแผนการกำจัดคนจีนอย่างจริงจัง[1]

นายสเตเฟน กรีน ได้สรุปนโยบายชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้ว่า

> "...เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักในปัญหายุ่งยากทางการปกครองของไทย จึงทรงกระตุ้นความเฉื่อยชาของประชาชน โดยสร้างลัทธิชาตินิยมขึ้นมา โดยที่ประเทศไทยมิได้เคยมีประสพการณ์ในเรื่องอาณานิคม (Colonial Experience) แต่อย่างใด ประกอบกับทรงใช้เหตุผลและความคิดในการเราความรู้สึกชาตินิยมที่มีน้ำหนักไม่เพียงพอ การเราความรู้สึกชาตินิยมของพระองค์จึงไม่ได้ผลเท่าที่ควร..."[2]

ปัจจัยอีกประการหนึ่ง ในการปลูกฝังความรู้สึกทางชาตินิยม คือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความพยายามจะให้เกิดความสามัคคี โดยยึดเอาสถาบันหลักของบ้านเมือง คือ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เป็นจุดศูนย์กลาง พระองค์เคยมีพระราชปรารภถึงบรรดาข้าราชการที่มีอาวุโสว่า มักจะไม่ค่อยเชื่อฟัง

---

[1]ยุพา ชุมจันทร์ "พระบรมราโชบายในการใช้ลัทธิชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 3 เมษายน - มิถุนายน 2519 หน้า 32.

[2]Green, Stephen, "King Wachirawut's Policy of Nationalism", The J.S.S. in Memoriam Phya Anuman Rajadhon, p. 258.

ในพระองค์ ซึ่งเปรียบเสมือนผู้นำรัฐบาลในยุคนั้น ทั้งนี้เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหลังจากการสิ้นสุดของรัชสมัยอันยืนยาวของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บรรดาข้าราชการเก่า ๆ บางคนยังมีความคิดในการปฏิบัติราชการตามที่ตนเชื่อถือมากกว่าจะได้เชื่อฟังพระราชดำริหรือพระราชกระแสรับสั่งของพระมหากษัตริย์องค์ใหม่ ดังเห็นได้จากพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอนหนึ่งว่า

> "...ตัวเราเวลานี้ ตกอยู่ในที่ลำบากยากที่จะรู้ว่าภัยอันตรายจะมาถึงตัวเวลาใดเพราะเรารู้สึกประหนึ่งว่า เป็นตัวคนเดียวหาพวกพองมิได้ ถ้าที่เป็นพวกพองก็พะเอินเป็นผู้อยู่ในตำแหน่ง อันหาอำนาจมิได้ ส่วนผู้ที่มีอำนาจที่ใหญ่ในราชการนั้น เรารู้สึกว่ามีความเชื่อถือในตัวเรานอยกว่าที่ควรจะมี เพราะฉะนั้น เราจะว่ากล่าวตักเตือนแต่อย่างใดมักจะไม่ใคร่เชื่อฟัง ถือทิฐิมานะไปว่าตนได้เคยเป็นราชการมาก่อนเราบ้าง ถ้าถือว่ามีความรู้และความเข้าใจ ความประสงค์และความคิดของประชาชนดีกว่าเราบ้าง แปลว่าพวกเก่าก็เห็นว่าเราหัวใหม่เกินไป และอวดดีไม่เชื่อฟังคำผู้ใหญ่ ฝ่ายพวกใหม่ก็เห็นว่าเรายังเก่า ถ้าว่าไม่มีความมั่นคงพอและเกรงใจพวกเก่าเกินไป ในคณะเสนาบดีของเรายังแบ่งเป็น 2 พวก อยู่ได้เช่นนี้ในหมู่ราชการตามกระทรวงจะเป็นอย่างไร ยอมต้องเป็นตามความคิดของนายเป็นพื้น ๆ ..."[1]

เรื่องนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว อาจจะทรงเปรียบเทียบให้เป็นอุปสรรคในการบริหารราชการแผ่นดินของพระองค์ ซึ่งในวงการบริหารชั้นสูงในยุคนั้นประกอบด้วยข้าราชการที่มีความอาวุโสแตกต่างกันคือ บางท่านก็รับราชการ

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ราชการกระทรวงมหาดไทย ที่ 36 ก/16 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง พระยาเทพอรชุน พระยาอุทัยมนตรี และพระยาสุธรรมราช ลงวันที่ 8 มิถุนายน 2455.

มาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บางท่านก็เป็นข้าราชการในต้นรัชสมัยของพระองค์ ทำให้มีความคิดในการปฏิบัติราชการแตกต่างกันเป็นธรรมดา พระองค์จึงทรงเห็นว่าการใช้ลัทธิชาตินิยมจะเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ปัญหาในเรื่องการแตกแยกทางความคิด โดยมีจุดศูนย์รวมที่สถาบันพระมหากษัตริย์และชาติหรืออีกนัยหนึ่ง นโยบายการสร้างชาตินิยมเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างความมั่นคงทางการเมืองให้แก่พระองค์ท่านด้วย

ในเรื่องนี้พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลาภพฤติยากร ได้ทรงนิพนธ์ไว้ว่า

> "...ครั้นเมื่อเปลี่ยนรัชกาล วิธีปฏิบัติราชการระหว่างเจ้าแผ่นดินกับเสนาบดี ต้องเปลี่ยนแปลงไปบาง ตามสวนแห่งพระราชอัธยาศรัยของพระเจ้าแผ่นดิน ผู้ที่ฉลองพระเดชพระคุณพระเจ้าแผ่นดินที่แล้วมา โดยมากแลเคยถูกพระราชอัธยาศรัย บางทีอาจไม่สะดวกสำหรับพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ก็เป็นได้ อาการเช่นนี้มักเกิดขึ้นเสมอในรัชกาลที่ 6 เสนาบดีแทบทุกท่านมีพระชันษาและอายุมากกว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คนละรุ่นที่เดียว เพราะฉะนั้นเมื่อพระองค์เป็นผู้มีอัธยาศัยสุภาพเป็นอย่างอุกฤษฎ์อย่างรู้กันแล้ว ก็ยอมเป็นเหตุให้ทรงเกรงใจเสนาบดีเหล่านั้น ความสัมพันธ์ระหว่างพระองค์กับเสนาบดีเหล่านั้น จึงต่างกันกับในรัชกาลที่ 5 ด้วยเหตุนี้เป็นข้อใหญ่ จึงปล่อยการงานไว้ในมือเจ้านายทรงยิ่งขึ้นกว่าในรัชกาลก่อน โดยมากทรงวางรัฐประศาสโนบายให้ แต่ไม่ได้ทรงควบคุม กวดขันเหมือนอย่างรัชกาลที่แล้วมา..."[1]

นับว่าความคิดที่อยู่เบื้องหลังการสร้างชาตินิยม มีสาเหตุอยู่หลายประการนับตั้งแต่ความเจ็บแค้น เรื่องการล่าอาณานิคมของชาวยุโรปที่มีผลกระทบถึงประเทศ

---

[1]ประพัฒน์ ตรีณรงค์ ชีวิตและงานของอัศวพาหุ หน้า 353 อ้างต่อมาจากประวัติเจ้าพระยายมราช โดยพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลาภพฤฒิยากร

ไทยทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง และมั่นคงของประเทศ แนวพระราชดำริเป็นส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้ประสบพบเห็นทั้งในต่างประเทศและภายในประเทศ นอกจากนี้สภาพการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในประเทศจีนที่มีการปฏิวัติราชวงศ์แมนจูโดยพรรคก๊กมินตั๋งได้แพร่ความคิดเรื่องชาตินิยมมาสู่ชาวจีนในประเทศไทย ทำให้รัฐบาลไทยเห็นว่า น่าจะเป็นภัยต่อประเทศ จึงหาทางขัดขวางและสร้างชาตินิยมขึ้นมาต่อต้าน แนวความคิดเรื่องชาตินิยมนี้จึงกลายมาเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการศึกษาที่เห็นเด่นชัดที่สุดคือ การออกพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์และการฝึกอบรมด้านลูกเสือหรือเสือป่า

3 นโยบายการจัดการศึกษาเบื้องต้นภาคบังคับแก่ราษฎร

นโยบายการจัดการศึกษาเบื้องต้น เพื่อให้ทวยราษฎร์ได้เล่าเรียนทุกคนทั่วราชอาณาจักร ได้ดำเนินการกันมาตั้งแต่ต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ควรนับว่าโรงเรียนสำหรับทวยราษฎร์ ได้เกิดขึ้นครั้งแรกตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2427 ที่โรงเรียนวัดมหรรณพาราม[1]

พระราชดำริในเรื่องนี้ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ปรากฏเป็นหลักฐาน โดยมีพระราชดำรัสในที่ประชุมพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ ณ โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ เมื่อ พ.ศ. 2427 ตอนหนึ่งว่า

> "...เจ้านายในตระกูลตั้งแต่ลูกฉันเป็นต้นไปตลอดจนถึงราษฎรที่ต่ำที่สุด จะให้ใครมีโอกาสเล่าเรียนเสมอกัน ไม่ว่าเจ๊ว ว่าขุนนาง ว่าไพร่ เพราะฉะนั้น จึงบอกได้ว่า การเล่าเรียนในบ้านเมืองเรา

---

[1]สามัญศึกษา, กรม รายงานการวิจัยสัมฤทธิผลการจัดการศึกษาภาคบังคับ หน้า 25.

เดี๋ยวนี้จะเป็นข้อสำคัญที่หนึ่ง ซึ่งฉันจะอุตสาหะจัดให้เจริญขึ้นจงได..."[1]

หลังจากปีพุทธศักราช 2427 แล้ว การจัดการศึกษาสำหรับทวยราษฎร์ได้แพร่หลายทั่วไป แม้จะมีอุปสรรคอยู่บ้างในชั้นต้น ก็มีโรงเรียนหลวงตามวัดต่าง ๆ พอสมควร

ต่อมาในปีพุทธศักราช 2435 การประกาศจัดตั้งโรงเรียนมูลศึกษาขึ้นตามวัดทั่วราชอาณาจักร ทั้งในกรุงและหัวเมือง มีพระภิกษุจัดสอนในหลักสูตรสามัญโดยแบ่งเป็น 2 ระดับคือ มูลศึกษาชั้นต่ำ ระดับหนึ่งและชั้นมูลศึกษาชั้นสูง อีกระดับหนึ่ง นโยบายการจัดโรงเรียนมูลศึกษาเป็นการขยายการศึกษาที่มีแบบแผนครั้งสำคัญเข้าแทนที่การสอนแบบเดิม

ในปี พ.ศ. 2441 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้อาราธนาพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ซึ่งดำรงตำแหน่งพระราชาคณะเป็นผู้อำนวยการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์แก่ราษฎรทั่วราชอาณาจักร พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ให้ความช่วยเหลือสนับสนุนจัดพิมพ์แบบเรียนและจัดการสนับสนุนด้านการเงินแก่คณะสงฆ์ ในปี พ.ศ. 2444 ก็ได้ประกาศพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์อันเป็นหลักจัดการศาสนาและการศึกษา

การจัดการศึกษาสำหรับทวยราษฎร์ได้ดำเนินกันจริงจังในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประมาณ พ.ศ. 2452 คือ 25 ปีหลังจากตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับทวยราษฎร์แห่งแรกที่วัดมหรรณพาราม คือได้จัดแบ่งหน้าที่

---

[1] เอกสารเรื่องจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์โดยคณะกรรมการจัดงานฉลองเถลิงถวัลยราชสมบัติครบรอบ 100 ปี พ.ศ. 2511 หน้า จ.

ในการบริหารการศึกษาดังนี้คือ

1. กระทรวงมหาดไทย ซึ่งเป็นกระทรวงปกครองท้องที่รับจัดการศึกษาเบื้องต้นแก่ทวยราษฎร์ในส่วนภูมิภาค สำหรับมณฑลกรุงเทพฯ ให้กระทรวงนครบาลรับไปจัด

2. กระทรวงธรรมการ มีหน้าที่ในการจัดและปรับปรุงหลักสูตร ตรวจตราการสอนให้ถูกต้อง ตามระเบียบและความประสงค์ของบ้านเมืองและเป็นฝ่ายจัดสรรงบประมาณ และรับผิดชอบโรงเรียนรัฐบาล ซึ่งทำการสอนสูงกว่าโรงเรียนประชาบาล

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการศึกษาสำหรับทวยราษฎร์ได้วางรากฐานและวิวัฒนาการมาตั้งแต่ต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อถึงต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีงานสำคัญสำหรับการศึกษาของทวยราษฎร์อยู่ 2 ประการ

1. การประกาศการขยายการศึกษาภาคบังคับนี้ให้แพร่หลายและมีความเจริญโดยเต็มที่

2. การประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ

นโยบายทั้ง 2 ประการนี้ได้มีแรงผลักดันมาตั้งแต่ต้นโดย กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ได้ทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือสามกรุงว่า

> "...การศึกษาภาคบังคับนั้น ใครจะได้ทราบบังคมทูลแนะขึ้นก่อนหรือไม่ข้าพเจ้าไม่ทราบ แต่ข้าพเจ้าทราบว่าได้ทรงเตือนเจ้ากระทรวงหลายครั้งว่า เมื่อไรจะถวายร่างพระราชบัญญัติ เจ้ากระทรวงต้องส่งร่างเที่ยวหารือกับกระทรวงอื่น ๆ ที่งานจะคาบเกี่ยวถึงกัน กว่าจะถวายร่างได้ก็นับเวลาเป็นปี จึงไม่ทันพระราชหฤทัย..."[1]

---

[1]น.ม.ส. (กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์) สามกรุง หน้า 447.

ในปี พ.ศ. 2457 เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) ได้ร่างพระราชบัญญัติภาคบังคับสำหรับบังคับให้ประชาชนได้เข้าศึกษาเล่าเรียนในชั้นประถมศึกษา ให้ชื่อว่าพระราชบัญญัติลักษณะบังคับให้เด็กเล่าเรียน[1]

ร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ ได้กล่าวคำปรารภไว้ตอน 1 ว่า

> "...เพราะเหตุสมัยและความเป็นไปของบ้านเมืองได้เปลี่ยนแปลงมาฉะนี้ จึงจำเป็นต้องบำรุงศิลปวิทยาการทั้งปวงของเราให้เจริญขึ้น ป้องกันไม่ให้เสื่อมทรามลงได้ด้วยอำนาจต่างแข่งขันกับผู้อื่น การที่จะทนุบำรุงและป้องกันเช่นนี้ ก็ได้แต่รีบจัดการ ให้เด็กทุกคนแม้ในชั้นต้นเพียงเด็กชายก่อนได้รับการฝึกหัดสั่งสอนให้ทั่วหน้ากัน เพื่อทำพื้นให้กว้าง จึงจะได้ยอดที่งาม..."[2]

เมื่อเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ได้นำร่างพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้มีพระราชกระแสให้นำเข้าปรึกษา ในที่ประชุมเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ ณ พระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐมเมื่อวันที่ 12 กันยายน 2457[3]

ในการประชุมครั้งนี้ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทรงให้ความเห็นต่อที่ประชุมในฐานะที่พระองค์ได้ร่วมวางรากฐานการจัด

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 2/2 ร่างพระราชบัญญัติบังคับให้เด็กเล่าเรียน พุทธศักราช 2457.

[2]ดู.

[3]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 10/5 รายงานการประชุมเสนาบดีสภาครั้งที่ 1 ลงวันที่ 12 กันยายน 2457.

การศึกษาสำหรับทวยราษฎร์มาตั้งแต่ต้นโดยทรงชี้ให้เห็นว่าการศึกษาสำหรับทวยราษฎร์ที่จัดมาแล้วในบางจังหวัด เช่น จังหวัดภูเก็ต และจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้ดำเนินมาด้วยดีและกำลังเจริญก้าวหน้าขอให้หาทางอุดหนุนส่งเสริมกันต่อไป แต่สำหรับร่างพระราชบัญญัติภาคบังคับนั้นสุดแล้วแต่ที่ประชุมจะพิจารณา หลังจากมีการอภิปรายกันเป็นเวลานานแล้ว ร่างพระราชบัญญัตินี้ต้องตกไปด้วยเหตุผลที่สำคัญของเสนาบดีกระทรวงการคลัง ที่ได้ยกเรื่องเงินที่จะใช้จัดการศึกษาว่า

> "...เรื่องจัดการศึกษานี้ เจ้าพระยาพระเสด็จได้นำความเห็นมาปรึกษาถี่ถ้วนแล้ว ปัญหาขัดของเวลานี้ ถึงจะจัดเป็นมณฑล ๆ ก็ตาม แต่ถ้าเก็บเงินเป็นค่าเล่าเรียนในมณฑลใดเขาแล้ว ก็จะเป็นการทอนกำลังความคิดที่จะเก็บภาษีอื่น ๆ ในท้องที่นั้น ๆ เพราะการที่จะต้องใช้จาย ไม่ยุติแต่การศึกษาอย่างเดียว ทางกระทรวงมหาดไทยก็ต้องทำถนนหนทาง เป็นต้น พระดำริห์ในกรมพระดำรงว่า ในมณฑลชายทะเลตะวันตกที่เก็บเงินค่าราชการอยู่ 4 บาท คิดขึ้นเป็น 6 บาท ก็ให้เท่ากัน ก็เห็นว่ายังไม่พอ กรุงทหารและกระทรวงยุติธรรมก็ยังจะต้องขึ้นเงินอยู่ทั้งนั้น เงินเหล่านี้ต้องใช้ภาษีอากรทั้งสิ้น..."[1]

ฉะนั้น ความพยายามครั้งแรกของกระทรวงธรรมการในการที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติภาคบังคับประถมศึกษาก็ได้ตกไปเนื่องจากการคัดค้านในเรื่องงบประมาณที่จะใช้จัดการศึกษาในระดับนี้ แต่ความคิดที่จะประกาศพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับของกระทรวงธรรมการก็คงดำเนินการกันเรื่อยมา ดังจะเห็นได้ว่าในปีพุทธศักราช 2458 เมื่อเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) ได้กราบถวายบังคมลาออกจากเสนาบดีได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 10/5 รายงานการประชุมเสนาบดีสภาครั้งที่ 1 ลงวันที่ 12 กันยายน 2457.

สืบแทน

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้ร่วมต่อสู้และมีแนวความคิดเช่นเดียวกับเสนาบดีคนก่อน จึงได้เพิ่มความพยายามในการที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาภาคบังคับให้สำเร็จให้จงได้ โดยต่อสู้ชี้แจงทั้งในที่ประชุมเสนาบดี และบทความลงในหนังสือพิมพ์นิตยสารต่าง ๆ ในการที่จะจูงใจให้ทุกฝ่ายคล้อยตามในการที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา ดังเห็นได้จากรายงานการประชุมสมุหเทศาภิบาลและอุปราชมณฑลต่าง ๆ ณ กระทรวงวัง เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม 2462 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้แถลงต่อที่ประชุมว่า

"...การศึกษาสำหรับชาติที่จะให้ราษฎรได้เล่าเรียนหัวหน้าตามสมควรแก่อัตภาพจะมีแต่ฝ่ายสามัญศึกษาอย่างเดียวไม่ได้ ต้องมีวิสามัญศึกษา สอนวิชากสิกรรม หัตถกรรม และพาณิชยการด้วย ใครเกิดมาควรจะทำอะไร จะได้ไปทำสิ่งนั้น ประเทศอินเดียได้เพียรตั้งโรงเรียนวิสามัญมากว่า 20 ปี ตอนต้น ๆ ไม่ค่อยสำเร็จ เพราะคนชอบเรียนหนังสือมากกว่า เห็นเป็นวิชาผู้ดี แต่เดี๋ยวนี้โรงเรียนวิสามัญศึกษาของอินเดียมากหลายและเป็นที่นิยมแล้ว เราเป็นผู้จัดที่หลังเขา ได้แลเห็นความจริงจากเขาอย่างหนึ่ง คือว่าวิสามัญศึกษาชั้นต่ำ ต้องอาศัยมีการศึกษาแพร่หลาย หรือการเกณฑ์การศึกษาคนที่มีอัตภาพควรแก่โรงเรียนชั้นนี้ จะได้เขามาเรียนตามสมควร ไม่พลานอยู่นอกโรงเรียนหรือไม่หลงผิดไปเรียนหนังสือจนเกินควรแก่อัตภาพของตนไป ดังนี้ จึงเห็นได้ว่าสามัญศึกษากับวิสามัญศึกษา ถอยที่ถอยอาศัยกันและกันให้พอเหมาะ การศึกษาแพร่หลายช่วยให้โรงเรียนวิสามัญชั้นต่ำมีนักเรียนเต็ม โรงเรียนวิสามัญชั้นต่ำช่วยแก้โรคอยากเป็นเสมียน ซึ่งโรงเรียนสามัญมีแต่จะสอนให้ และเมื่อได้ได้มีทั้งสามัญและวิสามัญศึกษาพอเหมาะแล้ว คนทุกคนก็ได้เรียนตามอัตภาพการศึกษาสำหรับชาติจึงได้ชื่อว่าเชิดชูความรู้แห่งชาติ ให้สูงขึ้นพร้อมกันทั้งหมดนี่เองคือกำลังของชาติ การจัดการศึกษาเฉพาะสำหรับหมู่คณะถึงจะจัดให้สูงสุดเพียงใด ก็ไม่ใช่กำลังอันแท้จริงของชาติ บรรดานิ กวีผู้ขึ้นชื่อได้กล่าวว่า อย่าเพียรสร้างยักษ์และเทวดาเลย จงพยายามยกคน

ทั้งชาติ ให้สูงขึ้นพร้อมกันเถิด อันนี้เป็นคติสำหรับการศึกษาสมัยนี้ ซึ่งต้องผันแปร ไปเป็นการศึกษาสำหรับชาติ National Education..."[1]

ในนิยายเรื่องสั้นที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ได้ประพันธ์ลงในหนังสือพิมพ์ "ลักวิทยา" เรื่องย่าเพิ้ง ก็ดี เรื่องจันทคราส ก็ดี ล้วนแต่เรียกร้องให้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา เพื่อลดช่องว่างทางภูมิปัญญา ระหว่างชนชั้นสูงหรือผู้อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ กับชาวชนบทดังเห็นได้จากคำวิจารณ์ของ วิภา กงกะนันท์ ในข้อเขียนของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เรื่องย่าเพิ้ง ว่า

> "...ผู้เขียนมีความเชื่อว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์ ฯ ได้มองเห็นช่องว่างทางภูมิปัญญา ในหมู่ประชาชนของประเทศ ซึ่งอยู่ในสมัยพัฒนา และเห็นด้วยว่าช่องว่างนั้นเกิดขึ้น เพราะบริการทางการศึกษา ที่รัฐให้แก่ทวยราษฎร์นั้นยังเป็นไปในวงแคบ ทำให้ชาวบางกอก (พอหมอสูช ผู้เขียน) ชาวบุรีรัมย์ (คุณย่าเพิ้ง) ซึ่งแม้จะมีน้ำใจไมตรีต่อกันเป็นทุนก็ขาดทุนทางใจอย่างยอยยับด้วยกันทั้งสองฝ่าย..."[2]

การต่อสู้ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ในการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ นอกจากจะต่อสู้กับเสนาบดีกระทรวงการคลังแล้ว เสนาบดีกระทรวงนครบาลคือเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) ก็ได้คัดค้าน ในประเด็นที่ว่า หากบังคับให้เด็กมาโรงเรียน ก็จะเป็นการพรากเด็กมาจากพ่อแม่ซึ่งได้ใช้แรงงานของเด็ก

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 1/1 รายงานการประชุมอุปราชและสมุหเทศาภิบาล ลงวันที่ 24 ธันวาคม 2462.

[2]วิภา กงกะนันท์ "เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี กับย่าเพิ้ง" ในชุดชีวิตและงานครูเทพ หน้า 82.

ทำให้พ่อแม่ต้องประสบความยากลำบากในการทำมาหากิน และจะทำให้เด็กมิได้ฝึกฝนวิชาชีพตามเหล่าตามตระกูล ตลอดจนยุ่งยากในทางเศรษฐกิจค่าใช้จ่ายสำหรับผู้ปกครองนักเรียนด้วย ดังจะเห็นได้จากตอนหนึ่งของข้อบันทึกความเห็นเสนาบดีกระทรวงนครบาลต่อร่างพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ดังนี้

> "...พระราชบัญญัติประถมศึกษา เป็นข้อสำคัญ จัดเป็นบทบังคับ พูดเมื่องใหญ่เขาเรียนหนังสือก็สมควรจะระลึกเหตุเหล่านี้ไว้ด้วยคือ พื้นดินไทยส่วนมากยอมเป็นที่ทราบกันอยู่แล้วและแลเป็นคนจน หาเลี้ยงชีพด้วยกำลังกาย ในครอบครัวจะทำสวนหรือทำนาก็ตาม ฝึกหรือใช้สอยใช้เด็กตั้งแต่อายุยังน้อย ๆ ให้พุ่งตมเลี้ยงน้อง ทำกิจการบ้าน ขึ้นต้นไม้ตลอดจนถึงเลี้ยงปศุสัตว์ และสัตว์พาหนะ แพนผู้ใหญ่ที่ออกไปทำงาน เมื่อรัฐบาลบังคับเช่นนั้นแล้ว นอกจากเป็นการตัดทอนกำลังอยู่มากแล้ว ยังต้องเพิ่มภาระภังวลการรับส่งเด็ก ตลอดจนถึงการทำมาหากินและเครื่องอุปโภค ผู้ที่ครอบครัวไม่บริบูรณ์แล้วยอมเป็นการเหลือกำลังอยู่ และเมื่อเป็นจริงดังนี้ การบังคับก็ไม่ได้ผลบริบูรณ์..."[1]

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ ได้อธิบายชี้แจงโต้ตอบการหน่วงเหนี่ยวพระราชบัญญัติฉบับนี้ ที่มาจากเสนาบดีนครบาล จากการที่เสนาบดีกระทรวงนครบาลอ้างแนวความคิดเก่า ๆ เกี่ยวกับการใช้แรงงานของเด็กว่าจะสูญเสียไปว่า

> "...ได้กำหนดเวลาเรียนไว้เพียง 320 เวลา หรือ 800 ชั่วโมงเท่านั้น วันหนึ่งแบ่งเป็น 2 เวลา คือเช้าและบ่าย จึงเป็นอันเรียนเพียง 160 วัน ๆ ละ 5 ชั่วโมง สมมติว่าเดือนหนึ่งหักวันหยุดออกแล้ว คงมีเวลาเรียนคิดถัว 25 วันเท่านั้น ในปีหนึ่งจึงมีเวลา

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 2/5 บันทึกความเห็นของกระทรวงนครบาล ต่อพระราชบัญญัติประถมศึกษา วันที่ 1 สิงหาคม 2464.

เรียนเพียง 6 เดือนกับสิบวัน ดังนี้ เห็นได้แล้วว่า ได้ให้เวลาหยุดไว้เพียงพอ สำหรับอยู่บ้านช่วยบิดามารดาในฤดูจำเป็นเช่นฤดูทำนาเป็นต้น นอกจากนี้ยังอนุญาตไว้ในมาตรา 13 อีกปีละ 12 เดือน เมื่อจำเป็นจริง ๆ หากว่าต้องการเด็กไว้ใช้ทุกวัน ถ้าครอบครัวมีเด็ก 2 คน ก็ทำความตกลงกับเจ้าหน้าที่ ผลัดกันมาเรียนคนละวัน ได้เวลาเรียนก็ยังพอตามพระราชบัญญัติ หรือถ้ามีเด็กแต่เพียงคนเดียว จะผ่อนผันให้มาเรียนแต่เฉพาะตอนเช้า หรือตอนบ่าย เมื่อใดทำความตกลงกับเจ้าหน้าที่แล้วก็ได้..."[1]

อีกตอนหนึ่ง เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้กล่าวชี้แจงให้เห็นว่า การจัดการเรียนในระดับประถมศึกษานั้น มีการสอนวิชาชีพด้วย โดยกล่าวถึงหลักสูตรที่จะจัดในระดับประถมศึกษาภาคบังคับว่า

"...หลักสูตรประถมศึกษานั้นสำหรับชาย มีการเรียนสามัญล้วน อันเป็นส่วนบุพยธรรม 3 ปี กับการเรียนวิชาเฉพาะ อันเป็นการเตรียมตัวสำหรับการอาชีพ ซึ่งเป็นความต้องการของท้องราษฎร์ดังที่กระทรวงนครบาลอ้างอีก 2 ปี แต่แทนที่จะปล่อยให้ทำกันไปตามบุญตามกรรม ซึ่งเป็นการพ้นสมัยเสียแล้ว จึงจำเป็นต้องนำมาจัดการฝึกหัดให้เป็นกิจลักษณะเสียทีเดียว เพราะว่าสมัยนี้ไม่ว่าชาติใด ย่อมชูระมัดเชิงที่จะเตรียมทรัพยากรของประเทศ ให้เป็นผู้ประกอบอาชีพได้เจริญที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อผลที่สุดคือการเผยแพร่พาณิชย์อันเป็นเครื่องนำมาซึ่งความสมบูรณ์แห่งชาติ..."[2]

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 4/5 เรื่องพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464.

[2]ดู.

สิ่งที่ผลักดันความคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีให้ต่อสู้เพื่อประกาศพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ นอกจากสืบทอดความคิดมาจากเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี เสนาบดีคนก่อนแล้ว บางคนสันนิษฐานว่าน่าจะได้มาจากอิทธิพลของการศึกษาที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้รับมาจากต่างประเทศดังที่ ชัยสิริ สมุทวณิช ได้กล่าวว่า

> "...เมื่อครูเทพได้เดินทางไปถึงประเทศอังกฤษ เมื่อปี ค.ศ. 1896 เป็นช่วงสมัยที่ค่อนไปทางปลายรัชกาลของสมเด็จพระนางเจาวิคตอเรีย (ค.ศ. 1837 - 1901) ประเทศอังกฤษในยุคนั้นได้พัฒนาสังคมมาถึงยุคที่พลังฝ่ายกฎมูพีหัวกาวหนาเสรีนิยมหรือเรียกว่าพวก Fabian มีชัยชนะเหนือกลุ่มการเมืองของฝ่ายศักดินา ทั้งนี้วัดจากการเรืองอำนาจทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่กำลังรุ่งเรืองอยู่ในขณะนั้น ...ครูเทพได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนฝึกหัดครูที่ เบอโร โรด (Borough Road Training College) ซึ่งเป็นแหล่งอิทธิพลต่อแนวคิดของครูเทพ ครูเทพได้อยู่ในความดูแลของท่านเซอร์โรเบิร์ต มอแรนท (Sir Robirt Morant) ข้าราชการระดับสูงของอังกฤษและเป็นผู้ร่วมต่อสู้กับ รัฐมนตรีฟอสเตอร์ของอังกฤษผลักดันพระราชบัญญัติการศึกษาในปี ค.ศ. 1902 เป็นผลสำเร็จ พระราชบัญญัติฉบับนี้ของอังกฤษได้ประสบปัญหาโต้แย้งระหว่างข้าราชการของรัฐบาลกับพระที่สอนหนังสือตามความเชื่อในนิกายต่าง ๆ ของศาสนาคริสต์เป็นการขัดขวางการเปิดโอกาส ให้คนสามัญได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง จนในปีที่ครูเทพเดินทางไปถึงอังกฤษ ผู้ดูแลของท่านคือ เซอร์โรเบิร์ตมอแรนได้เปิดฉากสงครามกับคณะกรรมการการศึกษาแห่งลอนดอน เพื่อผลักดันพระราชบัญญัติฉบับสำคัญนี้อยู่ โรงเรียนฝึกหัดครูเบอโร โรด เป็นแหล่งต่อสู้ที่สำคัญโดยมีกรรมกรพวกเฟเบียนเป็นแนวร่วม นักศึกษาที่ดีอย่างเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี คงได้รับทราบและศึกษาสถานการณ์เกี่ยวกับการต่อสู้ครั้งนี้อย่างใกล้ชิด..."[1]

---

[1]ชัยสิริ สมุทวณิช "โลกทัศน์ทางการเมืองในวรรณกรรมของครูเทพ" ชุดชีวิตและงานของครูเทพ หน้า 204 - 208.

จากข้อเขียนของชัยสิริ สมุทวณิช ที่กล่าวแล้ว แสดงให้เห็นว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีคงได้รับอิทธิพลแนวความคิดของพวก เฟเบียน (Fabian)* ซึ่งเป็นพวกสังคมนิยมของอังกฤษในคริสต์ศวรรษที่ 19 ซึ่งต่อมาน่าจะเป็นบ่อเกิดของความคิดเรื่อง National Education หรือการศึกษาของมวลชนที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้พูดถึงอยู่เสมอว่า "อย่าเพียรสร้างยักษ์หรือเทวดาเลย จงยกมนุษย์ขึ้นทั้งกระบิ แล้วจะได้เทวดาเอง". ซึ่งน่าจะเป็นจุดประสงค์สำคัญในการบริหารการศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ที่มุ่งจะจัดการศึกษาเบื้องต้นให้แก่ทวยราษฎร์ให้ทั่วถึงโดยเร็วที่สุด ทั้งนี้รวมทั้งการจัดสอนวิชาชีพหรือการงานในหลักสูตรระดับประถมศึกษาด้วย วิชาชีพที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้เน้นหนักมากก็คือวิชากสิกรรม โดยมีการตระเตรียมการสอนวิชานี้เป็นอย่างดีก่อนหน้าที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ นั่นคือการตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมขึ้นในปี พ.ศ. 2460

แม้ว่าพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับได้รับการหน่วงเหนี่ยวและโต้แย้งคัดค้านจากหลายฝ่ายดังที่กล่าวมาแล้ว แต่ในที่สุดเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีก็สามารถประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาภาคบังคับ โดยมีพระบรมราชโองการประกาศออกมาเมื่อวันที่ 1 กันยายน 2464 นับว่างานจัดการศึกษาภาคบังคับแก่ทวยราษฎร์

---

*เฟเบี้ยน เป็นแนวความคิดของกลุ่มปัญญาชนชาวอังกฤษที่เกิดขึ้นราวปี ค.ศ. 1883 – 1884 โดยยึดมั่นในระบอบประชาธิปไตยบนรากฐานทางศีลธรรม ต้องการให้รัฐให้ความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจแก่ประชาชนส่วนใหญ่ แต่คัดค้านการต่อสู้โดยใช้วิธีรุนแรงทางชนชั้น มุ่งให้รัฐและปัญญาชนช่วยปฏิรูปสังคมเข้าสู่ระบบสังคมนิยม แนวคิดนี้เป็นแนวทางของพรรคกรรมกรของอังกฤษ ในเวลาต่อมา

ได้ก้าวขึ้นสู่ขั้นที่เจริญแพร่หลาย เป็นตัวของตัวเองและกลายเป็นการศึกษาประชาบาลมาตราบเท่าทุกวันนี้

4 นโยบายการจัดมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา

โครงการจัดการศึกษา ในระดับมัธยมศึกษามีมาตั้งแต่พุทธศักราช 2441 โดยแบ่งระดับชั้นเรียน ดังนี้

1. มูลศึกษาและประถมศึกษา ชั้นมูลศึกษาให้เล่าเรียนตามโรงเรียนวัดทั่วพระราชอาณาจักร เป็นโรงเรียนสอนภาษาไทยเบื้องต้นขั้นต่ำต้องใช้เวลาเรียน 3 ปี แล้วเข้าเรียนชั้นประถมศึกษาอีก 3 ปี

2. มัธยมศึกษา จัดเป็นสองประเภทคือ โรงเรียนไทยเบื้องต้น ใช้เวลาเรียน 4 ปี และโรงเรียนอังกฤษเบื้องต้น ใช้เวลาเรียน 4 ปี และโรงเรียนอังกฤษเบื้องกลางอีก 4 ปี

3. สากลวิทยาลัย หรือการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นความคิดของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) ที่จะรวมมหามกุฎราชวิทยาลัยและโรงเรียนแพทย์เข้าเป็นรัตนโกสินทร์สากลวิทยาลัย[1]

การจัดการศึกษาตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2441 สามารถจัดได้ในระดับมัธยมศึกษา แต่ความคิดที่จะตั้งมหาวิทยาลัยยังคงอยู่เป็นโครงการไม่บรรลุเป้าหมายดังที่เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีได้ดำริไว้ การจัดการศึกษาระดับมัธยม ในระยะแรกยังไม่แพร่หลายเท่าที่ควรเพราะขาดทั้งงบประมาณและครูที่มีคุณวุฒิสามารถจัดตั้งโรงเรียน

---

[1]สวัสดิ์ จงกล "วิวัฒนาการจัดรูปบริหารการศึกษา" บทเรียนการจัดการศึกษาในรอบปีที่ผ่านมา หน้า 182.

มัธยมได้เฉพาะในจังหวัดพระนคร และจังหวัดที่ตั้งมณฑลบางแห่งในปีพุทธศักราช 2445 พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) ได้กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 ว่าควรรวมโรงเรียนมัธยมหลาย ๆ โรงเข้าด้วยกัน เพื่อจะให้คุณภาพการจัดมัธยมได้ดีขึ้น[1]

การจัดมัธยมศึกษา ซึ่งเป็นการผลิตคนที่มีฝีมือและสมองระดับกลาง ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควรดังที่ เอกวิทย์ ณ ถลาง ได้วิจารณ์ไว้ว่า

> "...ตามที่ได้มีพระบรมราชโองการประกาศเรื่องโรงเรียน เมื่อ พ.ศ. 2424 เพื่อให้พระราชวงศ์ขาราชการตลอดถึงอาณาประชาราษฎร์ได้เข้าเรียนในโรงเรียนหลวง ในพระบรมมหาราชวังและพระอารามต่าง ๆ นั้น นับว่าเป็นสิ่งจำเป็นของบ้านเมือง แต่ไม่เพียงพอและด้อยในคุณภาพจนไม่สามารถที่จะตอบสนองความต้องการของบ้านเมือง ดังปรากฏชัดแจ้งตามพระราชปรารภของรัชกาลที่ 5 ที่กล่าวถึงกำลังคน ระดับสูงที่จะเป็นสมองหรือเป็นมือในการทนุบำรุงประเทศทุกสาขางาน แม้ว่าได้ส่งเจ้านายและลูกขุนนางไปศึกษาต่างประเทศก็ยังไม่เป็นการเพียงพออยู่นั่นเอง สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงตอบพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถวายความเห็นเกี่ยวกับการจัดการศึกษา ตามข้อเสนอของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ว่าการขยายมัธยมศึกษาและอุดมศึกษาครั้งนั้นไม่ทันกับกาลเวลา..."[2]

---

[1]สวัสดิ์ จงกล "วิวัฒนาการจัดรูปบริหารการศึกษา" บทเรียนการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา หน้า 189.

[2]เอกวิทย์ ณ ถลาง "เมื่อคิดจัดการศึกษาแบบตะวันตกเข้าสู่สยาม" สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 6 (2) : 87 – 88 กันยายน – พฤศจิกายน 2511.

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การขยายงานด้านมัธยมศึกษาก็ยังอยู่ในลักษณะจำกัด น่าจะเป็นเหตุผลที่ขาดแคลนบุคคลที่จะใช้สอนในระดับนี้ตลอดจนงบประมาณ และอีกประการหนึ่งที่สำคัญอย่างยิ่งก็คือ นโยบายของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ที่มุ่งเน้นประถมศึกษา ดังคติของท่านที่ว่า "ไม่ต้องปั้นเทวดา เมื่อยกมนุษย์ทั้งกระบิ ก็ได้เทวดาเอง"

ในโครงการจัดการศึกษาปี พ.ศ. 2456 ได้จัดมัธยมศึกษาไว้เป็น 3 ระดับ คือ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ใช้เวลาเรียน 3 ปี มัธยมศึกษาตอนกลางอีก 3 ปี และมัธยมศึกษาตอนปลาย 2 ปี[1]

ในโครงการนี้ผู้เรียนในระดับมัธยมก็มุ่งหมายที่จะปลูกฝังความนิยมในการเข้ารับราชการเป็นสำคัญ

ต่อมาในปีพุทธศักราช 2464 มีการปรับปรุงโครงการศึกษาแยกมัธยมศึกษาเป็นสายสามัญและสายอาชีพ และให้ผู้เรียนในสายสามัญตลอดจนสายอาชีพสามารถเข้ามหาวิทยาลัยได้ ดังเห็นได้จากแผนภูมิต่อไปนี้

---

[1]ศึกษาธิการ, กระทรวง ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ หน้า 234.

แผนผังโครงการศึกษาปี พ.ศ. 2464

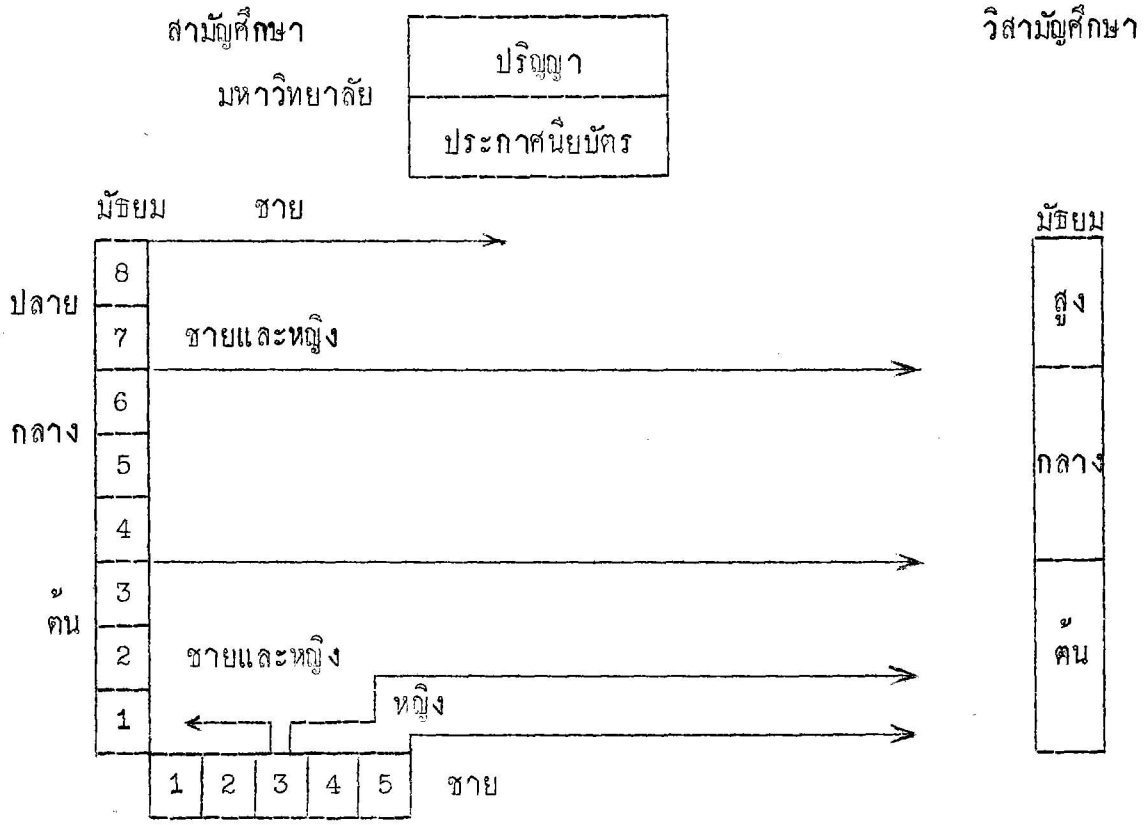

ที่มา : ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435 – 2507 หน้า 281.

โครงการจัดการศึกษาปี พ.ศ. 2464 พยายามชักจูงให้ผู้เรียนจบสามัญศึกษาในระดับมัธยมศึกษาได้มีโอกาสกลับไปเลือกเรียนวิชาชีพในสายวิสามัญ แต่ส่วนใหญ่จะมุ่งทางด้านสามัญศึกษาเมื่อจบแล้วเข้ารับราชการตลอดมา มัธยมศึกษาทั้งในรัชกาลที่ 5 รัชกาลที่ 6 จึงเป็นการศึกษาสำหรับผู้มีฐานะดีพอสมควร มุ่งแข่งขันกันทางด้านความรู้วิชาสามัญ มีจุดหมายปลายทางโดยการเข้ารับราชการดังเห็นได้จากประกาศเก็บค่าเล่าเรียนในปี พ.ศ. 2452 ดังนี้

"...ตามที่เคยมาโรงเรียนมัธยมภาษา เช่น โรงเรียนราชวิทยาลัย โรงเรียนเทพศิรินทร์ โรงเรียนปทุมคงคา เป็นต้น มีอัตราการเก็บค่าเล่าเรียนจากนักเรียนมากน้อย ผิดกันตามความนิยมของโรงเรียน แต่โรงเรียนมัธยมสามัญยังไม่ได้เก็บค่าเล่าเรียนแก่นักเรียน การสอนในโรงเรียนมัธยมสามัญเดี๋ยวนี้ก็ได้เพิ่มวิชาพิเศษหลายอย่าง เช่น ภาษาต่างประเทศ เป็นต้น การใช้จ่ายเปลืองพระราชทรัพย์มาก จึงจำเป็นต้องเก็บค่าเล่าเรียน เพื่อเจือจานทุนที่รัฐบาลอุดหนุนบางฉะนั้นตั้งแต่ปี ร.ศ. 128 นี้ไป จะเก็บค่าเล่าเรียนจากนักเรียนมัธยมในเทอมละ 1 ครั้ง ครั้งละ 5 เดือน เป็นเงิน 5 บาท..."[1]

ดังนี้ จะเห็นได้ว่าการจัดมัธยมศึกษาแม้ว่ามีจุดประสงค์จะให้คนเรียนวิชาชีพ แต่ส่วนใหญ่นักเรียนจะมุ่งเรียนไปทางด้านวิชาสามัญเป็นพื้นและอยู่ในแวดวงจำกัดเฉพาะผู้มีฐานะดี

การจัดตั้งมหาวิทยาลัย ความคิดที่จะจัดตั้งมหาวิทยาลัยได้มีมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังได้กล่าวแล้วในโครงการจัดการศึกษาของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ซึ่งท่านเรียกในยุคนั้นว่า "สากลวิทยาลัย" โดยจะให้ชื่อว่ารัตนโกสินทร์ แต่ความคิดนี้ยังไม่สัมฤทธิ์ผล จนถึงปี พ.ศ. 2455 ได้เปลี่ยนโรงเรียนมหาดเล็กหลวงซึ่งมุ่งผลิตคนเข้ารับราชการมาเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว[2] ต่อมาในปี พ.ศ. 2459 ได้เปลี่ยนโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นจุฬาลงกรณ

---

[1]จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ประวัติจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ครบรอบ 50 ปี หน้า 823.

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 4/30 เรื่องโรงเรียนมหาดเล็กหลวง.

มหาวิทยาลัย ทั้งนี้ เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว[1]

ในระยะแรกที่จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย เปิดสอนมี 4 คณะวิชา[2] คือ

1. คณะรัฐประศาสนศาสตร์ (Faculty of Political Sciences)
2. คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ (Literature and Science)
3. คณะวิศวกรรมศาสตร์ (Faculty of Engineering)
4. คณะแพทยศาสตร์ (Faculty of Medicine)

จะเห็นได้ว่ามหาวิทยาลัยในประเทศไทย ได้วิวัฒนาการมาจากโรงเรียนฝึกหัดข้าราชการคือ จากโรงเรียนมหาดเล็กหลวง เป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือน และกลายเป็นจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัยในที่สุด ผิดกับในประเทศยุโรปตะวันตก ซึ่งแหล่งกำเนิดมหาวิทยาลัยได้กำเนิดขึ้นมาจากระบบอารยธรรมเก่าทางศาสนา และถ่ายทอดคติธรรมความคิดต่อเนื่องจากโลกยุคเก่าจนกลายเป็นมหาวิทยาลัยแบบสมัยใหม่ ที่แตกต่างกับมหาวิทยาลัยในประเทศไทยซึ่งมีรากฐานมาจากระบบฝึกฝนและผลิตข้าราชการ โดยความคิดของนักปราชญ์หรือราชบัณฑิตของไทยในยุคก่อน ไม่ค่อยมีอิทธิพลต่อเนื่องในมหาวิทยาลัยของประเทศไทย ดังนั้น ผลที่มหาวิทยาลัยทั้งสองแบบผลิตนักศึกษาออกมามีความแตกต่างกันที่นักศึกษาของมหาวิทยาลัยในยุโรปตะวันตกสามารถผลิตนักคิด หรือนักปราชญ์ที่มีความคิดเป็นอิสระมากกว่าในระบบมหาวิทยาลัยของประเทศไทย

---

[1]ธรรมการ, กระทรวง รายงานกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2460 ฉบับที่ 10 หน้า ค.

[2]ศึกษาธิการ, กระทรวง ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 – 2507 หน้า 255 – 256.

บทที่ 2

การดำเนินงานจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสนาบดีผู้บริหารการศึกษาของกระทรวงธรรมการที่สำคัญมี 2 ท่านคือ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) กับเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) แม้ว่าในปีแรกของรัชกาล เจ้าพระยาวิชิตวงษ์วุฒิไกร (ม.ร.ว. คลี่ สุทัศน์) จะเป็นเสนาบดีอยู่ก็เป็นช่วงสั้น ๆ ประมาณ 6 เดือนเท่านั้น* นอกจากนี้เจ้าพระยาวิชิตวงษ์วุฒิไกรก็อยู่ในยามเจ็บป่วยทุพพลภาพปล่อยให้งานบริหารการศึกษาอยู่ในความรับผิดชอบของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ซึ่งดำรงตำแหน่งปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ มีบรรดาศักดิ์ในสมัยนั้นเป็นพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์[1]

เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน 2454 ถึงวันที่ 28 มีนาคม 2458 รวมเวลาบริหาร

---

*เจ้าพระยาวิชิตวงษ์วุฒิไกร (ม.ร.ว. คลี่ สุทัศน์) ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ใน พ.ศ. 2445 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ดำรงตำแหน่งต่อมาอีกประมาณ 6 เดือน คือตั้งแต่วันที่ 23 ตุลาคม 2453 ถึงวันที่ 1 เมษายน 2454.

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 3/3 การตั้งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ.

การศึกษาในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการประมาณ 5 ปี เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ได้ดำรงตำแหน่งติดต่อจากเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ตั้งแต่วันที่ 29 มีนาคม 2458 จนถึงสิ้นรัชสมัยในวันที่ 25 พฤศจิกายน 2468 รวมเวลาที่บริหารการศึกษาในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการประมาณ 10 ปี

เสนาบดีทั้ง 2 ท่านได้บริหารการศึกษา ตามนโยบายที่ได้ริเริ่มมาด้วยกัน ตั้งแต่ต้นคือสมัยที่เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีเป็นเสนาบดี เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นปลัดทูลฉลอง ต่อมาเมื่อเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีดำรงตำแหน่งเสนาบดีก็ได้รับช่วงนโยบายของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีสืบมาและเพิ่มเติมขึ้นอีกให้สมบูรณ์บางประการเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการจัดการศึกษาด้านอาชีพของราษฎร นโยบายการขยายการศึกษาภาคบังคับแก่ทวยราษฎร์ และการจัดตั้งมหาวิทยาลัย ตามรายละเอียดการดำเนินงานดังต่อไปนี้

1 การจัดการศึกษาเพื่ออาชีพแก่ราษฎร

เรื่องนี้ได้มีการวางนโยบายริเริ่มมาตั้งแต่ต้นรัชสมัย จะเห็นได้ในคำกราบบังคมทูลของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) ในปีพุทธศักราช 2455 เรื่องเกี่ยวกับการจัดการศึกษาได้แบ่งประเภทการศึกษาเป็น 2 ประเภท คือ สามัญศึกษา เป็นการศึกษาด้านวิชาการ กับวิสามัญศึกษา เป็นการศึกษาด้านอาชีพ หรือการทำมาหากิน* การจัดการศึกษาด้านอาชีพ พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ได้เสนอไว้เป็น 3 ประการ คือ

1.1 การศึกษาเกี่ยวกับการกสิกรรม พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์เห็นว่าไม่ควรต้องสอนอะไรมากนัก นอกจากหัดให้เด็กรู้จักวิธีการทำและสร้างทัศนคติให้มีความพอใจอย่าได้ดูหมิ่นละเลยเสีย และให้ทำการสอนในหลักสูตรชั้นประถมศึกษา

---

*ดูภาคผนวก ก.

1.2 การจัดการศึกษาฝ่ายวิชาหัตถกรรม ก็คือการจัดการสอนให้เด็กฝึกทำด้วยมือ โดยฝึกในโรงเรียนประถมศึกษากับในโรงเรียนหัตถกรรม ซึ่งตั้งขึ้นเป็นพิเศษ

1.3 การจัดการศึกษาฝ่ายพณิชยการ จะจัดสอนในโรงเรียนที่สูงกว่าประถมศึกษา โดยตั้งโรงเรียนพณิชยการขึ้น ซึ่งวิธีการและผลสำเร็จเป็นสิ่งที่พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์เองก็คาดคะเนยาก[1]

แนวความคิดในเรื่องที่จะจัดสอนวิชาชีพทั้ง 3 ประการนี้ กระทรวงธรรมการได้จัดให้มีการแสดงศิลปหัตถกรรมนักเรียน ณ โรงเรียนสวนกุหลาบเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 3 มกราคม 2455 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อชักจูงให้เด็กในสมัยนั้นได้หันมาสนใจวิชาอาชีวศึกษา และลดความนิยมที่จะเข้ารับราชการให้น้อยลง[2]

หลังจากงานแสดงศิลปหัตถกรรมนักเรียนแล้ว กระทรวงธรรมการก็ได้จัดตั้งโรงเรียนเป็นแหล่งฝึกฝนอบรมกันอย่างจริงจัง โดยจัดตั้งโรงเรียนเพาะช่างขึ้นในปีพุทธศักราช 2456 โรงเรียนเพาะช่างที่ตั้งขึ้นได้แสดงวัตถุประสงค์ไว้ดังนี้

1. ฝึกหัดครูสำหรับสอนวิชาวาดเขียนและการช่างในโรงเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษา

2. ฝึกฝนวิชาชีพให้เหมาะสมกับความสามารถของผู้เรียน

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 10/13 เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีทูลเกล้าถวายความเห็นที่จะจัดการศึกษา ร.ศ. 131.

[2]สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพและยอนสัน ประวัติสังเขปแห่งการศึกษาของประเทศสยาม หน้า 72.

3. บำรุงวิชาหัตถกรรมให้เจริญ

4. อนุรักษ์วิชาหัตถกรรมของไทยมิให้สูญหาย เช่น วิชาทำเครื่องถม เป็นต้น

5. ฝึกหัดวิชาก่อสร้างที่เมืองไทยกำลังต้องการอย่างยิ่ง[1]

จะเห็นได้ว่าในระยะแรก เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) ได้เร่งรัดในเรื่องสร้างทัศนคติให้นักเรียนมีความรัก ความพอใจ ที่จะประกอบอาชีพและเล่าเรียนทางกสิกรรม หัตถกรรม และพณิชยกรรม โดยการเร่งเร้าชักชวนให้หันมาสนใจและเอาใจใส่งานทางหัตถกรรม คือ การจัดงานแสดงศิลปหัตถกรรมนักเรียนขึ้นเป็นครั้งแรก มีการให้รางวัลเชิดชูเกียรติแก่ผู้ที่มีฝีมือประดิษฐ์สิ่งของเครื่องมือเครื่องใช้ หลังจากนี้ก็ได้สร้างแหล่งฝึกสอนขึ้นคือโรงเรียนเพาะช่าง โรงเรียนเพาะช่างได้จัดสอนวิชาต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. วิชาช่างแบบก่อสร้าง
2. วิชาวาดเขียน
3. วิชาปั้น
4. วิชาแกะสลัก
5. วิชารูปพรรณและถม
6. วิชาช่างกลึง
7. วิชาจักสาน
8. วิชาช่างไม้[2]

---

[1]จารุวรรณ ไวยเจตน์ การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464 – 2474 เอกสารนิเทศการศึกษาฉบับที่ 149 หน้า 29.

[2]ล.ค. หน้า 30.

หากพิจารณาวิชาหัตถกรรมที่เปิดสอนในโรงเรียนเพาะช่าง ส่วนใหญ่ก็เป็นวิชาที่เคยฝึกสอนมาตั้งแต่โบราณ คงมีจุดมุ่งหมายที่จะรื้อฟื้นบรรดาวิชาช่างฝีมือของไทยซึ่งมีอยู่แต่เดิมให้เฟื่องฟูขึ้นอีกตามกาลสมัย

ในปี พ.ศ. 2456 ก็ได้จัดตั้งโรงเรียนพณิชยการเพื่อฝึกสอนให้ราษฎรรู้จักการค้าขายและนิยมวิชาชีพนี้ขึ้นเป็นครั้งแรกที่วัดมหาพฤฒาราม และวัดราษฎร์บูรณะ[1]

เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ได้ดำเนินงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ ในกำกราบบังคมทูลแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปีพุทธศักราช 2455 ซึ่งท่านได้เริ่มงานการสอนวิชาชีพในขั้นต้นนี้ 2 ประการ คือ อาชีพการพาณิชย์และการหัตถกรรม แม้ระยะแรกจะอยู่ในขอบเขตอันจำกัด คือจัดการเรียนการสอนอยู่ที่กรุงเทพมหานครเท่านั้น อย่างไรก็ตามนับเป็นความเพียรพยายามที่จะจัดงานอาชีวศึกษาให้แก่ราษฎรอย่างจริงจัง

สำหรับความคิดที่จะขยายอาชีวศึกษาให้แพร่หลายไปในหมู่ประชาชน เป็นความคิดที่เกิดขึ้นพร้อมกับความคิดที่จะจัดการศึกษาภาคบังคับแก่ท่วยราษฎร์ ที่เรียกว่าโรงเรียนประถมศึกษา

โรงเรียนประถมศึกษานี้ ได้จัดอยู่อย่างแพร่หลายในท้องถิ่นต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามวัดมาแล้วตั้งแต่ พ.ศ. 2441 ซึ่งเดิมเรียกว่าชั้นมูลศึกษา จากเหตุที่ต้องการให้มีวิชาชีพขึ้นในระดับประถมศึกษา กระทรวงธรรมการจึงได้จัดร่างโครงการศึกษาขึ้นในปี พ.ศ. 2456 โดยกำหนดให้ระดับประถมศึกษามีเวลาเรียนเป็น 5 ปี คือเรียนภาควิชาสามัญเสีย 3 ปี และเรียนวิชาชีพอีก 2 ปี วิชาชีพที่จะต้องเรียนนี้ จะจัดให้เหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่น และสำหรับผู้ที่ไม่เรียนต่อวิชาสามัญในระดับมัธยมศึกษา หากจบประถมศึกษา 3 ปีแล้ว ปรารถนาจะเรียนวิชาสามัญ

---

[1]จารุวรรณ ไวยเจตน์ การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464 - 2474 เอกสารนิเทศการศึกษาฉบับที่ 149 หน้า 30.

ก็สามารถเรียนต่อวิชาสามัญในชั้นมัธยมศึกษาได้เลย[1]

ตามโครงการนี้ จะจัดการศึกษาภาคบังคับเป็น 2 ระยะคือ ระยะแรกให้เรียนวิชาสามัญ มี อ่าน เขียน และคิดเลข 3 ปี ระยะที่ 2 จะให้เรียนวิชาอาชีพซึ่งจะจัดตามสภาพของท้องถิ่นอีก 2 ปี วัตถุประสงค์ที่โครงการจัดการศึกษาปี พ.ศ. 2456 ได้แถลงไว้มีดังนี้

> "...ภาคศึกษาบังคับนี้ ได้แก่ความรู้ทั้งฝ่ายสามัญศึกษาและวิสามัญศึกษา สมควรให้ราษฎรเรียนรู้เป็นพื้นไว้ทุกคน พอให้รู้ผิดชอบชั่วดีรู้วิชากลาง ๆ ไว้สำหรับใช้พอแก่ที่จะต้องใช้อยู่ทุกวัน รู้จักทางที่จะรักษาตัวทั้งส่วนชีวิตร่างกาย ทรัพย์สมบัติและชื่อเสียง ให้ปกครองตนเป็นพลเมืองดีได้ กับให้รู้จักทำมาหากินตลอดการหาเลี้ยงชีพตามภูมิลำเนา ตามเหล่าตระกูลของตน ร่วมเรียกว่าประถมศึกษาภาคหนึ่ง..."[2]

จะเห็นว่าวัตถุประสงค์อันสำคัญยิ่งอยู่ที่การสอนวิชาชีพ หลังจากนักเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 แล้ว และไม่เรียนต่อในชั้นมัธยมศึกษา ซึ่งมีเวลาเรียนวิชาชีพนี้ 2 ปี การกำหนดเช่นนี้ถ้าพิจารณาทั่ว ๆ ไปก็น่าจะทำให้เกิดผลดีอย่างยิ่งแก่ทวยราษฎร์ซึ่งเป็นคนยากไร้ไม่มีทุนทรัพย์จะเรียนในชั้นสูงได้ซึ่งหมายถึงชั้นมัธยมศึกษาหรืออุดมศึกษาแล้วก็ตาม แต่จะมีความรู้สามัญคืออ่านออก เขียนหนังสือได้ คิดเลขได้ รู้หลักศีลธรรมจริยธรรมพอสมควร และที่สำคัญคือมีวิชาชีพติดตัวไปด้วยตามสภาพภูมิลำเนาและฐานะของครอบครัว

---

[1] ศึกษาธิการ, กระทรวง ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2435-2507 หน้า 231.

[2] ล.ค. หน้า 230.

ปัญหาสำคัญอยู่ที่ 2 ปีของการเรียนวิชาชีพนั้น จะเรียนวิชาใดและใครเป็นผู้สอน ถ้าคำนึงถึงพื้นภูมิลำเนาของชาวไทยส่วนใหญ่ซึ่งเป็นชาวชนบทในยุคนั้นก็ประกอบอาชีพทางเกษตรกรรมก็พอสรุปได้ว่าต้องสอนวิชาเกษตรกรรม ปัญหาสำคัญที่ติดตามมาก็คือต้องมีครูที่มีความรู้ความสามารถในวิชาเกษตรกรรมที่จะสอนนักเรียน ฉะนั้น การกำหนดโครงการจัดการศึกษาขึ้นในระยะนี้จึงขาดความสมบูรณ์ทางด้านบุคลากรที่จะทำให้โครงการบรรลุเป้าหมาย ฉะนั้นการจัดอาชีวศึกษาขึ้นในระดับประถมศึกษาจึงต้องหันไปสู่การตระเตรียมการฝึกหัดครูซึ่งต่อมาเรียกว่าฝึกหัดครูกสิกรรม

อย่างไรก็ดี ความคิดที่จะจัดการศึกษาภาคบังคับแก่ราษฎร์ โดยรวมเอาการศึกษาอาชีวศึกษาเข้าไปด้วยนั้น ก็ประสบความล้มเหลวไปพร้อมกันเนื่องจากที่ประชุมเสนาบดีไม่เห็นด้วยกับการออกพระราชบัญญัติประถมศึกษา ที่จะบังคับเด็กให้เล่าเรียนตามโครงการนี้เนื่องจากขาดงบประมาณ จึงทำให้การอาชีวศึกษาที่จะจัดในระดับประถมศึกษาล้มเหลวไปด้วย[1]

ความบกพร่องอีกประการหนึ่งของโครงการจัดการศึกษา พ.ศ. 2456 ในด้านอาชีวศึกษาก็คือไม่มีการจัดอาชีวศึกษาในระดับมัธยมศึกษา (มัธยมศึกษาปีที่ 1 - มัธยมศึกษาปีที่ 6) ทำให้เด็กเรียนเฉพาะวิชาสามัญหรือวิชาการอย่างเดียว เป็นเวลาถึง 6 ปี จะกลับไปเรียนวิชาชีพอีกครั้งหนึ่งก็หลังจากจบมัธยมศึกษาปีที่ 6 แล้ว ฉะนั้นในปีพุทธศักราช 2458 จึงมีการแก้ไขโครงการจัดการศึกษานี้ให้มีอาชีวศึกษาในระดับมัธยมด้วย

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 10/5 รายงานการประชุมเสนาบดีสภาครั้งที่ 1 ลงวันที่ 12 กันยายน พ.ศ. 2457.

อย่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่าเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) เป็นผู้วางรากฐานความคิดในทางจัดการศึกษาวิชาชีพให้แก่ประชาชนที่สำคัญยิ่งผู้หนึ่ง ดังคำกล่าวของนายวัยอาจ (Wyatt) ที่ว่า

> "...อาชีวศึกษาของไทยยังมิได้เป็นไปอย่างกว้างขวางในหมู่สามัญชน แม้เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงทะนุบำรุงการศึกษามากขึ้นแล้วก็ตาม กฎรศึกษานั้นมิได้ชูวัยส่งเสริมหรือฝึกอบรมวิชาชีพอื่น ๆ (นอกจากเป็นข้าราชการ) ให้แก่ประชาชนมากนัก รัฐบาลเพิ่งมาตระหนักความสำคัญ และให้ความสนใจในการศึกษาวิชาชีพแก่ประชาชนเมื่อตนปี พ.ศ. 2453 นั่นเอง..."[1]

เมื่อเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ได้กราบถวายบังคมลาออกจากเสนาบดีกระทรวงธรรมการ เมื่อวันที่ 28 มีนาคม พ.ศ. 2458 แล้ว เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ก็ได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการสืบต่อมา ได้สนใจในการจัดการศึกษาด้านอาชีวศึกษาอย่างจริงจังและพยายามแก้ปัญหาที่เสนาบดีคนก่อนได้ประสบ ปัญหาสำคัญยิ่งก็คือในเรื่องบุคลากรและงบประมาณ ด้านบุคลากรก็คือการขาดครูที่มีความรู้ความสามารถที่จะสอนทั้งวิชาสามัญและวิชาชีพ การที่จะใช้พระภิกษุและชาวบ้านให้เป็นครูก็ย่อมจะสอนตามแบบเก่าเป็นการสอน อ่านและเขียนหนังสือ ทั้งพระภิกษุสามเณร และชาวบ้านที่สอนย่อมขาดความคิดในการจัดการศึกษาแบบสมัยใหม่ ฉะนั้นเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจึงได้ริ้อฟื้นโครงการที่จะฝึกฝนอบรมครูให้มีความรู้ความสามารถในการสอนวิชาสามัญและวิชาชีพอย่างจริงจัง

---

[1] Wyatt, David K., The Beginning of Modern Education in Thailand 1868 - 1910, p. 250.

ความคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ในเรื่องการเตรียมการที่จะฝึกฝนบุคลากรให้มีความรู้ความสามารถที่จะสอนวิชาชีพโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือวิชาการกสิกรรม ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศได้ทำมาหากินอยู่นั้นจะเห็นได้อย่างเด่นชัดในคำกราบบังคมทูลต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่องการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูกสิกรรมว่า

> "...การจัดสอนวิชากสิกรรมในโรงเรียนประถมศึกษาในชนบทการจัดเช่นนี้ประเทศฝ่ายตะวันออกได้จัดแพร่หลายมาแล้วคือ ประเทศญี่ปุ่น และประเทศชวา ฟิลิปปินส์กำลังจัดอย่างแข็งแรง ประเทศเราควรจะจัดให้มาก แต่การใช้ครูสามัญไปสอนวิชาเกษตรกรรมจะเป็นโรงเรียนกสิกรรมแต่ชื่อ นักเรียนไม่วายตะเกียกตะกายไปเป็นเสมียน จึงต้องฝึกหัดครูกสิกรรมเป็นแบบฉบับของการจัดโรงเรียนกสิกรรมในระดับประถมศึกษาต่อไป โรงเรียนต้องมีที่ดินสำหรับทำสวนต่อไปด้วย..."[1]

ต่อมาในปี พ.ศ. 2459 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้ร่างโครงการโรงเรียนฝึกหัดครูเกษตรกรรม โดยมีรายละเอียดดังนี้ จะคัดเลือกนักเรียนในโควต้าของมณฑลต่าง ๆ 2 – 3 คนมาเรียนที่โรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมจากนักเรียนที่จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 เรียนหลักสูตรฝึกหัดครูประเภทนี้อีก 2 ปี สำเร็จแล้วให้ได้รับประกาศนียบัตรครูประถมกสิกรรมเป็นการเตรียมการไว้สำหรับประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาภาคบังคับ ซึ่งจะบังคับให้เด็กที่ไม่เรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาสายสามัญได้เรียนวิชาชีพทางกสิกรรมอีก 2 ปี ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และประถมศึกษาปีที่ 5 เป็นภาควิชาวิสามัญศึกษา ทั้งนี้เพื่อเน้นหนักไปทางกสิกรรมซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศในขณะนั้นได้ประกอบอาชีพอยู่[2]

---

[1] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 4/2 คำกราบบังคมทูลเรื่องตั้งโรงเรียนฝึกหัดครู ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ลงวันที่ 18 ตุลาคม 2459.

[2] ก.

เมื่อวางแนวความคิดแล้วเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ก็ได้รีบดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมขึ้นในปี พ.ศ. 2460 ที่จังหวัดพระนคร เรียกว่าโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมหอวัง ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ตั้งสนามกีฬาแห่งชาติ แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าไม่ได้รับการสนับสนุนเท่าที่ควรทำให้โรงเรียนประสบปัญหาทางด้านงบประมาณตลอดมา การจัดตั้งโรงเรียนก็ต้องเจียดจ่ายเงินจำนวนหนึ่งจากการศึกษาสามัญมาจัดตั้ง ผู้เป็นอาจารย์ใหญ่คนแรกของโรงเรียนฝึกหัดครูนี้คือ พระยาเทพศาสตร์สถิตย์ (โห้ กาฬกิษย์)[1]

เนื่องจากโรงเรียนฝึกหัดครูกสิกรรมขาดงบประมาณดำเนินการจึงต้องโยกย้ายสถานที่ตั้งของโรงเรียนหลายครั้ง คือ ในปี พ.ศ. 2461 ย้ายไปอยู่ที่พระประโทน จังหวัดนครปฐม เป็นเวลา 1 ปี ใน พ.ศ. 2462 ย้ายไปอยู่บางสะพานใหญ่ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เป็นเวลา 7 ปี ในปี พ.ศ. 2468 ย้ายไปอยู่ที่ทับกวาง จังหวัดสระบุรี เป็นเวลา 8 ปี[2]

การที่มีการโยกย้ายสถานที่ตั้งโรงเรียนบ่อย ๆ ย่อมทำให้กิจการของโรงเรียนไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร เมื่อย้ายไปตั้งในสถานที่ใหม่ ก็จะต้องวางรากฐานบุกเบิกสถานที่กันใหม่แทนที่จะได้ทำการทดลองค้นคว้าทางหลักวิชาการเกษตรสมัยใหม่ นับว่าเป็นจุดอ่อนที่สำคัญของโรงเรียนฝึกหัดครูกสิกรรมอีกประการหนึ่ง

วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมที่สำคัญก็คือเตรียมการผลิตครูไปสนับสนุนโครงการที่จะประกาศจัดการศึกษาภาคบังคับซึ่งคาดว่าจะประกาศ

---

[1]ธีระ กัณหา การพัฒนาอาชีวเกษตรในประเทศไทย พิมพ์โรเนียว พ.ศ. 2512 หน้า 1.

[2]ดุรุฎภา ประวัติครู พ.ศ. 2503 หน้า 106.

ใช้ในปี พ.ศ. 2464 เพื่อให้ครูที่สำเร็จจากโรงเรียนฝึกหัดครูแห่งนี้ได้นำความรู้วิชาเกษตรกรรมสมัยใหม่ไปปลูกฝังและเผยแพร่ในหมู่ประชาชนทั้งหลายให้มีอาชีพที่สำคัญคือการเกษตรกรรมสมัยใหม่ นอกจากนี้ก็หวังกันว่าจะสามารถสร้างคนชั้นกลางขึ้นในชนบทของประเทศ[1]

แต่เป็นสิ่งที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง ที่การฝึกหัดครูกสิกรรมตามโครงการนี้ทำได้ในวงจำกัด ด้วยขาดงบประมาณสนับสนุนดังจะเห็นได้จากจำนวนสถิตินักศึกษาที่จบการศึกษาในปีต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

พ.ศ. 2461	มีผู้สำเร็จการศึกษาจำนวน	8	คน
พ.ศ. 2462	มีผู้สำเร็จการศึกษาจำนวน	6	คน
พ.ศ. 2463	มีผู้สำเร็จการศึกษาจำนวน	11	คน
พ.ศ. 2464	มีผู้สำเร็จการศึกษาจำนวน	12	คน
พ.ศ. 2465	มีผู้สำเร็จการศึกษาจำนวน	8	คน
พ.ศ. 2466	มีผู้สำเร็จการศึกษาจำนวน	12	คน
พ.ศ. 2467	มีผู้สำเร็จการศึกษาจำนวน	12	คน
พ.ศ. 2468	มีผู้สำเร็จการศึกษาจำนวน	14	คน
รวมเวลา 8 ปี	มีผู้สำเร็จการศึกษาจำนวน	83	คน[2]

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 4/2 คำกราบบังคมทูลเรื่องการตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูกสิกรรมของเจ้าพระยาธรรมกักดิ์มนตรี ลงวันที่ 18 ตุลาคม 2459.

[2]ดุรุสภา ประวัติครู พ.ศ. 2503 หน้า 241 – 246.

ถ้าหากเทียบจำนวนผู้สำเร็จการศึกษากับโรงเรียนทั่วประเทศแล้ว จำนวนครูที่สำเร็จการศึกษาในช่วงระยะเวลา 9 ปี 83 คน ก็นับว่าน้อยมาก ไม่เพียงพอกับความต้องการที่จะพัฒนาเกษตรกรรมสมัยใหม่ควบคู่กับการศึกษาภาคบังคับที่จะจัดขึ้นทั่วประเทศ กระทรวงธรรมการก็เห็นในปัญหาที่กล่าวนี้เช่นกัน ได้พยายามที่จะหาทางแก้ปัญหาโดยเสนอความคิดให้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูกสิกรรมขึ้นตามมณฑลต่าง ๆ เรียกว่าโรงเรียนฝึกหัดครูกสิกรรมมณฑล โดยอาศัยครูที่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนฝึกหัดครูกสิกรรมส่วนกลางไปเป็นกำลังสำคัญในการจัดสอนขึ้นตามหัวเมืองในมณฑลต่าง ๆ ความคิดนี้ได้กระทำกันในปี พ.ศ. 2466 คือตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประจำมณฑลต่าง ๆ ดังนี้ มีโรงเรียนฝึกหัดกรูกสิกรรมในมณฑลนครสวรรค์ อยุธยา นครราชสีมา พิษณุโลก เพชรบุรี สงขลา จันทบุรี อุดรธานี และร้อยเอ็ด[1]

ต่อจากนั้นก็วางแผนที่จะขยายการฝึกหัดครูกสิกรรมออกไปสู่จังหวัดต่าง ๆ โดยเอาครูที่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนฝึกหัดครูกสิกรรมประจำมณฑล ไปฝึกสอนครูประกาศนียบัตรกสิกรรมจังหวัดต่อไปอีก การดำเนินงานในเรื่องนี้มีความสำเร็จไม่สูงมากนัก เพราะการฝึกสอนที่อาศัยการฝึกหัดครูเป็นลำดับกันลงไปเช่นนี้ บางมณฑลและบางจังหวัดก็หาครูไปดำเนินการไม่ได้ ตลอดจนไม่สามารถจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประจำมณฑลและประจำจังหวัดในภาคกสิกรรมได้เนื่องจากขาดงบประมาณ อย่างไรก็ดีเป็นเรื่องที่ควรสรรเสริญกระทรวงธรรมการที่ได้มีความเพียรความพยายามอย่างยิ่งที่จะแก้ปัญหาการขาดแคลนครูอาชีวศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งครูกสิกรรม และทั้งเป็นการสอดคล้องกับการพัฒนาการศึกษาสมัยใหม่ที่จะตอบสนองการพัฒนาอาชีพของราษฎรในชนบทซึ่งมีอาชีพทางกสิกรรมอยู่แล้วเป็นส่วนใหญ่ ให้สามารถเพิ่มผลผลิตมากขึ้น ตลอดจนสามารถนำวิชาเกษตรกรรมแผนใหม่เข้ามาใช้ในการเกษตรของไทย

---

[1]อีระ กัณหา การพัฒนาอาชีวเกษตรในประเทศไทย หน้า 1 ดิมพ์โรเนียว.

เราด้วย เป็นการมองเห็นการณ์ไกลอย่างยิ่งของเสนาบดีกระทรวงธรรมการ คือ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ดังจะเห็นได้ในคำกราบบังคมทูลเกี่ยวกับการจัดการศึกษา ภาคบังคับ ตอนหนึ่งว่า

> "...การจัดการศึกษาเฉพาะสำหรับหมู่คณะ ถึงจะจัดให้สูงสุดเพียงใดก็ไม่ใช่กำลังแทจริงของชาติ บราวนิ่ง กวีผู้ขึ้นชื่อได้กล่าวว่าอย่าเพียรสู่รางยักษ์และเทวดาเลย จงยกคนทั้งชาติให้สูงขึ้นพร้อมกันเถิด อันนี้เป็นคติสำหรับการศึกษาสมัยนี้ ซึ่งต้องผันแปรไปเป็นการศึกษาสำหรับชาติ National Education เมื่อฐานะแห่งชาติคือคนทั้งหมดได้เจริญสูงขึ้นแล้วย่อมมีกำลังที่จะแข่งขันต่อสู้กับชาติอื่น ๆ ได้ทุกวิถีแห่งอาชีพ การกสิกรรมซึ่งเป็นสิ่งสำคัญยิ่งของเรา และยังตกมาถึงสมัยนี้เชื่อกันว่ายิ่งสำคัญยิ่งขึ้นเพราะเชื่อว่า เสร็จสงครามอาวุธแล้วจะตามถึงสงครามอีกอนอมิคส์ถึงจะแก้ไขและจัดช่วยเหลือในทางอื่น ๆ ให้เจริญขึ้นปานใดก็จะเพิกเฉยละเลยการศึกษากสิกรรมเสียไม่ได้..."[1]

จะเห็นได้ว่าเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงธรรมการได้มองเห็นการณ์ไกลอยู่มิใช่น้อย ที่ได้แสดงทัศนะต่อที่ประชุม อุปราชและเทศาภิบาลมณฑล ให้เห็นว่าการจัดการศึกษานั้นต้องจัดให้โอกาสแก่มวลชน หรือคนส่วนใหญ่ของประเทศได้รับผลแห่งการศึกษาที่รัฐจะบริการให้ และรัฐเองจะต้องคำนึงถึงปัจจัยต่าง ๆ ประกอบด้วยเช่น สภาพของท้องถิ่นและความเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ของโลกภายนอกด้วย การที่เสนาบดีกระทรวงธรรมการได้เน้นวิชาชีพที่ควรจัดสอน คือวิชากสิกรรมนั้นก็เพราะเห็นว่าจะให้โอกาสแก่คนส่วนใหญ่ได้ใช้การศึกษาพัฒนาตนเองทั้งด้านเศรษฐกิจและด้านสังคม นอกจากนี้อีกตอนหนึ่งของรายงานของการประชุมครั้งนี้

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ก. 1/1 รายงานการประชุมอุปราชและสมุหเทศาภิบาลมณฑล ลงวันที่ 27 มิถุนายน 2462.

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรียังได้กล่าวถึงปัญหาสำคัญของประชาชนในชนบทที่ควรปรับปรุงให้ดีขึ้นด้วยว่า

> "... การสาธารณสุข ซึ่งเป็นการสำคัญยิ่งอีกอย่างหนึ่งในยุคนี้ ทั้งยุโรปและสหปาลีรัฐอเมริกา ก็รู้สึกกันแล้วว่าจะต้องสำเร็จกันด้วยการศึกษา..."[1]

ถ้าจะเปรียบเทียบแนวความคิดที่จะเน้นการอาชีวศึกษาระหว่างเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) กับเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ก็จะเห็นความแตกต่างอยู่ประการหนึ่งคือ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีได้พยายามเน้นทางด้านการศึกษาด้านหัตถกรรม ส่วนเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเน้นการศึกษาด้านกสิกรรม ถ้าจะพิจารณาถึงแนวโน้มของความสำเร็จจากปฏิบัติตามความคิดทั้ง 2 นี้ การหัตถกรรมย่อมสำเร็จได้ยาก เพราะโรงเรียนหัตถกรรมนั้นเป็นโรงเรียนช่างฝีมือที่ตั้งขึ้น เพื่อจะตอบสนองประเทศที่มีอุตสาหกรรมหรือมีโรงงาน หรือประเทศที่จัดระบบสังคมเข้าสู่การปฏิวัติอุตสาหกรรม เช่น ประเทศญี่ปุ่นสมัยใหม่ เป็นต้น แต่ประเทศไทยในยุคนั้นยังอยู่ห่างไกลกับความคิดที่จะพัฒนาสังคมเข้าสู่ยุคอุตสาหกรรมอย่างประเทศตะวันตก ฉะนั้นแม้ว่าเราจะให้การศึกษาแก่บุคคลได้ในทางหัตถกรรมก็ยากที่จะประกอบอาชีพให้ประสบผลสำเร็จได้ เพราะขาดรากฐานนั่นเอง ส่วนการเกษตรกรรมที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีมุ่งจะจัดให้การศึกษานั้นมีรากฐานอยู่มากแล้ว เพราะประเทศไทยเป็นประเทศที่มีสังคมแบบเกษตรกรรม อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งความต่อเนื่องของความคิดหรือโครงการของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีไม่ได้รับการปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมาย

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ.1/1 รายงานการประชุมอุปราชและสมุหเทศาภิบาลมณฑล ลงวันที่ 27 ธันวาคม 2462.

มีการยกเลิกโรงเรียนฝึกหัดครูกสิกรรมภายหลังจากก่อตั้งมาได้ 16 ปี และแม้ขณะที่ตั้งอยู่ก็ได้รับการสนับสนุนทางด้านงบประมาณน้อยมาก แต่เราก็ยังเห็นร่องรอยของความสำเร็จได้ปรากฏอยู่ เช่น บรรดาศิษย์เก่าและคณาจารย์ส่วนหนึ่งได้มีส่วนสำคัญมากในการก่อตั้งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ขึ้น[1]

.2 การจัดการศึกษาภาคบังคับแก่ทวยราษฎร์

ความคิดที่สำคัญซึ่งได้รับช่วงสืบต่อกันระหว่างเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) และเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ก็คือความคิดหรือนโยบายที่จะจัดการศึกษาภาคบังคับ

ประวัติที่มาของการศึกษาภาคบังคับสำหรับทวยราษฎร์ สันนิษฐานว่าสืบเนื่องมาจากการจัดการศึกษาที่เรียกว่า โรงเรียนมูลศึกษาตามวัดทั่วประเทศในปี พ.ศ. 2441 อย่างไรก็ดีคำว่าการศึกษาสำหรับทวยราษฎร์ ซึ่งเป็นวลีที่ใช้ครั้งแรก ในการประชุมแบ่งงานจัดการศึกษาในที่ประชุมเทศาภิบาลมณฑล พ.ศ. 2452 ระหว่างกระทรวงมหาดไทย กระทรวงนครบาล และกระทรวงศึกษาธิการ ในครั้งนั้นได้ให้กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงนครบาล ซึ่งเป็นกระทรวงปกครองท้องที่ รับผิดชอบจัดตั้งโรงเรียนและดำเนินการเกี่ยวกับการศึกษาเบื้องต้นแก่ประชาชนทั่วประเทศ โดยกระทรวงศึกษาธิการรับผิดชอบในเรื่องเกี่ยวกับตำราเรียนและการสอบไล่[2]

ต่อมาเป็นที่เข้าใจกันว่าการศึกษาเบื้องต้นสำหรับทวยราษฎร์นี้ เป็นการศึกษาที่จัดให้แก่ชนส่วนใหญ่ของประเทศ ให้มีความรู้สามัญพออ่านออกเขียนได้และเป็น

---

[1] ดุรุสภา ประวัติครู พ.ศ. 2503 หน้า 110.

[2] สามัญศึกษา, กรม สัมฤทธิผลการศึกษาภาคบังคับ หน้า 22.

พลเมืองดีของประเทศ จึงเห็นได้ว่าการศึกษาเบื้องต้นสำหรับทวยราษฎร์ ได้จัดทำกันมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่เรียกว่า โรงเรียนมูลศึกษา ซึ่งจัดในวัดหรือตามหมู่บ้าน มีหลักสูตรการเรียน 3 ปี กระทรวงมหาดไทยจะจัดในส่วนภูมิภาค กระทรวงนครบาลจัดในพระนคร กระทรวงธรรมการมีหน้าที่ในการจัดทำตำราเรียนตรวจตราการสอน และการสอบไล่

เมื่อเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีได้เป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการก็มีนโยบายที่จะจัดการศึกษาภาคบังคับ หรือการศึกษาสำหรับทวยราษฎร์อย่างจริงจัง โดยร่างเป็นประกาศพระบรมราชโองการบังคับให้เด็กเล่าเรียนในชั้นประถมศึกษา ขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระองค์มีพระราชกระแสรับสั่งให้นำเรื่องนี้เข้าประชุมปรึกษาหารือในที่ประชุมเสนาบดีสภา ที่พระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม เมื่อวันที่ 12 กันยายน 2457

สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยซึ่งเป็นผู้ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับการศึกษาทวยราษฎร์มาตั้งแต่ต้น ได้กล่าวทบทวนความเป็นมาให้ที่ประชุมได้ทราบดังนี้

> "...ตามปอลิซีของรัฐบาล ได้ตกลงว่าตั้งใจจะจัดการศึกษาให้เจริญแพร่หลายยิ่ง การศึกษานี้ควรแบ่งเป็น 2 ภาคคือ อย่างบังคับให้ศึกษา ซึ่งเป็นส่วนที่จะจัดสำหรับพลเมืองอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งให้ศึกษาตามใจชอบ ปัญหาที่จะปรึกษาเวลานี้คือ อย่างบังคับ หลักสูตรที่ศึกษานั้นก็คืออยู่ชั้นประถมศึกษา ในเรื่องนี้ที่จริงก็ได้จัดให้โรงเรียนมีขึ้นทุกหัวเมืองแล้ว แต่ยังไม่ถึงชั้นประถมศึกษา* ที่มีโรงเรียนประถมศึกษาแล้ว คือ เมืองภูเก็ตกับเมืองนครศรีธรรมราช การจัดการศึกษาอย่างบังคับให้ศึกษานั้น ถ้ามีประกาศฉบับเดียว เสนาบดี

---

*โรงเรียนส่วนใหญ่เป็นโรงเรียนบาลีศึกษา ที่จัดอยู่ตามวัด สอนให้อ่านออกเขียนได้

เป็นเจ้าหน้าที่ปกครองก็จัดได้ แต่ข้อที่ควรรู้คิดคือต้องมีที่เล่าเรียนให้พอ จัดที่จะให้ศึกษาเอาแต่พอควร ไม่ให้สูงเกินไป เงินที่จะใช้ในโรงเรียนนี้อย่างถูกจะสักโรงละเท่าใด..."[1]

ต่อจากนั้นที่ประชุมได้รับทราบถึงแนวความคิดที่จะจัดการศึกษาภาคบังคับทั่วประเทศตลอดจนงบประมาณที่จะใช้ในการนี้ ก็ได้รับการคัดค้านจากกรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ในปัญหางบประมาณว่า

"...เรื่องจัดการศึกษานี้ เจ้าพระยาพระเสด็จ ฯ ได้นำความเห็นมาปรึกษาถึงวันแล้ว ปัญหาขัดของเวลานี้ถึงจะจัดเป็นมณฑล ๆ ก็ตาม แต่ถ้าเก็บเงินค่าเล่าเรียนในมณฑลใดเขาแล้วก็จะเป็นการหวงกำลังความคิด ที่จะเก็บภาษีอากรอื่น ๆ ในท้องที่นั้น ๆ เพราะการที่จะต้องใช้จ่าย ไม่ยุติแต่การศึกษาอย่างเดียว ทางกระทรวงมหาดไทยก็ยังต้องทำถนนหนทางอีกมากมาย เป็นต้น การขึ้นค่าราชการซึ่งเก็บอยู่คนละ 4 บาท เป็น 6 บาท ก็ยังไม่พอเพราะการทหารและการในกระทรวงยุติธรรม ก็ยังต้องขึ้นเงินอยู่ทั้งนั้น เงินเหล่านี้ต้องใช้เป็นภาษีอากร จึงเห็นว่าจะจัดการตามพระราชดำริของกรมพระดำรงยังไม่ได้..."[2]

กรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ได้สรุปว่าทางกระทรวงพระคลังยินดีสนับสนุนการตั้งโรงเรียนตัวอย่างตามสถานที่และเวลาอันสมควร ส่วนประถมศึกษาที่จัดอยู่แล้วในมณฑลนครศรีธรรมราชและมณฑลภูเก็ต ก็จะให้การสนับสนุนต่อไป ให้เสนอรายละเอียดค่าใช้จ่ายทั้งหมด แต่ละปีมาให้พระองค์

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 10/5 รายงานการประชุมเสนาบดีสภาครั้งที่ 1 ณ พระราชวังสนามจันทร์ เมืองนครปฐม ลงวันที่ 12 กันยายน 2457.

[2]ก.

ทราบจะได้จัดเงินสนับสนุนไปให้ ส่วนการขยายเป็นภาคบังคับทั่วประเทศนั้นไม่ทรงเห็นด้วย ถึงแม้ว่าจะเก็บภาษีการศึกษาเป็นพิเศษเพิ่มขึ้นก็ทรงกลัวว่าจะกระทบกระเทือน การจัดเก็บภาษีของกระทรวงพระคลังซึ่งจะต้องนำมาใช้จ่ายในการพัฒนาประเทศด้านอื่น ๆ จากรายงานการประชุมนี้จะเห็นได้ว่าการจะประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในครั้งนั้น ต้องรอไว้ก่อนเนื่องจากความขัดข้องในเรื่องงบประมาณที่จะนำมาใช้จ่ายดำเนินการ

ถึงแม้ว่าการศึกษาเบื้องต้นภาคบังคับจะไม่สามารถจัดได้ในระยะปี พ.ศ.2457 – 2463 ก็ตาม แต่การจัดการศึกษาเบื้องต้นระดับมูลศึกษาและประถมศึกษา ก็ได้เร่งรัดดำเนินการ โดยอาศัยความร่วมมือของประชาชน คณะสงฆ์ การสนับสนุนของเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองเรื่อยมา ตามข้อตกลงการจัดการศึกษาในที่ประชุมเทศาภิบาลมณฑล ปี พ.ศ. 2452[1]

วิธีการจัดการศึกษาเบื้องต้นในระยะนี้ สำหรับส่วนภูมิภาคมีกรรมการจัดการศึกษาเรียกชื่อว่า กรรมการตำบล ประกอบด้วยกำนันหรือหัวหน้าตำบล 1 คน เจ้าอาวาสซึ่งเป็นเจ้าคณะหมวดในตำบลนั้น 1 รูป แพทย์ประจำตำบล 1 คน เป็นเจ้าหน้าที่จัดการศึกษา มีหน้าที่หาทุนทรัพย์จัดตั้งโรงเรียน ชักนำเด็กให้เข้าเรียน หาครูมาสอน หาเงินมาบำรุงกิจการโรงเรียน และเป็นเงินเดือนครูเรียกว่าโรงเรียนประชาบาล ทั้งนี้โดยมีกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้ให้การสนับสนุน กระทรวงธรรมการเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายวิชาการจัดหลักสูตรแบบเรียน[2]

การจัดการศึกษาตามรูปแบบที่กล่าวนี้ ผลสำเร็จของการจัดอยู่ที่ความเข้มงวดกวดขันเอาใจใส่ของคณะกรรมการตำบลและเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองของกระทรวง

---

[1] สามัญศึกษา, กรม สัมฤทธิผลการจัดการศึกษาภาคบังคับ หน้า 34 – 35.

[2] ส.ค. หน้า 35.

มหาดไทยว่าจะมีมากเพียงใด เช่น ในเรื่องชักชวนให้มีผู้มาเรียนก็ดี การหางบประมาณมาสนับสนุนก็ดี การเข้มงวดกวดขันในการเรียนการสอนก็ดี เป็นเรื่องที่เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองและกรรมการตำบลที่กล่าวแล้วจะเอาใจใส่มากน้อยเพียงใด เพราะไม่มีกฎหมายบังคับ เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าในช่วงระยะตั้งแต่ปี พ.ศ.2453 ถึง พ.ศ. 2464 การขยายตัวทางด้านการศึกษาภาคบังคับสำหรับทวยราษฎร์ได้เป็นไปอย่างเชื่องช้าก่อนหน้าประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 มีนักเรียนชายที่อยู่ในวัยเรียนประมาณ 600,000 คน และจำนวนนักเรียนหญิงจำนวนใกล้เคียงกัน ปรากฏว่ามีเด็กอยู่ในโรงเรียนเพียงร้อยละ 28 นักเรียนหญิงอยู่ในโรงเรียนประมาณ ร้อยละ 2[1]

การที่ไม่สามารถผลักดันให้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงบันทึกไว้ตอนหนึ่งว่า

> "...วันหนึ่งเจ้าพระยาพระเสด็จ ฯ มาหา มาปรับทุกข์ถึงเรื่องที่ได้ทำความคิดวางระเบียบการศึกษาสำหรับประเทศสยาม ทูลเกล้า ฯ ถวาย ไกพระราชทานไปให้กระทรวงพระคลัง ฯ ตรวจ กระทรวงพระคลัง ฯ คัดค้านไม่ยอมจ่ายเงินตามความคิด จึงเป็นอันคิดอัดอยู่ ข้าพระพุทธเจ้า ขอบันทึกของเจ้าพระยาพระเสด็จ ฯ มาพิจารณาดูเห็นกะว่างการที่จะจัดเป็นขั้น ๆ ตลอดเวลารวว 30 ปี กะจำนวนเงินแผ่นดินที่จะต้องจ่ายเพิ่มขึ้นโดยลำดับจนถึงปีละ 25 ล้านบาท ข้าพระพุทธเจ้าจึงบอกเจ้าพระยาพระเสด็จ ฯ ว่าการที่ติดขัดนั้นเห็นเป็นเพราะเจ้าพระยาพระเสด็จ ฯ ก็จะไม่มีอายุอยู่ได้ถึงจัดการตลอดทุกขั้น ถึงความคิดจะดีเท่าใดจะหมายให้กระทรวงพระคลังซึ่งมิใช่เจ้าหน้าที่การศึกษาเข้าใจความคิดอย่างเช่นเจ้าพระยาพระเสด็จ ฯ นั้นไม่ได้ กระทรวงพระคลัง ฯ ยอมพิจารณาแต่ยอดเงิน

---

[1]ศึกษาธิการ, กระทรวง รายงานกระทรวงธรรมการ พุทธศักราช 2461 หน้า 16.

ที่จะต้องจ่ายเมื่อยอดเงินมากมายหลายสิบล้านเช่นนั้นก็ย่อมตกใจ จึงขัดขวาง ถาจะให้สำเร็จควรคิดวางระเบียบการให้ระยะสั้นลง เพียง 5 ปี 6 ปี ยอดเงินที่จะจ่ายก็จะน้อยลง เมื่อสิ้นระยะนั้น ถ้าการที่จัดเป็นประโยชน์จริงดังกาด ถึงจะขอเงินเพิ่มอีกก็เห็นจะไม่ขัดของ ได้ชี้แจงไปแก่เจ้าพระยาพระเสด็จ ฯ เช่นนี้..."[1]

ถ้าจะพิจารณาจากพระบันทึกของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ความผิดพลาดประการหนึ่งของโครงการศึกษาภาคบังคับของเจ้าพระยาพระเสด็จ ฯ เนื่องจากได้คิดระยะเวลาไว้ยาวนานเกินไปทำให้ตัวเลขงบประมาณที่จะต้องใช้จ่ายมีจำนวนมากทั้งไม่สามารถชี้แจงให้ฝ่ายจัดหางบประมาณคือกระทรวงพระคลัง ฯ เข้าใจได้ตลอดจนเห็นความสำคัญของโครงการนี้เป็นการเร่งรัดดำเนินการของเจ้าพระยาพระเสด็จ ฯ ที่อยากให้ผลในระยะเวลาอันสั้นจึงทำให้ได้รับการคัดค้านขัดขวางจนกระทั่งร่างพระบรมราชโองการประกาศใช้การจัดการศึกษาภาคบังคับต้องตกไป เจ้าพระยาพระเสด็จ ฯ เองก็ได้ยอมรับไว้ว่าเป็นไม้เบื่อไม้เมามาแต่ต้นกับกระทรวงพระคลัง มหาสมบัติเห็นได้จากคำกราบบังคมทูลเกล้าฯ ถวายรัชกาลที่ 6 ตอนหนึ่งว่า

"... เกษตรกับธรรมการซึ่งเป็นกระทรวงสำคัญ และโปรดัศพได้เงินน้อยที่สุด การศึกษากำลังฝืดเคืองและแห้งแล้งมาช้านาน..."[2]

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 7 ที่ ศ. 2/4 เรื่องการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในกรุงเทพ บันทึกลงวันที่ 14 มกราคม 2468.

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 18/11 เรื่องงบประมาณกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2459.

ถ้าหากจะพิจารณาความพร้อมในด้านอื่น ๆ ที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา นอกจากขาดความพร้อมทางด้านงบประมาณแล้วยังขาดความพร้อมด้านบุคลากร อุปสรรคที่น่าจะเกิดขึ้นก็ยังจะมีอีกเช่นปัญหาครูที่จะสอนซึ่งมีอยู่ไม่เพียงพอ และที่มีอยู่ก็ขาดความรู้ที่จะจัดการศึกษาสมัยใหม่ นอกจากนี้ทัศนคติของประชาชนที่จะให้การสนับสนุนส่งเด็กเข้าเรียนก็เป็นเรื่องสำคัญ

เมื่อเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีสืบต่อมาจากเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) ใน พ.ศ. 2458 ก็ได้รับแนวความคิดและนโยบายที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติภาคบังคับสืบมา แต่แทนที่จะรีบร้อนในการประกาศกฎหมายบังคับให้เล่าเรียน ก็ได้พยายามที่จะแก้ข้อผิดพลาดในส่วนที่ได้รับการคัดค้านคือเรื่องที่กลัวกันว่าหากจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาให้แพร่หลายไปแล้ว "โรคูเสเบียน" คือความคิดที่จะเข้ารับราชการอย่างเดียวจะพลอยแพร่ไปอย่างกว้างขวางด้วย นั่นก็คือ เมื่อเด็กได้เรียนหนังสือในระดับประถมศึกษาแล้วแทนที่จะนำวิชาความรู้ไปใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันกลับละทิ้ง งานอาชีพดั้งเดิมของผู้ปกครองหรือบิดามารดา หันมาสนใจในการเข้ารับราชการกันทั้งประเทศด้วย จากความกลัวอันนี้เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้จัดแก้ไขโครงการศึกษา พ.ศ. 2456 ใน พ.ศ. 2458 ให้จัดสอนวิชาอาชีวศึกษาในระดับมัธยมศึกษาด้วย

ที่สำคัญมากสำหรับการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาในโครงการที่จัดขึ้นใหม่นี้ จะมีเวลาเรียนในระดับประถมศึกษาตอนต้น 3 ปี แล้วจบใครจะเรียนต่อในชั้นมัธยมศึกษาก็ให้เข้าเรียนในชั้นมัธยมปีที่ 1 ได้เลย ส่วนผู้ที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 แล้ว หากไม่เรียนต่อในชั้นมัธยม ก็บังคับให้เรียนวิชาชีพต่ออีก 2 ปี เรียกว่าชั้นประถมวิชามัญปีที่ 4 และปีที่ 5 วิชาชีพที่จะเปิดสอนเน้นหนักไปทางกสิกรรม หัตถกรรม แต่ส่วนใหญ่ของโรงเรียนประถมศึกษาจะสอนวิชากสิกรรม ซึ่งเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจะเตรียมการฝึกหัดครูที่เรียกว่าครูประถมกสิกรรมไว้สำหรับโครงการนี้

ในด้านปัญหางบประมาณนั้นเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีก็เสนอนโยบายแก้ปัญหาจากแคลนงบประมาณ โดยเก็บภาษีการศึกษาที่เรียกว่า "การศึกษาพลี" โดยเก็บจากชายฉกรรจ์ในท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วประเทศ ตามสภาพทางเศรษฐกิจของท้องถิ่นเป็นหลักในการจัดเก็บบางท้องถิ่นก็เก็บ 1 บาท บางท้องถิ่นอาจจะเก็บถึง 3 บาทตามอัตราที่อุปราชหรือสุขาภิบาลมณฑลจะกำหนดเป็นแห่ง ๆ ไป เงินจำนวนนี้จะรวบรวมเป็นทุนสำหรับจัดตั้งและดำเนินงานโรงเรียนประชาบาลซึ่งเปิดเป็นการศึกษาภาคบังคับสำหรับทวยราษฎร์[1]

แม้ว่าเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจะได้เตรียมการสำหรับการแก้ปัญหาข้อวิตกห่วงใยหรือการคัดค้านจากฝ่ายต่าง ๆ อย่างดีแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือปัญหางบประมาณและการที่คนเรียนหนังสือแล้วจะละทิ้งการงานตามภูมิลำเนาและอาชีพของบรรพบุรุษมารับราชการนั้นแก้ก็ได้มีการโต้แย้งในประเด็นอื่น ๆ กันอีกยืดยาวระหว่างเสนาบดีกระทรวงนครบาลกับเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ปัญหาที่โต้แย้งส่วนใหญ่เป็นปัญหาปลีกย่อยเช่น ปัญหาเรื่องผู้ปกครองขาดแรงงานที่จะได้จากเด็กในการทำมาหากินประกอบอาชีพเนื่องจากเด็กถูกบังคับให้ไปเรียนหนังสือ ปัญหาเรื่องพระภิกษุสามเณรในวัดไม่มีเด็กไว้รับใช้ตามประเพณีที่มีมาแต่สมัยโบราณ และความกลัวที่ว่าจะเก็บเงินค่าศึกษาพลีได้ไม่เพียงพอที่จะดำเนินการ การศึกษาภาคบังคับและปัญหาเรื่องใครจะเป็นผู้รับผิดชอบเด็กที่เป็นเด็กอนาถาไม่มีพ่อแม่หรือผู้ปกครองในการจะส่งให้เข้าเล่าเรียนในโรงเรียนภาคบังคับนี้[2]

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 2/5 คำอธิบายประกอบพระราชบัญญัติประถมศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2464.

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 2/5 เรื่องกระทรวงนครบาลบันทึกความเห็นเกี่ยวกับพระราชบัญญัติประถมศึกษา.

เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ* ได้โต้ตอบในปัญหาของกระทรวงนครบาล โดยแจ้งแจ้งในเรื่องต่าง ๆ เช่นเรื่องการที่ผู้ปกครองจะขาดแรงงานที่ได้จากเด็กว่า โรงเรียนเปิดเรียนจริง ๆ ในปีหนึ่งเพียง 6 เดือน กับ 10 วัน เวลาที่เหลือก็ช่วยผู้ปกครองได้ โรงเรียนที่ตั้งอยู่ในวัด พระภิกษุก็คงได้อาศัยเด็กรับใช้ต่อไป และบางรายที่ผู้ปกครองยากจนจริง ๆ ก็ยกเว้นไม่ต้องมาเล่าเรียนให้อยู่ช่วยงานผู้ปกครองได้ครอบครัวละ 1 คน ส่วนการเก็บเงินค่าศึกษาพลีนั้นคงไม่ยากถ้าได้ชี้แจงให้ราษฎรเห็นถึงคุณประโยชน์ในการนำเงินมาใช้จ่ายเพื่อการศึกษาของบุตรหลานของตน ถ้าหากว่าเงินจำนวนนี้ไม่พอประชาชนอาจจะบริจาคให้เพิ่มเติมด้วยซ้ำไป ส่วนปัญหาเรื่องเด็กไร้ที่อยู่หรือเด็กอนาถาไม่มีพ่อแม่ผู้ปกครองเป็นเรื่องที่ต้องออกกฎหมายพิเศษต่างหากไม่เกี่ยวกับการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาภาคบังคับ[1]

หลังจากได้ผ่านการตรวจตราหักห้วงและตรวจสอบจากกระทรวงที่เกี่ยวข้องกับพระราชบัญญัติประถมศึกษาภาคบังคับนี้ เช่น กระทรวงนครบาล กระทรวงมหาดไทย กระทรวงพระกลังมหาสมบัติ และกระทรวงต่างประเทศ ก็สามารถประกาศใช้เป็นกฎหมายเมื่อวันที่ 1 กันยายน 2464 โดยมีผลบังคับตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2464 เป็นต้นไป

นับว่าเป็นวิวัฒนาการทางการศึกษาไทยที่ได้มาถึงจุดสำคัญนับตั้งแต่การตั้งโรงเรียนสำหรับทวยราษฎร์ขึ้นครั้งแรกที่วัดมหรรณพาราม เมื่อปี พ.ศ. 2427 ต่อมา

---

*กระทรวงธรรมการได้เปลี่ยนชื่อเป็นกระทรวงศึกษาธิการ เนื่องจากย้ายกรมสังฆการีไปสังกัดกระทรวงวัง เหลือเฉพาะงานจัดการศึกษาใน พ.ศ. 2462

[1]พระราชหัตถเลขาทรงสั่งรายการและเรื่องประกอบในรัชกาลที่ 5 และที่ 6 พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพจอมพลสฤษดิ์ ธนรัชต์ 17 มีนาคม 2507 หน้า 178 – 193.

ได้อาศัยวัดเป็นที่ขยายการศึกษาเบื้องต้นเป็นเวลาเกือบ 40 ปี จึงสามารถออกเป็นกฎหมายบังคับให้เด็กเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาได้ แม้ว่าในการประกาศกฎหมายการศึกษาภาคบังคับครั้งนี้จะไม่สามารถบังคับได้ทุกตำบลในขณะนั้นก็ตาม แต่เป็นการเริ่มต้นที่น่าชื่นชมยินดีสำหรับผู้มีความคิดที่จะให้การศึกษาของชาติบ้านเมืองได้แพร่หลายไปในหมู่ทวยราษฎร์โดยไม่จำกัดฐานะทางสังคมหรือเศรษฐกิจเป็นการให้โอกาสแก่ประชาชนทั้งปวงของชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนที่ยากไร้ในชนบท ทั้งนี้ต้องนับว่าเจ้าพระยาพระเดชจุเรนทราธิบดีและเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นผู้นำสำคัญในการต่อสู้ให้มีกฎหมายภาคบังคับในประเทศไทย

การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในปีแรกบังคับได้ 2311 ตำบลจากยอดตำบลทั้งสิ้น 5,050 ตำบล เป็นร้อยละ 45.76 ในปีสุดท้ายของรัชสมัยรัชกาลที่ 6 พ.ศ. 2468 สามารถบังคับได้ 3,800 ตำบลจากยอดตำบลทั้งสิ้น 4,982 ตำบล คิดเป็นร้อยละ 76,76 ตำบล[1]

งบประมาณกระทรวงศึกษาธิการในด้านการจัดการประถมศึกษาในปีสุดท้ายของรัชสมัยคือ พ.ศ. 2468 ปรากฏว่ามีงบประมาณกระทรวงศึกษาธิการ 2,976,499 บาท เก็บการศึกษาพลีสำหรับการประถมศึกษาได้อีก 2,565,295 บาท ซึ่งเป็นตัวเลขที่แตกต่างกันเพียง 411,204 บาท เท่านั้น[2]

---

[1]ปาฐกถาของหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เรื่องการจัดการศึกษาสมัยมหาอำมาตย์เอกพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชานีนิวัติ ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ หน้า 38.

[2]ล.ค. หน้า 39.

จะเห็นได้ว่าความสัมฤทธิผลของโครงการจัดการศึกษาภาคบังคับในส่วนที่เกี่ยวกับการเก็บภาษีการศึกษาที่เรียกว่าศึกษาพลีนั้นได้ผลมาก คือเกือบใกล้เคียงกับงบประมาณการอุดหนุนของรัฐ ซึ่งถ้าหากมีการปรับปรุงการจัดเก็บให้เป็นธรรมขึ้นในรูปภาษีทรัพย์สินเพื่อการศึกษาในกาลต่อมา ก็คงจะทำให้รัฐมีรายได้จำนวนมิใช่น้อยมาใช้เพื่อจัดการศึกษาระดับประถมศึกษา แต่เป็นที่น่าเสียดายการศึกษาพลีนี้ได้เลิกเก็บไปหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. 2475

ในปีแรกที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษานี้ มณฑลต่าง ๆ ไม่สามารถที่จะประกาศใช้กฎหมายนี้ได้ทุกตำบล แต่มีมณฑลที่สามารถประกาศใช้ได้ทุกตำบลอยู่ 4 มณฑลคือ มณฑลอุดร มณฑลร้อยเอ็ด มณฑลปัตตานี และมณฑลสุราษฎร์ ส่วนมณฑลอื่น ๆ อีก 13 มณฑลไม่สามารถประกาศใช้ได้ทุกตำบล[1]

ปัญหาสำคัญก็คือการเกณฑ์เด็กให้มาเล่าเรียนตามพระราชบัญญัติประถมศึกษาในมณฑลต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักรได้ผลแตกต่างกันตามสภาพของสังคม และทัศนคติที่ประชาชนมีต่อการจัดการศึกษาในปีสุดท้ายของรัชสมัยรัชกาลที่ 6 มีสถิติการเกณฑ์เด็กที่น่าสนใจดังนี้

---

[1]คุรุสภา ประวัติครู ปี 2504 หน้า 111.

ตาราง 1 สถิติการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2468

อันดับ	มณฑล	ร้อยละ	จำนวนเด็กที่เข้าเรียน
1	พิษณุโลก	63.12	35,441
2	นครราชสีมา	63.05	206,346
3	อุดร	57.71	73,755
4	ราชบุรี	57.55	32,649
5	นครสวรรค์	56.81	26,038
6	ปราจีนบุรี	52.99	10,434
7	กรุงเทพฯ	51.16	2,643
8	พายัพ	46.29	52,151
9	นครศรีธรรมราช	45.12	41,103
10	นครไชยศรี	44.32	13,776
11	จันทบุรี	43.81	8,073
12	อยุธยา	38.43	38,980
13	ภูเก็ต	54.81	7,907
14	ปัตตานี	16.54	6,803

ที่มา : ประวัติครูปี 2514 หน้า 112 - 114.

สถิติตัวเลขจากตารางข้างบนนี้แสดงให้เห็นว่าจำนวนร้อยละที่เกณฑ์เด็กเข้าเรียนได้ คงคิดมาจากเด็กที่สำรวจได้หรือที่ผู้ปกครองมาแจ้งสำรวจเอาไว้ คงจะมีเด็กจำนวนหนึ่งซึ่งทางราชการหรือผู้ปกครองไม่ได้มาแจ้งสำรวจไว้เป็นเด็กที่หายไปซึ่งน่าจะมีเป็นจำนวนมาก เพราะฉะนั้นการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนในระยะแรกนี้คงประสบปัญหายุ่งยากอยู่มิใช่น้อย

ปัญหาการจัดการศึกษาภาคบังคับยังมีปัจจัยอื่น ๆ อยู่อีกหลายประการ เช่น จำนวนครูที่จะสอน แบบเรียน ตำราและหลักสูตร วิธีการสอนของครู การเอาใจใส่สนับสนุนของกรรมการจัดการศึกษาในตำบลว่ามีมากน้อยเพียงใด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าอาวาส กำนันและแพทย์ประจำตำบล ซึ่งเป็นผู้นำที่สำคัญและเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนในตำบลนั้น ๆ ในปีแรกที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา กระทรวงศึกษาธิการได้วางเกณฑ์กำหนดให้มีโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดพระนครและธนบุรีจำนวน 80 โรง จังหวัดอื่น ๆ ให้มีโรงเรียนประถมศึกษาอย่างน้อยอำเภอละ 1 โรง ฉะนั้นในตำบลที่ไม่มีโรงเรียนประชาบาลและอยู่ห่างไกลตัวอำเภอมาก แม้จะประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาภาคบังคับก็ยากที่เด็กจะเข้ามาเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาที่กฎหมายบังคับนี้ได้ ซึ่งต้องให้การยกเว้นในด้านที่อยู่ห่างไกลโรงเรียนเกินไป ฉะนั้นพระราชบัญญัตินี้จะมีผลเฉพาะตำบลที่มีโรงเรียนประถมศึกษาอยู่ใกล้เคียงเท่านั้น[1]

อย่างไรก็ดีคุณค่าของพระราชบัญญัติประถมศึกษานี้เป็นการกำหนดโครงร่างและวางแนวหลักการดำเนินงาน การตรวจโรงเรียน การสอบไล่ การหางบประมาณมาอุดหนุนโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากการเก็บการศึกษาพลีเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์การจัดการศึกษาของไทยที่มีกฎหมายให้หลักประกันความมั่นคงในการจัดการศึกษาระดับนี้ เป็นความก้าวหน้าและผลสำเร็จที่สำคัญที่สุดในยุคพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า

---

[1]สามัญศึกษา, กรม ที่มาและผลการจัดการศึกษาภาคบังคับ หน้า 38.

เจ้าอยู่หัวในด้านการศึกษา

พอกล่าวสรุปการจัดการศึกษาของทวยราษฎร์ได้ว่า ได้เริ่มต้นจากโรงเรียนหลวงตัวอย่างเป็นแห่งแรก ที่วัดมหรรณพารามมีการสอนและเรียน และสอบไล่เป็นประโยค 1 ประโยค 2 ใน พ.ศ. 2427 ต่อมาในปี 2441 ได้เปลี่ยนแปลงเป็นโรงเรียนมูลศึกษาตามวัดทั่วราชอาณาจักร ใน พ.ศ. 2453 ได้ตั้งกรรมการตำบลขึ้นมามีบทบาททางการศึกษาโดยมีกระทรวงมหาดไทย กระทรวงนครบาลและกระทรวงศึกษาธิการ ร่วมกันให้การสนับสนุนใน พ.ศ. 2464 จึงได้มีการประกาศใช้กฎหมายบังคับให้เด็กที่มีอายุระหว่าง 8 - 15 ปีเข้าโรงเรียน เล่าเรียนหนังสือและวิชาชีพให้จบประถมศึกษาทั่วราชอาณาจักร เห็นได้ว่าผู้บริหารการศึกษาของไทยได้พยายามผลักดันและพัฒนาการจัดการศึกษาระดับรากฐานของประชาชนให้ก้าวหน้ามาทีละขั้นจนกระทั่งกลายมาเป็นการศึกษาของทวยราษฎร์ ที่มีกฎหมายบังคับให้คนเล่าเรียนและให้แนวในการจัด พร้อมทั้งนโยบายการจัดการศึกษาของทวยราษฎร์ที่มีวิชาชีพคือวิชากสิกรรมควบคู่กับวิชาสามัญศึกษาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หากได้มีการสืบเนื่องดำเนินการให้เป็นขั้นตอนต่อมา การศึกษาภาคบังคับของทวยราษฎร์คงก้าวหน้ามากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการสอนวิชาชีพกสิกรรมให้สอดคล้องกับท้องถิ่นซึ่งได้ยกเลิกหลังจากเปลี่ยนการปกครอง พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นเรื่องน่าเสียดายอย่างยิ่ง

3 การจัดการศึกษาด้านมัธยมศึกษา

ในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การจัดการศึกษาด้านมัธยมศึกษายังมีปริมาณน้อยในเรื่องของจำนวนโรงเรียนและนักเรียน โรงเรียนมัธยมที่มีคุณภาพและมีขนาดใหญ่ตั้งอยู่ในจังหวัดพระนคร ส่วนในภูมิภาคได้กำหนดให้มีการจัดการศึกษาในระดับต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ก. โรงเรียนมูลศึกษา ให้จัดในวัดตามตำบลต่าง ๆ

ข. โรงเรียนมูลศึกษาและประถมศึกษา ให้สอนในตัวอำเภอต่าง ๆ

ค. โรงเรียนประถมศึกษาถึงมัธยมศึกษาปีที่ 3 ให้สอนในตัวจังหวัดต่าง ๆ

ง. โรงเรียนมัธยมศึกษา ให้สอนตามจังหวัดอันเป็นที่ตั้งมณฑลต่าง ๆ[1]

ในส่วนภูมิภาคจึงมีโรงเรียนมัธยมศึกษาอยู่เฉพาะในจังหวัดใหญ่ ๆ อันเป็นที่ตั้งที่ว่าการมณฑลเทศาภิบาลเท่านั้น ส่วนจังหวัดเล็ก ๆ ก็จัดสอนชั้นประถมศึกษาเป็นส่วนใหญ่ การจัดการศึกษาด้านมัธยมศึกษาจึงอยู่ในปริมาณที่จำกัดในเรื่องจำนวนนักเรียนและจำนวนโรงเรียน ถือได้ว่าการมัธยมศึกษาก้าวหน้าได้ล่าช้ามากในรัชกาลนี้ เอกวิทย์ ณ ถลาง ได้วิจารณ์ไว้ตอนหนึ่งเกี่ยวกับมัธยมศึกษาว่า

> "...จะว่าไปการมัธยมศึกษาและอุดมศึกษาในเมืองไทยยังจัดว่าเชื่องช้าไม่ทันกาลมาจนบัดนี้ ขอฉันชวนให้คิดถึงคติประการหนึ่งที่ผู้เขียนเห็นว่ามีผลเสียมากกว่าผลดีแก่บ้านเมืองคือคติ ไม่ตองปั้นเทวดาก็ได้ เมื่อยกมนุษย์ทั้งกะบิ ก็ได้เทวดาเอง..."[2]

จากความคิดเห็นนี้เป็นการกล่าวแย้ง แนวความคิดในการจัดการศึกษาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สมั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ที่ท่านกล่าวติดปากอยู่เสมอว่า จงอย่าคิดปั้นยักษ์หรือเทวดาเลย จงมายกมนุษย์ขึ้นทั้งกะบิก็จะได้เทวดาเอง คือการจัดการประถมศึกษาให้แพร่หลายและกว้างขวาง แล้วเราก็จะได้บุคคลที่มีคุณภาพในระดับสูงในด้านความคิดและปัญญาเอง ท่านอาจจะหมายถึงเมื่อเราจัดการ

---

[1]ศึกษาธิการ, กระทรวง รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2458 หน้า 114.

[2]เอกวิทย์ ณ ถลาง "เมื่อกล่าวจัดการศึกษาแบบตะวันตกเข้ามาสู่สยาม" สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 2.87-88 กันยายน - พฤศจิกายน 2511.

ศึกษาด้านประถมศึกษาให้แพร่หลายมีผู้สำเร็จการศึกษาระดับนี้เป็นจำนวนมาก ส่วนหนึ่งคงจะได้สมัครเข้าเรียนต่อในชั้นมัธยมศึกษาหรืออุดมศึกษาต่อไป ซึ่งเป็นการเพิ่มจำนวนนักเรียนให้ระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษาขึ้น โดยเพิ่มจากระดับพื้นฐานให้มากเสียก่อน ในระดับสูงก็จะเพิ่มขึ้นเอง เมื่อคนรู้คุณค่าของการศึกษาแล้ว เรื่องนี้เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีน่าจะเห็นว่าการจัดการศึกษาประถมศึกษาง่ายและไม่แพง อาศัยกำลังชาวบ้านที่อ่าน ก ข้อ ก กา ออก และอาศัยศาลาวัดเป็นที่เรียนก็ได้ ส่วนการปั้นเทวดา (มัธยมศึกษาและอุดมศึกษา) นั้นยากและแพง ต้องกินเวลาและลงทุน ถ้าไม่อดทนไม่เสียสละอย่างอื่นแล้วก็คงสำเร็จไม่ได้ น่าเสียดายที่กระทรวงศึกษาธิการในระยะต้น ๆ ไม่ได้ให้ความสำคัญของมัธยมศึกษาและคิดถึงอุดมศึกษาอย่างจริงจัง[1]

อันที่จริงความคิดที่จะจัดให้มี การขยายการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็มีอยู่เหมือนกันดังเห็นได้จากที่ปรึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ได้กล่าวไว้ว่า

> "...จำนวนนักเรียนประถมศึกษา 1,000 คน มีนักเรียนมัธยมศึกษาเพียง 14 คน เวลานี้ลองเสียมาเป็นเวลา 5 ปีแล้ว จำนวนนักเรียนมัธยมศึกษาก็ไม่ได้เขยิบสูงขึ้นเลย..."[2]

แม้จะมีการเร่งเร้าให้เพิ่มนักเรียนมัธยมศึกษาให้สูงขึ้นโดยการเพิ่มงบประมาณจัดตั้งโรงเรียนและขยายการศึกษาในระดับนี้ แต่ไม่ได้ผลมากนักเพราะตั้งแต่ พ.ศ.

---

[1]เอกวิทย์ ณ ถลาง "เมื่อคติจัดการศึกษาแบบตะวันตกเข้ามาสู่สยาม" สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 2.87-88 กันยายน – พฤศจิกายน 2511.

[2]ศึกษาธิการ, กระทรวง รายงานกระทรวงศึกษาธิการประจำปีพุทธศักราช 2460 หน้า 12.

2464 เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาทำให้งบประมาณทางด้านมัธยมศึกษาได้ถูกละเลยไป แต่อย่างไรก็ดีเป็นที่ยอมรับกันว่ามัธยมศึกษาที่จัดอยู่ในจังหวัดพระนครนั้น ได้เน้นในเรื่องคุณภาพอย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางด้านวิชาการ โรงเรียนมัธยมศึกษาหลายแห่ง เช่น โรงเรียนสวนกุหลาบ โรงเรียนมัธยมเทพศิรินทร์ ก็มีอาจารย์ใหญ่เป็นชาวต่างประเทศที่มีความเคร่งครัดในการสอนทางวิชาการ และระเบียบวินัย

1.4 การจัดการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย

การจัดการศึกษาในระดับนี้ก็มีความต่อเนื่องมาจากการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือตั้งแต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนฝึกหัดข้าราชการพลเรือนขึ้นอันสืบเนื่องมาจากโรงเรียนมหาดเล็กหลวงในปี พ.ศ. 2442 เพื่อฝึกฝนอบรมคนใช้ในราชการที่ได้ทรงปรับปรุงขึ้นให้มีกระทรวง ทบวง กรม แบบสมัยใหม่ ตลอดจนการตั้งเทศาภิบาลมณฑล ซึ่งต้องการคนไปเป็นข้าราชการในแผนกงานฝ่ายต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก[1]

พระราชประสงค์ในการตั้งโรงเรียนฝึกหัดข้าราชการนี้เห็นได้จากพระราชปรารภดังต่อไปนี้

> "...ในเวลานี้ต้องการโรงเรียนชั้นกลางคล้ายโรงเรียนมูลฯ-หมายซึ่งตั้งอยู่แลวพอฝึกหัดคนขึ้นใช้ได้ทันเวลา แต่โรงเรียนเช่นนี้ต้องอาศัยใช้คนที่มีความรู้ในหนังสือและเลขแล้ว จึงมาเรียนได้ คนซึ่งเรียนในชั้นต้นจากพระนั้น จะมีโอกาสที่จะได้มาเรียนในโรงเรียน

---

[1]จารุวรรณ ไวยเจตน์ การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ.2464-2474 เอกสารนิเทศการศึกษา กรมการฝึกหัดครู หน้า 3.

ชั้นกลางนี้ได้ต่อไปถึงความต้องการเวลานี้คือ โรงเรียนซีวิลเซอวิส..."[1]

พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งอธิบดีโรงเรียนฝึกหัดข้าราชการพลเรือน เคยคิดที่จะตั้งมหาวิทยาลัยมาตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2442 ที่เรียกว่าสากลวิทยาลัย โดยกำหนดว่าจะรวมเอามหามกุฏราชวิทยาลัยซึ่งเป็นวิทยาลัยสำหรับพระภิกษุสงฆ์และวิทยาลัยสำหรับกฎหมาย โรงเรียนแพทย์และวิทยาลัยอื่น ๆ อีกตามสมควรรวมกันเข้าจะให้ตั้งชื่อว่า รัตนโกสินทร์สากลวิทยาลัย[2]

แต่ความคิดที่จะตั้งมหาวิทยาลัยในยุคนั้นยังไม่ประสบผลสำเร็จ ต่อมาในปีพุทธศักราช 2453 พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ได้รื้อฟื้นความคิดที่จะตั้งมหาวิทยาลัยขึ้นมาอีก ในสมัยที่ท่านดำรงตำแหน่งปลัดทูลฉลอง กระทรวงธรรมการ โดยทำหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 23 ธันวาคม 2453 ว่า

> "...ส่วนความต้องการให้มีมหาวิทยาลัยนั้น ก็ถึงเวลาแล้วแต่ติดขัดอยู่แต่เรื่องทุนเท่านั้น คิดดวยเกล้า ฯ ว่าเงินที่เหลือจากการกุอสร้างพระบรมรูปทรงม้าซึ่งมีกระแสพระราชดำริไว้แต่เดิมว่า จะสร้างสิ่งถาวรวัตถุ อันจะแผ่ราชฐานประโยชน์ตอบแทนแก่ราษฎรและยังไม่ได้ตกลงประการใดนั้น และถ้าพระราชทานให้ใช้การสิ่งนี้ก็เหมาะแก่พระราชประสงค์และจะเป็นพระเกียรติยศยิ่งใหญ่สืบไป..."[3]

---

[1]กุรุสภา พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี เล่ม 2 หน้า 153.

[2]ศึกษาธิการ, กระทรวง ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ หน้า 120.

[3]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 4/30 คำกราบบังคมทูลพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ เรื่องสถาปนาโรงเรียนฝึกหัดข้าราชการพลเรือนเป็นมหาวิทยาลัย ลงวันที่ 23 ธันวาคม 2453.

จากกำราบบังคมทูลของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) มีความปรารถนาที่จะสถาปนาโรงเรียนมหาดเล็กหลวงหรือโรงเรียนฝึกหัดข้าราชการพลเรือนขึ้นเป็นมหาวิทยาลัย ตามความคิดเดิม ซึ่งเคยกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 ไว้ตั้งแต่ปี 2441 แต่อย่างไรก็ดีในปี พ.ศ. 2453 ความคิดของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ซึ่งมีความคิดก้าวหน้าที่จะต่อสู้ให้บ้านเมืองมีสถาบันการศึกษา ระดับมหาวิทยาลัยก็ไม่ประสบผลสำเร็จ ทั้งนี้อาจไม่ตรงกับแนวความคิดของเจ้านาย ผู้บริหารประเทศระดับสูง ก็ได้ ดังเห็นได้จากกำกราบบังคมทูล ท้วงติงข้อเสนอการตั้งมหาวิทยาลัยของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนพิษณุโลกประชานาถ ดังต่อไปนี้

> "...การเป็นมหาวิทยาลัย (University) ก็เป็น Idea ของฝรั่งมากไปการเปิดเป็น School of Science มีแผนกกฎหมาย ปกครอง เพาะปลูก เอนยิเนียร์ เปิดรับนักเรียนทั่วไปโดยไม่กำหนดตระกูล บุตรผู้มีบรรดาศักดิ์จะผ่อนให้เข้าเรียนสะดวกก็ได้ โดยถือว่าเป็นการเลี้ยงบุตรผู้รับราชการ ไม่ใช่รับคนเป็น Class เชื่อมั่นว่า Monarchy จะอยู่ได้ด้วย Democracy คือมีแต่เจ้าและคนสามัญ..."[1]

จากพระดำริของพระอนุชาธิราชในรัชกาลที่ 6 ได้พระราชทานแนวพระราโชบายในการจัดตั้งโรงเรียนระดับสูง โดยมีพระประสงค์ที่จะให้คนทั่วไปได้เข้าศึกษา หากจะเปิดสิทธิให้แก่บุตรข้าราชการก็เป็นการผ่อนผันบางประการเท่านั้น จากแนวพระดำริดังกล่าวนี้เองได้ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานเงินที่เหลือจากการสร้างพระบรมรูปทรงม้า จำนวน 982,672 บาท 47 สตางค์ ให้สร้างโรงเรียนข้าราชการพลเรือน และพระราชทานนามเฉลิมพระ-

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 4/30 กำกราบบังคมทูลของพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพิษณุโลกประชานาถ ลงวันที่ 26 ธันวาคม 2453 เรื่องโรงเรียนข้าราชการพลเรือน.

เกียรติแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า โรงเรียนข้าราชการพลเรือน ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระราชทานที่ดินส่วนพระองค์ ตำบลคุสิต ถนนชังฮี้ ถนนดวงเดือน คลองเปรมประชากร ให้เป็นที่ตั้งของโรงเรียนแห่งนี้ และจากรายงานการประชุมกรรมการที่ปรึกษาสภาโรงเรียนข้าราชการพลเรือนได้วางแนวและหลักการปฏิบัติเกี่ยวกับการรับนักเรียนและอื่น ๆ อีกหลายประการ[1]

แนวทางในการจัดได้แบ่งรับนักเรียนออกเป็น 3 ประเภท

1. นักเรียนสังกัดกระทรวง โดยเจ้ากระทรวงส่งมาเล่าเรียนจบแล้วก็กลับเข้าไปรับราชการในกระทรวงนั้น ๆ

2. นักเรียนหลวง ไม่สังกัดกระทรวงใดเป็นกณฉลาดหลักแหลมควรฝึกหัดเป็นข้าราชการไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน เมื่อสำเร็จแล้วจะเข้ารับราชการในกระทรวงใด ๆ ก็ได้ตามความสามารถ

3. นักเรียนสมัคร ไม่มีสังกัดสมัครเข้าเรียนแล้วไปรับราชการที่กระทรวงใดก็ได้ แต่ต้องเสียค่าเล่าเรียน[2]

วิชาที่เปิดสอนมี 8 แผนกวิชา คือ

1. ปกครอง
2. กฎหมาย
3. การทูต

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 4/59 รายงานการประชุมสภาจัดการและกรรมการที่ปรึกษา โรงเรียนข้าราชการพลเรือน ลงวันที่ 24 มกราคม 2453.

[2]ดู.

4. การช่าง

5. การแพทย์

6. การเพาะปลูก

7. การค้าขาย

8. การเป็นครู[1]

การดำเนินงานจัดการศึกษาในโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เปิดดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2455 ในระยะแรกบรรดาแผนกวิชาต่าง ๆ ที่เปิดสอนก็ตั้งกระจัดกระจายกันอยู่ตามกระทรวงต่าง ๆ ไม่สามารถรวมกันทันทีทันใดได้ โรงเรียนคงเน้นหนักในการฝึกหัดข้าราชการพลเรือน เพื่อให้เข้ารับราชการในกระทรวงต่าง ๆ ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค จนกระทั่งอีก 4 ปีต่อมา คือในปี พ.ศ. 2459 ก็ได้ยกฐานะโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยพระราชทานนามว่า จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย มี 4 คณะคือ แพทยศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ อักษรศาสตร์ และวิทยาศาสตร์[2]

มหาวิทยาลัยแห่งนี้ได้ผลิตนักศึกษาเรื่อยมาจนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2468 อันเป็นปีสุดท้ายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีนักศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัยแห่งนี้ 380 คน นับว่าการศึกษาที่ได้ปลูกฝังริเริ่มกันมาตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้แผ่ขยายเต็มรูปตามโครงการจัดการศึกษาที่

---

[1]ศึกษาธิการ, กระทรวง ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ หน้า 211.

[2]ดู.

พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ได้ทูลเกล้าถวายไว้ในปี พ.ศ. 2441 คือมีระดับการศึกษาและสถาบันการศึกษานับตั้งแต่ชั้นมูลศึกษา และประถมศึกษา จนกระทั่งถึงมหาวิทยาลัย ในปี พ.ศ. 2459 เป็นช่วงเวลาประมาณ 32 ปี นับตั้งแต่ตั้งโรงเรียนสำหรับทวยราษฎร์แห่งแรกที่วัดมหรรณพาราม ใน พ.ศ. 2427 จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2458 การศึกษาไทยก็ได้วิวัฒนาการออกจากสถาบันดั้งเดิมที่จัดการศึกษาคือวัด มาสู่มหาวิทยาลัย ถ้าพิจารณาดูตามวิวัฒนาการนี้จะเห็นว่าในบางช่วงบางตอนมีความชะงักล่าช้าอยู่บ้าง ในส่วนที่เป็นอุปสรรคทางด้านการจัดหางบประมาณมาสนับสนุนก็ดี การขาดแคลนบุคลากรก็ดี การขัดแย้งทางความคิดในการจัดซึ่งมีอยู่เป็นบางครั้งบางคราวก็ดี บุคคลที่ได้บุกเบิกในระยะแรก ๆ มีสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) เจ้าพระยาธรรม-ศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ล้วนแต่มีความตั้งใจอย่างแรงกล้าในการจัดวางโครงการและพยายามปฏิบัติงานให้โครงการบรรลุเป้าหมาย ทั้งนี้โดยอาศัยพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์ คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถ้าในยุคหลังต่อมาจะได้ศึกษาถึงแนวความคิดจุดหมายของโครงการต่าง ๆ อย่างถ่องแท้ และปรับปรุงให้เหมาะสมกับกาลสมัยแล้วดำเนินการกันสืบมา การศึกษาของไทยเราน่าจะก้าวไกลกว่าที่เป็นอยู่ขณะนี้

บทที่ 3

ผลการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

การจัดการศึกษา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการดำเนินงานที่ต่อเนื่องของการจัดการศึกษาแบบสมัยใหม่ที่ได้วางรากฐานไว้แล้วในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผลการดำเนินงานในช่วงสมัยนี้ จึงเป็นผลต่อเนื่องอาจเรียกว่าเป็นสมัยที่เสริมสร้างปรับปรุง และขยายงานทางการศึกษาให้เข้ากับยุคสมัยและแพร่หลายไปอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น ทั้งในกระบวนการดำเนินงานและรูปแบบของสถาบันการศึกษา ตลอดทั้งตัวบทกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา นอกจากนี้ยังปรับปรุงเปลี่ยนแปลงจุดมุ่งหมายการจัดการศึกษาบางประการโดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการศึกษาเพื่อคนส่วนใหญ่ของประเทศ ให้สอดคล้องกับสภาพความต้องการทางด้านอาชีพของประชาชน คือความคิดที่จะจัดอาชีวศึกษาด้านกสิกรรมที่ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศได้ประกอบอาชีพนี้อยู่ ทั้งนี้ได้อาศัยนักการศึกษาไทยที่ได้รับอิทธิพลและความคิดสมัยใหม่มาจากต่างประเทศ เช่น เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) และเจ้าพระยาเทพศาสตร์สถิตย์ (โห กาฬิณฐ์) บรรดาท่านเหล่านี้มีแนวความคิดสำคัญที่ตรงกันประการหนึ่งก็คือ พยายามจัดการศึกษาเพื่อสนองความต้องการของสังคม และบุคคลให้มีประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจ โดยส่งเสริมวิชาชีพที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ วิชาหัตถกรรม หรือวิชาช่างต่าง ๆ วิชาการค้าขายหรือพาณิชยกรรม และที่สำคัญคือกสิกรรม ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงจุดมุ่งหมายการศึกษาที่ฝึกคนเข้ารับราชการ สนองความต้องการของประเทศในช่วงเริ่มแรกในการวางรากฐานจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า

อยู่หัว แต่เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง คุณค่าของการจัดการศึกษาเพื่อให้คนเข้ารับราชการได้ฝังรากลึกจนยากที่จะถอนเสียได้

การพัฒนาการศึกษาที่เด่นที่สุดในช่วงนี้ก็คือ การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา ซึ่งนับเป็นความกล้าหาญของผู้บริหารการศึกษาในยุคนั้นอย่างยิ่ง เพราะในขณะนั้นประเทศมีทรัพยากรและบุคลากรที่มีความสามารถทางการศึกษาอยู่จำกัด และประเทศกำลังประสบความยุ่งยากทางเศรษฐกิจและการเมืองหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2457 – 2461) แต่ก็สามารถประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาออกมาบังคับให้เด็กได้เล่าเรียนทั่วประเทศ ซึ่งเป็นรากฐานการจัดการศึกษาเพื่อประชาชาติทั้งมวลที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเรียกว่า National Education เป็นการมุ่งพัฒนาประชากรทั้งประเทศให้มีคุณภาพสูงขึ้นทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งให้เป็นไปตามคติที่ว่า "อย่าเพียรปั้นยักษ์และเทวดาเลย จงยกมนุษย์ขึ้นทั้งกะบิก็จะได้เทวดาเอง"

นอกจากนี้ความพยายามที่จะสร้างสถาบันทางการศึกษาให้เป็นระเบียบทั้งด้านรูปแบบและให้มีกฎหมายรับรอง และความพยายามที่จะสร้างหน่วยงานการศึกษาตั้งแต่ระดับโรงเรียนประถมศึกษา มัธยมศึกษา อาชีวศึกษา และอุดมศึกษาระดับมหาวิทยาลัย การออกกฎหมายที่เรียกว่าพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ และพระราชบัญญัติประถมศึกษา เป็นการวางระเบียบการบริหารและการควบคุมการศึกษา ตรวจตราคุณภาพ ทั้งแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ฝ่ายการศึกษาเป็นพนักงานตรวจตรา ดำเนินงานจัดการศึกษาที่เรียกว่า ศึกษาธิการอำเภอ ศึกษาธิการจังหวัด และศึกษาธิการมณฑล

บรรดาตัวบทกฎหมายที่เกี่ยวกับการศึกษาที่กล่าวแล้ว มีอิทธิพลอย่างยิ่งในการสร้างความกลมกลืนระหว่างชนในชาติ ซึ่งต่างเชื้อชาติหรือต่างวัฒนธรรม ให้มีความสำนึกและความรู้สึกเป็นคนไทยร่วมกันโดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2461 มาตรา 14 ที่ระบุให้โรงเรียนราษฎร์ทุกโรงในประเทศไทย

ต้องจัดให้มีการศึกษาวิชาหน้าที่พลเมือง และความรู้แห่งภูมิประเทศ พงศาวดารของไทย และปลูกฝังความจงรักภักดีในพระมหากษัตริย์ไทย[1]

ถ้าหากคำนึงถึงปัจจัยที่สนับสนุนการขยายงานทางการศึกษาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่ามีอุปสรรคจากความจำกัดด้านงบประมาณของประเทศ ซึ่งไทยเราเก็บภาษีเป็นรายได้เข้าประเทศจากสินค้าที่ส่งมาจากต่างประเทศได้เพียงร้อยละ 3 ตามสนธิสัญญา ที่ไทยได้ทำไว้ตั้งแต่รัชสมัยพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับมหาอำนาจทางตะวันตกแล้ว ก็นับว่าความพากเพียรในการดำเนินงานตามโครงการที่นักการศึกษาของไทยในยุคนี้ได้ขยายงานไว้เป็นผลสำเร็จมากพอสมควร

ฉะนั้นถ้าจะกล่าวถึงผลการจัดการศึกษา ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2453 – พ.ศ. 2468 ในระยะเวลาเพียง 15 ปี ก็พอเห็นผลการดำเนินงานได้ดังต่อไปนี้

1 การวางระบบการศึกษาเป็นรูปแบบสถาบันการศึกษาสมัยใหม่ให้มีจำนวนเพิ่มขึ้น

ผลการจัดการศึกษาในยุคนี้ที่เห็นได้เด่นชัดในประการแรกก็คือ การก่อตั้งสถาบันการศึกษาหรือระบบโรงเรียนตามแบบสากล นับตั้งแต่โรงเรียนชั้นประถมศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา โรงเรียนฝึกอาชีวศึกษาบางประเภท โรงเรียนฝึกหัดครู และสูงสุดคือจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย มีโครงสร้างของระบบโรงเรียนที่เห็นได้เด่นชัดยิ่งกว่าสมัยที่ล่วงมาแล้ว หากคำนึงถึงว่าช่วงเวลาที่ดำเนินงานมีเพียง 15 ปี ผลการจัดการศึกษาก็สร้างสถาบันทางการศึกษาให้แก่ชาติบ้านเมืองได้รวดเร็วพอสมควร

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 4/119 เรื่องพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์และโรงเรียนอิสลามของนายนานา.

รูปแบบของสถาบันทางการศึกษา จะเห็นได้ดังต่อไปนี้

1. โรงเรียนชั้นมูลศึกษา ซึ่งเป็นการสอนการเรียนในระดับต่ำกว่าระดับประถมศึกษา มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้สามารถอ่านและเขียนหนังสือได้ จัดสอนตามวัดต่าง ๆ ในชนบทซึ่งอยู่ห่างไกลตัวอำเภอหรือตัวเมือง

2. โรงเรียนประถมศึกษา เป็นรูปโรงเรียนประชาบาลที่ประชาชนช่วยกันจัดตั้งและดำเนินงาน มีอยู่ทุกตำบล โดยมีกรรมการตำบลประกอบด้วย เจ้าอาวาสซึ่งเป็นเจ้าคณะหมวด กำนัน และแพทย์ประจำตำบลเป็นกรรมการ จัดการบริหาร บังคับให้เด็กชายหญิงที่มีอายุตั้งแต่ 7 – 14 ปีเข้าเล่าเรียนแบ่งเป็น 2 ระดับ ระดับต้นเรียกว่าการประถมศึกษาตอนต้น มีเวลาเรียน 3 ปี สำเร็จแล้วก็สามารถเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาได้ หากผู้ใดไม่สมัครใจจะเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาสายสามัญ ก็บังคับให้เรียนประถมศึกษาวิสามัญ ซึ่งสอนวิชาชีพตามสภาพของท้องถิ่นอีก 2 ปี วิชาที่จัดสอนในระดับประถมวิสามัญนี้ มีจัดสอนอยู่ 3 วิชาอาชีพคือ วิชากสิกรรม พาณิชยกรรม และหัตถกรรม แต่ส่วนใหญ่เน้นหนักทางการกสิกรรมตามสภาพอาชีพของประชาชนในชนบท

3. มัธยมศึกษา มีโรงเรียนมัธยมศึกษาประจำตามที่ตั้งที่ว่าการมณฑลต่าง ๆ เป็นการศึกษาสายสามัญ ตามโครงการศึกษา พ.ศ. 2456 และต่อมาใน พ.ศ. 2458 ได้แก้ไขให้มีการศึกษาวิชาชีพในระดับมัธยมศึกษาเรียกว่า มัธยมศึกษาสายอาชีพด้วย แต่ส่วนใหญ่ผู้ที่นิยมศึกษาในระดับนี้จะศึกษาในระดับมัธยมศึกษาสายสามัญหรือความรู้ทางวิชาการเป็นส่วนใหญ่

4. ระดับอุดมศึกษา มีสถาบันมหาวิทยาลัย คือ การสถาปนาโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นเป็นจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย

จะเห็นได้ว่าโครงสร้างทางการศึกษาได้มีรูปแบบ ตั้งแต่ระดับต่ำสุดถึงระดับสูงสุดคือ มหาวิทยาลัยให้เราเห็นโดยเด่นชัด มีกฎหมายการศึกษารองรับการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษา มีกฎหมายโรงเรียนราษฎร์ จัดระเบียบการจัดการศึกษาที่เอกชนเป็นผู้ดำเนินการ

จะเห็นได้ว่าการศึกษาของไทย ได้วิวัฒนาการออกจากวัดซึ่งเป็นการศึกษาแบบโบราณมาสู่สภาพการเป็นมหาวิทยาลัย หลังจากยุคทองของการปฏิรูปการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และตอนต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้สิ้นสุดลงแล้ว การศึกษาของไทยจึงมีพลังผลักดันในตัวเองที่จะสนองจุดมุ่งหมายที่วางไว้ และที่จะปฏิรูปตนเองต่อไป

อย่างไรก็ตาม โรงเรียนส่วนใหญ่ซึ่งเป็นโรงเรียนประชาบาลก็ยังต้องอาศัยอยู่ในวัด เนื่องจากต้องอาศัยศาลาวัด หรือบริเวณของวัดเป็นสถานที่เรียนไปก่อน ไม่ต้องใช้งบประมาณในการจัดสร้างโรงเรียนขึ้นใหม่ ประกอบกับคณะสงฆ์ก็เต็มใจช่วยเหลือกิจการของโรงเรียนด้วย ปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2468 มีโรงเรียนอยู่ในวัดคิดเป็นร้อยละ 78.84[1]

ในรัชกาลนี้จำนวนโรงเรียนและครูได้เพิ่มขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในปี พ.ศ. 2465 ซึ่งเป็นปีที่หลังจากการขยายการศึกษาภาคบังคับเพียง 1 ปี ปรากฏว่ามีจำนวนโรงเรียนเพิ่มสูงมาก โดยนักเรียนได้เพิ่มจากเดิม 206,772 คน การเพิ่มของจำนวนโรงเรียน นักเรียน และครู ในสมัยนี้โดยเฉพาะใน 10 ปีหลังจากที่ได้มีการขยายการศึกษาภาคบังคับ

สำหรับหลักสูตร การเรียนในระดับประถมศึกษาใน 3 ปีแรกของการศึกษาประถมศึกษาตอนต้น ได้กำหนดให้เรียนภาษาไทย เลขคณิต ความรู้ทั่วไปในวิชา

---

[1]ศึกษาธิการ, กระทรวง รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 18 พ.ศ. 2468 หน้า 6.

ภูมิศาสตร์ ส่วนในระดับประถมวิสามัญ ใน 2 ปีหลังอบรมวิชาพิเศษซึ่งเป็นวิชาชีพ ได้แก่ วิชากสิกรรม ทำสวน ทำไร่ และอบรมวิชาการเรือนสำหรับเด็กผู้หญิง[1]

ถ้าพิจารณาตามหลักสูตรการประถมศึกษาที่ได้จัดวางไว้ก็จะเห็นว่าเหมาะสมสำหรับพัฒนาประชาชนในชนบทเป็นอย่างยิ่ง แต่ความสำเร็จของหลักสูตรดังกล่าวนี้ก็จะต้องอาศัยกำลังครูที่มีความรู้ความสามารถในการสอน และอุปกรณ์การสอนด้วย ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการที่จะให้จุดมุ่งหมายของโครงการการศึกษาภาคบังคับประสบความสำเร็จ ถ้าพิจารณาในเรื่องปริมาณของการขยายตัวของจำนวนนักเรียน ครู และโรงเรียนจะเห็นได้ว่าในระยะหลังนี้ โดยเฉพาะตั้งแต่ปี พ.ศ. 2458 ถึง พ.ศ. 2468 จำนวนโรงเรียนและนักเรียนและขยายเพิ่มมากขึ้นจนเป็นที่น่าพอใจ แต่การพิจารณาผลทางการศึกษาจะพิจารณาด้านปริมาณอย่างเดียวย่อมไม่ได้ ปริมาณนี้เพียงแต่แสดงให้เห็นว่าการจัดการศึกษาสมัยใหม่ ๆ ได้แพร่หลายไปอย่างไรบ้าง ดังตารางต่อไปนี้

---

[1]ศึกษาธิการ, กระทรวง รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 18 พ.ศ. 2468 หน้า 10.

ตาราง 2 จำนวนเพิ่มของโรงเรียน นักเรียน และครู ในระยะเวลา 10 ปี (โรงเรียนรัฐบาล ประชาบาล และราษฎร์)

พ.ศ.	จำนวนโรงเรียน	จำนวนนักเรียนชายหญิงรวมกัน	จำนวนเพิ่มของนักเรียนจากปีก่อน	จำนวนเพิ่มคิดเป็นส่วนร้อย	จำนวนครู	จำนวนเพิ่มของครูจากปีก่อน
2458	3,168	133,445	- *	- *	4,466	- *
2459	3,293	144,282	10,837	8.12	4,647	181
2460	3,548	160,571	16,289	11.31	4,947	300
2461	3,340	178,052	17,481	10.88	5,275	328
2462	3,459	187,501	9,447	5.30	5,537	262
2463	3,752	201,665	14,164	7.55	6,136	599
2464	4,026	241,508	39,843	19.75	6,945	809
2465	4,488	448,380	206,872	85.66	9,741	2,796
2466	5,204	585,623	137,243	30.60	12,283	2,542
2467	5,724	604,999	19,376	3.31	13,160	877
2468	5,845	624,027	19,028	3.15	13,742	582

ที่มา : จารุวรรณ ไวยเจตน์ การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464-2474 เอกสารนิเทศการศึกษา ฉบับที่ 159 หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู หน้า 61.

*ไม่ทราบจำนวนที่เพิ่มขึ้น

จากตาราง 2 จะเห็นได้ว่า ใน พ.ศ. 2465 จำนวนนักเรียนเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 85.66 ซึ่งเป็นปีแรกของการใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา จึงมีปริมาณเพิ่มสูงมาก โดยเฉพาะในด้านตัวเลขจำนวนนักเรียนในโรงเรียนประชาบาล เป็นความก้าวหน้าอย่างสำคัญในการจัดการศึกษาประถมศึกษา หรืออาจกล่าวได้ว่าการศึกษาสมัยใหม่ ได้แผ่ไปยังชนบทของประเทศเข้าแทนที่การศึกษาแบบโบราณ ซึ่งได้จัดกันมาแต่ดั้งเดิมของไทยเรา เป็นจุดก้าวหน้าที่มีความสำคัญมากในประวัติจัดการศึกษาของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาของประชาชนทั้งมวล

การจัดการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาแบ่งชั้นเรียนเป็นมัธยมตอนต้น 3 ปี มัธยมตอนกลาง 3 ปี และมัธยมตอนปลายอีก 2 ปี[1]

ฉะนั้นในระดับมัธยมศึกษานี้จะใช้เวลาเรียนทั้งสิ้น 8 ปี การศึกษาในระดับมัธยมศึกษาจะเน้นในทางด้านวิชาการ และโรงเรียนที่จัดการสอนในระดับมัธยมศึกษาส่วนใหญ่จะเป็นโรงเรียนรัฐบาล คือโรงเรียนที่ใช้เงินงบประมาณของทางราชการในการดำเนินกิจการ มีบางท้องที่เท่านั้นที่จัดการศึกษามัธยมศึกษาอยู่ในโรงเรียนประชาบาล ในด้านจำนวนนักเรียนจะมีน้อยมากเมื่อเทียบกับประถมศึกษา ดังจะเห็นได้จากสถิติจำนวนนักเรียนมัธยมศึกษาในโรงเรียนรัฐบาลและประชาบาลในปี พ.ศ.2460 ซึ่งเป็นตอนกลางของรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนี้

---

[1]ศึกษาธิการ, กระทรวง ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ หน้า 240.

ตาราง 3 จำนวนโรงเรียน, นักเรียน ในปี พ.ศ. 2460

ชนิดของโรงเรียน	โรงเรียนประถม	โรงเรียนมัธยม	รวม	จำนวนนักเรียนประถม	จำนวนนักเรียนมัธยม	รวม
รัฐบาล	402	135	537	35,045	10,913	45,958
ประชาบาล	2,416	7	2,423	113,793	78	113,871
รวม	2,818	142	2,960	148,838	10,991	159,829

ที่มา : <u>รายงานกระทรวงธรรมการ</u> ฉบับที่ 11 พ.ศ. 2461 หน้า 12.

จากตาราง 3 นี้แสดงให้เห็นว่า ในตอนกลางรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีโรงเรียนมัธยมศึกษาเพียง 142 โรง นักเรียนเพียง 10,991 คน จากตัวเลขดังกล่าวนี้ จึงมีข้อน่าคิดว่า การพัฒนาในด้านมัธยมอยู่ในลักษณะที่จำกัด ทั้งนี้อาจเกี่ยวด้วยงบประมาณ และจำนวนนักเรียนที่สำเร็จการศึกษาในระดับประถมศึกษา ซึ่งมีน้อยจึงส่งผลให้นักเรียนมัธยมศึกษามีจำนวนน้อยไปด้วย ทำให้การจัดการศึกษาในระดับสูงกว่าชั้นมัธยมยิ่งมีความจำกัดด้านปริมาณมากยิ่งขึ้น ทำให้การศึกษาของไทยเราขาดแคลนบุคคลระดับกลางหรือระดับสูงที่จะช่วยในการพัฒนาประเทศในเวลาต่อมา เป็นปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาประเทศ ในด้านเศรษฐกิจและสังคม ถ้าหากได้มีการขยายการศึกษาที่ได้สัดส่วนพร้อมกัน ทั้งระดับมัธยมศึกษาและในด้านประถมศึกษาแล้ว คงจะทำให้การพัฒนาของประเทศด้านอื่น ๆ ก้าวหน้าได้รวดเร็วกว่านี้ เช่น ปัญหาการขาดแคลนครู หรือการขาดแคลนข้าราชการที่มีความสามารถในการเป็นผู้นำที่ดีในระบบราชการหรือในระบบธุรกิจเอกชน

นอกจากนี้ถ้าหากพิจารณาจำนวนนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาเอง ในชั้นเรียนที่สูงขึ้นจะมีจำนวนนักเรียนลดลงตามลำดับ ดังเห็นได้จากตัวเลข จำนวนนักเรียนมัธยมในโรงเรียนรัฐบาล แยกตามรายชั้นในปี พ.ศ. 2460 ดังต่อไปนี้

ตาราง 4 จำนวนนักเรียนแยกตามชั้นเรียน ใน พ.ศ. 2460 เฉพาะโรงเรียนรัฐบาล

ระดับชั้นเรียน	จำนวนนักเรียน	หมายเหตุ
ชั้นประถมปีที่ 1	19,314	
ชั้นประถมปีที่ 2	8,346	
ชั้นประถมปีที่ 3	7,280	
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1	3,744	รวมทั้งชั้นประถมวิสามัญ
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2	2,289	ปีที่ 4 และปีที่ 5
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3	1,753	
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4	911	
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5	583	
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6	417	
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 7	140	
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 8	84	
รวม	44,861	

ที่มา : <u>รายงานกระทรวงธรรมการ</u> ฉบับที่ 11 พ.ศ. 2461

แม้ตัวเลขข้างบนนี้จะเป็นตัวเลขจำนวนนักเรียนมัธยมในโรงเรียนรัฐบาล ยังไม่รวมโรงเรียนราษฎร์และโรงเรียนประชาบาล แต่โรงเรียนทั้ง 2 ประเภทก็มีน้อยมาก จึงพอสรุปได้ว่านักเรียนในชั้นมัธยมยิ่งชั้นสูงขึ้นจะมีจำนวนลดน้อยลงตามลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชั้นมัธยมสูงสุดคือมัธยมปีที่ 8 มีนักเรียนเพียง 84 คนเท่านั้น ฉะนั้นเมื่อจะให้นักเรียนเหล่านี้เรียนต่อในระดับอุดมศึกษา หรือจะให้เข้ารับราชการ ก็จะมีจำนวนน้อยเหลือเกิน การผลิตนักเรียนมัธยมศึกษาในจำนวนที่จำกัด จะทำให้เกิดการขาดแคลนกำลังคนในระดับกลางหรือระดับสูงที่จะใช้พัฒนาประเทศ เพราะในยุคที่กล่าวถึงอยู่นี้โลกกำลังเจริญรวดเร็วมาก วิทยาการใหม่ ๆ ก็ก้าวหน้า ระบบสังคมและการเมืองหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ก็เปลี่ยนแปลงรวดเร็ว เมื่อชาติบ้านเมืองต้องการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้เข้าสู่ยุคใหม่กันอย่างจริงจังให้เป็นไปตามพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระองค์ทรงเน้นอยู่เสมอว่า ต้องการคนหนุ่มที่แข็งแรงและมีความคิดก้าวหน้าเพื่อพัฒนาประเทศ[1] การขาดแคลนนักเรียนมัธยมศึกษา จะเป็นสาเหตุให้กระทบกระเทือนในการพัฒนาด้านต่าง ๆ ในวงราชการก็ขาดผู้มีความรู้ ในวงงานของเอกชนก็ขาดแคลนบุคคลที่มีความคิดให้ทันต่อเหตุการณ์สมัยใหม่

นักเรียนที่สำเร็จมัธยมศึกษา นอกจากออกประกอบอาชีพทางรับราชการหรือทำงานส่วนตัวแล้ว ก็มีโอกาสที่จะศึกษาในระดับอุดมศึกษาในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในแผนกวิชาต่าง ๆ เช่น แผนกวิศวกรรมศาสตร์ หรือที่เรียกว่ายันตรศึกษา ซึ่งรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ใช้เวลาเรียนอีก 4 ปี แผนกแพทยศาสตร์ ก็รับนักเรียนผู้สำเร็จมัธยมศึกษาปีที่ 6 ใช้เวลาเรียนอีก 5 ปี แผนกพาณิชยการ รับผู้สำเร็จมัธยมปีที่ 6 ใช้เวลาเรียนอีก 2 ปี นอกจากนี้ ก็ยังมีแผนกวิชาอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์

---

[1] สามัญศึกษา, กรม "อภิปรายประมวลเหตุการณ์สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการศึกษาของไทย" <u>บทเรียนจากการจัดการศึกษาไทยในรอบร้อยปีที่ผ่านมา</u> หน้า 20.

และแผนกครุศาสตร์ซึ่งรับนักเรียนมัธยมปีที่ 6 เข้าเรียนต่อเหมือนกัน ส่วนนักเรียนมัธยมปีที่ 8 บางคนก็อาจมีความมุ่งมั่นที่จะสอบชิงทุนเล่าเรียนหลวงเพื่อไปศึกษาต่อยังต่างประเทศในจำนวนประมาณปีละ 4 คน

ในระดับอุดมศึกษา เมื่อสถาปนามหาวิทยาลัย คือจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัยขึ้นแล้ว ในปี พ.ศ. 2459 การรับนักศึกษาเข้าเรียนในระดับมหาวิทยาลัยแห่งนี้ในชั้นแรกไม่สามารถจะหานักเรียนที่สำเร็จชั้นมัธยมปีที่ 8 ซึ่งเป็นชั้นสูงสุดของการศึกษาชั้นมัธยมเข้าศึกษาต่อได้ จึงต้องรับนักเรียนอย่างสูงเพียงชั้นมัธยมปีที่ 6 เข้ารับการศึกษาเพื่อรับประกาศนียบัตรไปพลางก่อน จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2466 จึงมีนักเรียนที่สำเร็จมัธยมปีที่ 8 เข้าศึกษาต่อ เพื่อรับปริญญาเวชบัณฑิตตามแผนการร่วมมือช่วยเหลือปรับปรุงการสอนของมูลนิธิรอกกิเฟลเลอร์[1]

การขาดแคลนนักเรียนมัธยมศึกษาจึงส่งผลให้ขาดแคลนนักเรียนในระดับมหาวิทยาลัยด้วย ดังจะเห็นจากตัวเลขของผู้สำเร็จการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยในช่วงสมัยที่สถาปนาโรงเรียนข้าราชการพลเรือนขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยแล้ว ดังต่อไปนี้

---

[1]จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ประวัติจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย 2459 – 2509 หน้า 39.

ตาราง 5 จำนวนผู้สำเร็จการศึกษาระหว่างปีการศึกษา 2459 - 2464 ระดับความรู้ขั้นประกาศนียบัตรของจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย

ปี พ.ศ.	รัฐประศาสน-ศาสตร	วิทยา-ศาสตร	วิศวกรรม-ศาสตร	แพทย-ศาสตร	เภสัชกรรม-ศาสตร	พยาบาลผดุงครรภ	รวม
2459	23	-	23	58	-	-	104
2460	6	-	2	37	-	-	45
2461	7	-	8	30	1	16	62
2462	12	1	9	16	16	16	70
2463	11	-	4	18	-	15	48
2464	23	-	1	10	-	20	54
รวม	82	1	47	169	17	67	383

ที่มา : ประวัติจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย 2459 - 2509 พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบ 50 ปี ของการสถาปนา หน้า 730.

จากตัวเลขข้างบนนี้ ในช่วง 6 ปีที่สถาปนาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย มีผู้สำเร็จการศึกษาในระดับประกาศนียบัตรจากมหาวิทยาลัยเพียง 383 คนเท่านั้น นับว่าน้อยมากเมื่อเทียบกับประชากรในสมัยนั้น ซึ่งมีอยู่ประมาณ 9 ล้านคน ต่อมาอีก 5 ปี การผลิตนักศึกษาระดับมหาวิทยาลัย ก็มีตัวเลขไม่ได้เพิ่มขึ้นเลย บางปีนักศึกษาที่สำเร็จการศึกษาลดลงไปด้วยซ้ำดังเห็นได้จากตารางต่อไปนี้

ตาราง 6 จำนวนผู้สำเร็จการศึกษาระหว่างปีการศึกษา 2465 – 2469 ระดับความรู้ชั้นประกาศนียบัตรของจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย

ปี พ.ศ.	รัฐประศาสนศาสตร์	วิทยาศาสตร์	วิศวกรรมศาสตร์	แพทยศาสตร์	เภสัชกรรมศาสตร์	พยาบาลผดุงครรภ	รวม
2465	15	–	4	6	–	12	37
2466	32	–	2	12	–	8	54
2467	19	1	4	13	3	7	47
2468	11	2	5	17	6	13	54
2469	13	–	6	22	2	24	67
รวม	90	3	21	70	11	64	259

ที่มา : ประวัติจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย 2459 – 2509 พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบ 50 ปีของการสถาปนา หน้า 731.

จากตัวเลขตารางข้างบนนี้ จะเห็นแนวโน้มในการผลิตนักศึกษาระดับมหาวิทยาลัยของประเทศไทยในยุคนั้น ว่ามีแนวโน้มผลิตบัณฑิตทางการปกครองและทางการแพทย์มากที่สุด ส่วนนักศึกษาในสาขาอื่น ๆ ผลิตได้น้อย การที่มีนักศึกษาในจำนวนที่จำกัดเช่นนี้ การพัฒนาประเทศด้านอื่น ๆ เช่น ด้านการค้าขาย ด้านการอุตสาหกรรม หรือเกษตรกรรมจะทำได้ในลักษณะที่กับแคบอยู่มาก จึงพอสรุปได้ว่า การส่งเสริมการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เราได้ให้ความ

สนใจและได้ให้การสนับสนุนให้ด้านมัธยมศึกษาและระดับอุดมศึกษา ในปริมาณที่จำกัดมาก ไม่ได้สัดส่วนกับจำนวนของประชากรที่ควรได้รับการศึกษาในระดับนี้

ฉะนั้น การที่มีผู้วิจารณ์ว่า การศึกษาในยุคที่มีการขยายการศึกษาภาคบังคับไปอย่างกว้างขวางในรัชกาลที่ 6 ทำให้ผู้รับผิดชอบเกี่ยวกับการศึกษาขาดความสนใจที่จะพัฒนากำลังคนในระดับกลางคือมัธยมศึกษา และระดับสูงคือระดับอุดมศึกษาไปมากทีเดียว ส่งผลสะท้อนให้การพัฒนาประเทศด้านอื่น ๆ ไม่ก้าวหน้าไปเท่าที่ควร ในยุคต่อมาเมื่อมีการเร่งรัดจัดการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยมากขึ้น ก็มีคำวิพากษ์วิจารณ์เช่นเดียวกันว่า รัฐจัดการศึกษาให้แก่คนกลุ่มน้อย ซึ่งเป็นการขัดแย้งทางความคิดกันเรื่อยมา ผู้เขียนเห็นว่าการพัฒนาการศึกษาด้านต่าง ๆ ควรจะได้ดำเนินการให้ได้สัดส่วนพอเหมาะกันในทุกระดับ มิฉะนั้นจะทำให้เกิดความขาดแคลนกำลังคนในระดับใดระดับหนึ่งขึ้น หรือถ้าเพิกเฉยการศึกษาในระดับประถมศึกษา ก็ทำให้คนส่วนใหญ่ของประเทศมีคุณภาพด้อยลงไปด้วย การพัฒนาการศึกษาจึงน่าที่นักการศึกษาจะให้ความสำคัญในการผลิตนักเรียนในทุกระดับ

2 การจัดการศึกษามีผลให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการดำเนินงานจากฝ่ายต่าง ๆ

เมื่อมีการเริ่มจัดโรงเรียนสำหรับทวยราษฎร์ที่เรียกว่าโรงเรียนมูลศึกษาตามวัดใน พ.ศ. 2453 ได้มีการประชุมแบ่งงานและหน้าที่ในการจัดการศึกษาที่น่าสนใจ และศึกษากันอย่างยิ่ง คือการประชุมจัดการศึกษาเบื้องต้นแก่ทวยราษฎร์ โดยกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงนครบาล ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นกระทรวงปกครองท้องที่ได้แต่งตั้งกรรมการจัดการศึกษาประจำตำบลต่าง ๆ ที่เรียกว่า "กรรมการตำบล" ซึ่งประกอบด้วยบุคคลในท้องถิ่นที่สำคัญยิ่ง 3 คน คือ กำนัน หรือหัวหน้าตำบล 1 คน เจ้าอธิการวัด ซึ่งเป็นเจ้าคณะหมวดในตำบล 1 รูป และแพทย์ประจำตำบล 1 คน มีหน้าที่ในการจัดตั้งโรงเรียน ทนุบำรุง หาเด็กเข้าเรียน หาครูมาสอนในโรงเรียนที่ตั้งขึ้น ซึ่งเรียกกันว่าโรงเรียนประชาบาล นับว่าเป็นการดึงเอาบุคลากรและ

ทรัพยากรในท้องถิ่นมาช่วยในการจัดการศึกษาเป็นแนวความคิดที่ทันสมัยมาตั้งแต่ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนกระทรวงธรรมการ มีหน้าที่ในการจัดตำราเรียนและหลักสูตรตรวจตราการเรียนการสอน ออกระเบียบการสอบไล่ และจัดตั้งดำเนินการโรงเรียนรัฐบาลในระดับสูงกว่าโรงเรียนมูลศึกษา ทั้งนี้เพื่อเป็นตัวอย่างแก่ประชาชนที่จะช่วยกันจัดการศึกษาต่อไป[1]

สิ่งที่น่าศึกษาคือการดึงเอาประชาชนในท้องถิ่นให้เข้ามาร่วมแรงร่วมใจเพื่อดำเนินงานทางการศึกษา ให้แก่บุตรหลานของตน ให้ประชาชนเสียสละกันเองในการจัดหางบประมาณและควบคุมการดำเนินงานการศึกษาในท้องถิ่น ความคิดนี้เป็นความคิดที่ทันสมัย ถ้าเปรียบเทียบกับการจัดการศึกษาในสหรัฐอเมริกา ก็คือการตั้งสภาการศึกษาของท้องถิ่น (Board of Education) ต่อมาความคิดนี้เป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี นำมาริเริ่มและเป็นกำลังสำคัญในการจัดการศึกษาประชาบาล โดยการเก็บภาษีการศึกษาที่เรียกว่า "ศึกษาพลี"*

ในรายงานการจัดและตรวจการศึกษา ปรากฏว่าราษฎร กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าอธิการวัด และข้าราชการฝ่ายต่าง ๆ ได้ร่วมมือ โดยการเสียสละทั้งกำลังกายและกำลังทรัพย์ ในการจัดการศึกษาที่เรียกว่าการศึกษาประชาบาลกันอย่างกว้างขวาง

---

[1]สามัญศึกษา, กรม สัมฤทธิผลการจัดการศึกษาภาคบังคับ หน้า 35.

*ศึกษาพลี คือการเก็บภาษีจากราษฎร ในตำบลที่มีการประกาศพระราชบัญญัติประถมศึกษาภาคบังคับ ตามสภาพทางเศรษฐกิจของราษฎร โดยเก็บอัตราต่ำสุดตั้งแต่ 1 บาทต่อปี สูงสุด 3 บาทต่อปี จากชายฉกรรจ์ที่มีอายุระหว่าง 20 ปีถึง 60 ปี ทั้งนี้ให้สมุหเทศาภิบาลมณฑลเป็นผู้กำหนดอัตราการเก็บ โดยความเห็นชอบของกระทรวงศึกษาธิการ

ในตอนต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้ประกาศเป็นพระราชนิยมว่า การสร้างกุศลเพื่ออุทิศให้แก่ผู้ตายนั้น ทรงมีพระราชประสงค์ให้สร้างโรงเรียนมากกว่าสร้างวัด ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

> "...ได้มีพระราชปรารภว่า การสร้างวัด เมื่อนานไปชาวบ้านทะนุบำรุงก็จะรกรุงรังทรุดโทรม มิได้เป็นสิ่งที่นำความเจริญมายังพุทธศาสนา แต่การสร้างโรงเรียนมีผลานิสงส์งามจริง ทั้งฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักร เป็นที่ศึกษาของประชาชน เป็นสาธารณประโยชน ให้ประกาศเป็นพระราชนิยมทั่วกันว่า ใครมีจิตศรัทธาในพระพุทธศาสนา จะบำเพ็ญกุศลด้วยการสร้างโรงเรียน ก็เป็นสิ่งพึงทำได้ และถ้าจะสร้างวัดก็เห็นว่าควรซ่อมปฏิสังขรณ์วัดที่มีอยู่แล้ว ให้มั่นคงสืบไป จะดีกว่าสร้างใหม่..."[1]

ต่อมาเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในปี พ.ศ. 2464 ก็อาศัยรากฐานความคิดในการจัดการศึกษา โดยอาศัยความร่วมมือจากประชาชนในท้องถิ่น ตามความคิดเดิมคือกรรมการจัดการศึกษาที่กล่าวแล้ว ก็มีหน้าที่ในการดำเนินงานจัดการศึกษาในโรงเรียนประชาบาล ซึ่งเปิดสอนในระดับประถมศึกษา บางมณฑลก็สามารถอาศัยความร่วมมือจากประชาชนและข้าราชการ จัดการศึกษาได้ก้าวหน้ามากโดยเฉพาะอย่างยิ่งมณฑลภูเก็ต ซึ่งมีพระยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอซิมบี้ ณ ระนอง) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑล ได้จัดการศึกษาโดยอาศัยความร่วมมือจากประชาชนได้ก้าวหน้ามาก จนสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรัสสรรเสริญว่า การศึกษามณฑลภูเก็ตได้ก้าวหน้าเกินกว่าที่พระองค์คาดหมาย[2] และมณฑลอื่น ๆ

---

[1]ธรรมการ, กระทรวง รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 4 พ.ศ. 2458 เรื่องประกาศพระราชนิยมบำเพ็ญกุศลสร้างโรงเรียน หน้า 3.

[2]ธรรมการ, กระทรวง รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 4 พ.ศ. 2454 หน้า 7.

เช่น นครศรีธรรมราช ก็สามารถจัดการศึกษาได้ก้าวหน้าเช่นเดียวกัน

เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา ในพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้มีบทบัญญัติให้เก็บภาษีที่เรียกว่า ศึกษาพลีในตำบลต่าง ๆ ที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา ในจำนวน 2,328 ตำบล ปีแรกของการจัดการศึกษาภาคบังคับ ผลการเก็บศึกษาพลีในตำบลต่าง ๆ ปรากฏว่ามีอัตราการเก็บดังนี้

1. เก็บอัตราคนละ 3 บาทต่อปี มี 107 ตำบล
2. เก็บอัตราคนละ 2 บาทต่อปี มี 785 ตำบล
3. เก็บอัตราคนละ 1 บาทต่อปี มี 1,436 ตำบล
4. ยังไม่ได้จัดเก็บศึกษาพลีในตำบลที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา จำนวน 311 ตำบล[1]

ผลการเก็บศึกษาพลีในปีแรกที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา ได้ประมาณการไว้ว่าจะเก็บได้ไม่น้อยกว่า 1,513,626 บาท แต่เมื่อจัดเก็บเข้าจริง ก็ได้เงิน 1,187,938 บาท เก็บได้คิดเป็นร้อยละ 77.7 ของประมาณการที่ตั้งไว้ ในจำนวนที่เก็บได้นี้ได้มีผู้เสียให้เกินกว่าอัตราที่ตั้งไว้รวมเป็นเงินทั้งหมด 11,758 บาท[2]

หากพิจารณาจากตัวเลขที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าการจัดเก็บศึกษาพลีมีผู้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีเก็บได้ถึงร้อยละ 77.7 ซึ่งเป็นประมาณการของการจัดการศึกษาซึ่งสูงมากพอสมควรสำหรับยุคนั้น ฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่าได้อาศัยความร่วมมือร่วมใจจากประชาชน คณะสงฆ์ และข้าราชการ หลายฝ่ายช่วยกันเป็นอย่างดี ทั้งนี้โดยอาศัยการ

---

[1]ศึกษาธิการ, กระทรวง รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 17 ประจำปี พ.ศ. 2467 หน้าพิเศษ ฆ

[2]ศึกษาธิการ, กระทรวง รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 15 พ.ศ. 2469 หน้า 11.

กระตุ้นหรือชักจูงใจจากผู้บริหารที่เห็นในคุณค่าของการจัดการศึกษา

ความร่วมมือร่วมใจอีกประการหนึ่งที่เห็นได้ชัดก็คือ การที่ได้ประชาชนหรือเอกชนเข้าช่วยกันจัดการศึกษา ที่เรียกว่าโรงเรียนราษฎร์ ก่อนประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2461 มีโรงเรียนราษฎร์อยู่เพียง 27 โรง นักเรียน 1,620 คน แต่เมื่อประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์แล้ว โรงเรียนราษฎร์ได้เพิ่มขึ้นเป็น 127 โรง มีนักเรียนเพิ่มขึ้นเป็น 9,482 คน[1]

จะเห็นได้ว่าการประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ได้ทำให้เพิ่มจำนวนโรงเรียนและนักเรียนมากขึ้น ทั้งนี้เป็นเพราะพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้ให้แนวทางในการจัดตั้งและบริหารโรงเรียน ทำให้เอกชนเกิดความมั่นใจอย่างเพียงพอในการจัดการศึกษา จึงได้ก่อตั้งโรงเรียนราษฎร์ขึ้นเป็นผลให้โรงเรียนราษฎร์ได้แพร่หลายเป็นการได้รับความร่วมมือในการจัดการศึกษาจากประชาชนที่มีคุนทรัพย์และความสนใจที่จะลงทุนในกิจการกุศลด้านการศึกษาของเยาวชน ฉะนั้นแม้ว่าเบื้องหลังจุดมุ่งหมายสำคัญของพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์จะมุ่งควบคุมโรงเรียนของชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรงเรียนที่สอนภาษาจีนก็ตาม แต่ผลพลอยได้ที่เกิดขึ้นก็คือ สามารถจูงใจให้เอกชนได้มาลงทุนเพื่อการศึกษาอันเป็นประโยชน์ในการแบ่งเบาภาระของรัฐไปได้อย่างมากทีเดียว การจัดการศึกษาที่อาศัยความคิดความร่วมมือจากประชาชนในท้องถิ่นนี้ ปรากฏว่าประชาชนจะให้ความร่วมมือมากยิ่งขึ้นตามลำดับ จะเห็นได้จากในปีที่ 2 ของการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาสามารถเก็บศึกษาพลีได้ถึงร้อยละ 80 ของประมาณการที่ตั้งไว้[2]

---

[1]ธรรมการ, กระทรวง รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 11 พ.ศ. 2461 หน้า 3.

[2]ศึกษาธิการ, กระทรวง รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 16 พ.ศ. 2462 หน้า 12.

3 การจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีผลให้ผู้รับผิดชอบเกี่ยวกับการศึกษาเห็นความสำคัญของการอาชีวศึกษา

การจัดการอาชีวศึกษาเป็นความคิดที่นักการศึกษาที่สำคัญของรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เพ่งเล็งว่าเป็นวัตถุประสงค์ที่สำคัญยิ่งที่จะต้องดำเนินการให้สำเร็จลุล่วงไปให้ได้ ทั้งนี้เพื่อแก้ไขทัศนคติของประชาชนที่มีความฝังใจที่จะเข้ารับราชการให้หันมาสนใจในการประกอบอาชีพทางด้านพาณิชยการ หรือทางหัตถกรรมหรือกสิกรรมให้มากขึ้น เนื่องจากได้ตระหนักกันเป็นอย่างดีว่า ทางราชการไม่สามารถที่จะรับคนที่สำเร็จการศึกษาครึ่ง ๆ กลาง ๆ คือเรียนไม่จบวิชาความรู้ด้านหนึ่งด้านใดอย่างจริงจัง แต่มีความประสงค์จะเข้ารับราชการโดยเห็นว่าเป็นอาชีพที่สะดวกสบายไม่ต้องดิ้นรนขวนขวายเหมือนอย่างประกอบอาชีพอื่น ๆ[1]

ต่อมาเมื่อมีการวางโครงการจัดการศึกษา เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) ซึ่งเป็นเสนาบดีที่สำคัญในยุคแรกในตอนต้นรัชสมัยก็พยายามที่จะจัดให้มีการศึกษาวิชาชีพในระดับประถมศึกษาตอนปลายคือชั้นปีที่ 4 และชั้นปีที่ 5 นอกจากนี้ยังได้ทำการประชาสัมพันธ์และชักชวนให้เยาวชนและประชาชนได้เห็นความสำคัญของการหัตถกรรมโดยจัดงานศิลปหัตถกรรมนักเรียนขึ้นเพื่อประกวดงานทางฝีมือซึ่งมีมาแต่โบราณ เช่น การแกะสลัก หรือการประดิษฐ์เครื่องมือ เครื่องใช้ การวาดเขียน การปั้น โดยการจัดหัตถกรรมนักเรียน พ.ศ. 2455 และต่อมาได้จัดตั้งโรงเรียนเพาะช่างขึ้นในปี พ.ศ. 2456 แต่งานอาชีวศึกษาที่เจ้าพระยาเสด็จฯ ได้เน้นคืองานหัตถกรรมและพาณิชยกรรมนั้นไม่สู้ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจาก

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 10/13 คำกราบบังคมทูลของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ เรื่องความเห็นที่จะจัดการศึกษา ลงวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2455.

ในยุคนั้นบรรดาสินค้าที่ส่งมาจากต่างประเทศประเภทหัตถกรรมมีราคาถูกกว่าที่ผลิตในประเทศมากเพราะในต่างประเทศการปฏิวัติอุตสาหกรรมได้เจริญก้าวหน้าโดยการผลิตและกระบานการผลิตที่ทันสมัย ความคิดที่จะผลิตสินค้าหัตถกรรมขึ้นมาแข่งขันกับอุตสาหกรรมสมัยใหม่ย่อมเป็นไปได้โดยยาก อุตสาหกรรมสมัยใหม่ได้ทำลายหัตถกรรมพื้นเมืองลงไป ยากที่จะฟื้นฟูได้สำเร็จ ต่อมาเมื่อเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการสืบมา ท่านก็ได้เปลี่ยนแนวความคิดว่าการอาชีวศึกษาที่สมควรจัดก็คืออาชีวศึกษาที่ประชาชนของเรามีรากฐานมั่นคงและปักหลักทำกันอย่างจริงจังอยู่แล้ว นั้นก็คือ อาชีวศึกษาในด้านเกษตรกรรม

ในตอนต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กระทรวงธรรมการได้เร่งรัดในการจัดตั้งโรงเรียนอาชีวศึกษา ประเภทหัตถกรรมขึ้นใน พ.ศ. 2459 มีโรงเรียนหัตถกรรมฝึกฝนอาชีพอยู่ 30 โรงเรียนคือ

1.	โรงเรียนฝึกหัดจักสาน	12 แห่ง
2.	โรงเรียนสอนเพาะปลูก	7 แห่ง
3.	โรงเรียนช่างไม้	5 แห่ง
4.	โรงเรียนทอผ้า	4 แห่ง
5.	โรงเรียนช่างถม	2 แห่ง[1]

ในบรรดาวิชาชีพที่ได้จัดสอนข้างบนนี้ ย่อมมีความยากลำบากในการจัดการและการขยายให้เป็นกิจการใหญ่โต เพียงแต่รับนักเรียนในจำนวนจำกัด เพราะมีอุปสรรคอยู่หลายประการ อุปสรรคที่สำคัญยิ่งนั้นคือ โรงเรียนที่จัดการฝึกสอนวิชาชีพ

---

[1]ธรรมการ, กระทรวง รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 11 พ.ศ. 2461 หน้าพิเศษ ฌ.

ที่กล่าวนี้ ส่วนใหญ่เป็นการทำด้วยมือ ย่อมทำได้ปริมาณน้อยและราคาก็ย่อมแพง เมื่อเปรียบเทียบกับสินค้าของประเทศมหาอำนาจในยุคนั้น ซึ่งส่งเข้ามาขายในประเทศไทย หรือกล่าวได้ว่าสินค้าต่างประเทศทำลายบรรดาหัตถกรรมพื้นเมืองซึ่งเราเคยมีมาแต่ดั้งเดิม ทั้งนี้เพราะประเทศมหาอำนาจที่พัฒนาแล้วได้ปฏิวัติอุตสาหกรรม มีกระบวนการผลิต (Mass Production)ที่เจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมาก ยากที่หัตถกรรมในประเทศไทยจะแข่งขันได้ ยิ่งในยุคที่เรายังตกอยู่ภายใต้สัญญาที่เสียเปรียบ ซึ่งทำกันไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2398 ที่เรียกว่าสัญญาเบาริง เราเก็บภาษีสินค้าขาเข้าได้เพียงร้อยละ 3 ไม่สามารถตั้งกำแพงภาษีกีดกันสินค้าต่างประเทศได้ ก็ย่อมทำให้สินค้าของประเทศมหาอำนาจเข้าสู่ประเทศไทยมากจนสินค้าในประเทศไม่สามารถแข่งขันได้

° การฟื้นฟูอาชีวศึกษาด้านหัตถกรรมของเรา จึงเป็นการทำได้เพียงแต่อนุรักษ์ฝีมือการช่างของไทยดั้งเดิมไว้เท่านั้น ไม่สามารถที่จะฝึกสอนนักเรียนให้ออกไปประกอบอาชีพได้อย่างจริงจัง ° อย่างไรก็ดีการรื้อฟื้นการหัตถกรรมขึ้นมาเป็นการเร่งเร้าหรือสร้างทัศนคติให้ประชาชนได้เกิดความสนใจที่จะพัฒนาบรรดางานการช่าง หรือการฝีมือที่บรรพบุรุษเคยทำไว้ ไม่ให้ทอดทิ้งหรือหันไปนิยมสินค้าหรือหัตถกรรมจากต่างประเทศอย่างเดียว

° ในปี พ.ศ. 2459 เมื่อเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ได้ดำรงตำแหน่ง เสนาบดีกระทรวงธรรมการ จึงได้รื้อฟื้นความคิดที่จะจัดการศึกษาอาชีวศึกษาขึ้นมาใหม่ แต่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี คงจะพิจารณาเห็นว่าการแข่งขันผลิตสินค้าหัตถกรรมในประเทศไทย ย่อมยากที่จะสำเร็จได้ เมื่อต้องไปต่อสู้กับต่างประเทศ และเห็นว่าประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีรากฐานและความคิดในทางการกสิกรรมมาช้านาน การพัฒนาอาชีวศึกษาในประเทศไทยจึงควรเน้นหนักไปในทางกสิกรรม ฉะนั้นในโครงการจัดการศึกษา ปี พ.ศ. 2456 และฉบับแก้ไข พ.ศ. 2461 ก็ได้จัดให้มีการเรียนวิชากสิกรรมในชั้น

ประถมปีที่ 4 และประถมปีที่ 5 สำหรับนักเรียนที่ไม่เรียนต่อในชั้นมัธยม และเพื่อให้โครงการนี้บรรลุเป้าหมาย จึงจัดการตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูกสิกรรมขึ้นในปี พ.ศ. 2460 และประสบกับปัญหาด้านงบประมาณในการดำเนินงาน ต้องโยกย้ายสถานที่ตั้งโรงเรียนไปหลายแห่ง ดังกล่าวมาแล้วในบทก่อน

อย่างไรก็ดี โครงการฝึกหัดครูประถมกสิกรรม ได้ช่วยตอบสนองการจัดการศึกษาภาคบังคับที่ประกาศใช้ใน พ.ศ. 2464 ผลที่ปรากฏให้เห็นหลังจากประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาไปแล้ว 2 ปี ก็สามารถจัดการศึกษาด้านกสิกรรมในโรงเรียนประชาบาลในระดับประถมปีที่ 4 และประถมปีที่ 5 ได้จำนวน 13 มณฑล ตัวเลขนักเรียนที่เรียนวิชากสิกรรมในระดับประถมศึกษา พ.ศ. 2465 มีดังต่อไปนี้

1. นักเรียนชาย	จำนวน	2,647	คน
2. นักเรียนหญิง	จำนวน	81	คน

ในปี พ.ศ. 2466 มีนักเรียนประถมศึกษากสิกรรม คือ

1. นักเรียนชาย	จำนวน	41,394	คน
2. นักเรียนหญิง	จำนวน	310	คน[1]

จะเห็นได้ว่าโครงการจัดการศึกษาด้านกสิกรรมของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สน่ัน เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ได้ชักจูงให้ประชาชนซึ่งอยู่ในชนบท ได้หันมาสนใจวิชากสิกรรมเป็นจำนวนมาก และนอกจากนี้ได้ขยายการฝึกหัดครูกสิกรรมมณฑลขึ้นหลายจังหวัดอันเป็นที่ตั้งมณฑลเทศาภิบาล ทำให้เกิดการปรับปรุงการเกษตร และนำเทคนิคความรู้ทางเกษตรกรรมสมัยใหม่เข้ามาในประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระยาเทพศาสตร์สถิตย์ (โห กาญจนาคพันธุ์) ซึ่งเป็นอาจารย์ใหญ่คนแรกของโรงเรียนฝึกหัด-

---

[1]ศึกษาธิการ, กระทรวง รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 16 พ.ศ. 2466 หน้า 13.

ครูประถมกสิกรรม เป็นผู้สำเร็จการศึกษาวิชาการเกษตรมาจากประเทศอังกฤษ ได้เป็นผู้วางรากฐานการเกษตรแผนใหม่ ได้นำพืชที่ไม่เคยปลูกมาก่อนในประเทศไทย เช่น กะหล่ำปลี มะเขือเทศ เข้ามาปลูกในประเทศไทยจนปัจจุบันนี้เป็นสินค้าธรรมดา[1]

เป็นที่ยอมรับกันว่า การเกษตรกรรมสมัยใหม่ได้ฟื้นฟูขึ้นอย่างจริงจัง ในรัช-สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ต่อมารัฐบาลในสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 ไม่เห็นความสำคัญของการจัดการศึกษาทางด้านเกษตรกรรม ได้ให้ยกเลิกหลักสูตรประถมศึกษากสิกรรมเสียใน พ.ศ. 2478 และให้ยกเลิกการฝึกหัดครูกสิกรรมเสียด้วย เปลี่ยนแปลงเป็นโรงเรียนเกษตรกรรม จึงเป็นการสลายตัวของการจัดการศึกษาด้านเกษตรกรรมเพื่อประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศที่ควบคู่ไปกับการศึกษาภาคบังคับ นับเป็นการสะดุดหยุดลงของโครงการจัดการอาชีวศึกษาด้านกสิกรรมซึ่งเป็นเรื่องน่าเสียดายอย่างยิ่ง แต่การวางรากฐานของนักการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้ส่งผลให้มีการเกษตรกรรมสมัยใหม่ขึ้นในประเทศไทยเป็นครั้งแรก และเป็นรากฐานในการขยายงานจนกระทั่งยกฐานะเป็นมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ในปัจจุบันนี้

ผลการจัดการศึกษาด้านอาชีวศึกษา กล่าวโดยสรุปเป็นสมัยวางรากฐานงานอาชีวศึกษาในประเทศไทย ทั้งทางด้านเกษตรกรรม หัตถกรรม และพาณิชยกรรม แม้ว่าผลการจัดในระยะแรก จะอยู่ในจำนวนจำกัดและไม่ประสบผลรวดเร็วเท่าที่ควร ก็เป็นเรื่องที่มีอุปสรรคและปัญหาที่น่าเห็นใจ เพราะการพัฒนางานอาชีวศึกษาย่อมต้องอาศัยปัจจัยอื่น ๆ อีกหลายประการ เช่น การสนับสนุนของตลาด ความต้องการของผู้บริโภค การส่งเสริมจากรัฐบาลในด้านการจำหน่ายและการขนส่ง

ในช่วง 15 ปีของรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการริเริ่มวางรากฐาน และสร้างทัศนคติให้ประชาชนได้เห็นความสำคัญและหันมาสนใจ

---

[1] คุรุสภา ประวัติครู พ.ศ. 2503 หน้า 112.

ประกอบอาชีพทางด้านอื่น ๆ ไม่มุ่งมั่นแต่จะรับราชการ อย่างเดียวหลังจากสำเร็จการศึกษาแล้ว ถ้าผู้บริหารประเทศในเวลาต่อมา ได้ให้ความสนใจและพัฒนาอาชีวศึกษาอย่างมีโครงการต่อเนื่องกันแล้ว ก็จะทำให้การจัดการศึกษาด้านอาชีวศึกษาในประเทศไทยได้ก้าวหน้าไปกว่าที่เป็นอยู่ขณะนี้

4 ผลการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่ทรงได้รับการศึกษาจากประเทศตะวันตก คือทรงศึกษาอยู่ในประเทศอังกฤษเป็นเวลาถึง 10 ปี จากประสบการณ์ในต่างประเทศ และแนวความคิดทางชาตินิยมของประเทศทางตะวันตก ทำให้พระองค์ทรงเห็นว่า การที่จะดำเนินการปฏิรูปและพัฒนาประเทศให้รุดหน้าสืบต่อจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงวางรากฐานไว้แล้วนั้นก็คือการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือการปลูกฝังให้ประชาชนมีความรู้สึกในทางชาตินิยม[1]

ผลการจัดการศึกษาได้ตอบสนองพระบรมราโชบายดังกล่าวนี้ จากการจัดการศึกษาทั้งในรูประบบโรงเรียนสมัยใหม่ และการออกพระราชบัญญัติที่สำคัญในการควบคุมหรือการดำเนินงานทางการศึกษา รูปแบบโรงเรียนสมัยใหม่ ได้ขยายไปในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ โรงเรียนเหล่านี้มีหลักสูตรแบบเรียน และการสร้างแนวความคิดให้แก่เยาวชนได้มีความรู้สึกกลมกลืน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับประชาชนใน

---

[1]ยุพา ชุมจันทร์ "พระบรมราโชบายในการใช้ลัทธิชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 3: 27 เมษายน – มิถุนายน 2519.

ส่วนกลางของประเทศ ขจัดความแตกต่างทางภาษาและวัฒนธรรมในภูมิภาคต่าง ๆ ลงได้มาก สร้างความรู้สึกนิยมยกย่องภาษาและวัฒนธรรมของส่วนกลางที่เห็นได้ชัดที่สุดก็คือ ทำให้ภาษาของชาวไทยในภาคกลางได้แพร่หลายไปยังประชาชนในชนบทซึ่งอยู่ห่างไกล และพูดภาษาที่มีความแตกต่างกัน นั่นก็คือการอาศัยการจัดตั้งโรงเรียนประชาบาล

ปัจจัยที่ทำให้เกิดความกลมกลืนของคนในชาติที่เนื่องมาจากการจัดการศึกษาจะเห็นได้จาก การดำเนินการดังต่อไปนี้

ประการแรกคือ การประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ ในปี พ.ศ. 2461 รัฐบาลไทยในขณะนั้นได้ตระหนักว่า มีภัยจากความคิดทางการเมืองและความรู้สึกทางชาตินิยมของชาวจีนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย เพราะระยะนั้นชาวจีนส่วนใหญ่ได้ให้การสนับสนุนแก่นักการเมืองที่สำคัญ เช่น ดร. ซุนยัดเซน ที่ต้องการล้มล้างราชวงศ์แมนจู ขจัดอิทธิพลของชาวต่างประเทศในประเทศจีนออกไป และสถาปนาการปกครองสาธารณรัฐขึ้นในประเทศจีน ความคิดอันนี้ได้แพร่เข้ามายังประเทศไทย แหล่งสำคัญที่ก่อตัวทางชาตินิยมของชาวจีน ได้แก่ โรงเรียนจีน จะเห็นได้จากคำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ ดังต่อไปนี้

> "...การแก้ไขและป้องกันภัยที่จะเกิดจากโรงเรียนเหล่านี้ (โรงเรียนจีน - ผู้เขียน) ขาพระพุทธเจ้า เห็นควรเกลา ๆ ว่าเป็นการจำเป็นเร่งรีบ ควรรีบกระทำทันที เพราะยิ่งนานโรงเรียนเช่นนี้ยิ่งแพร่หลายมากขึ้น และจะตั้งหลักฐานหยั่งราก มั่นคง จะแก้ไขอย่างไร ก็ต้องรีบแก้ไขเสียให้เฉียบขาดเสียแต่ตนมือ..."[1]

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 4/15 เรื่องปัญหาโรงเรียนจีนแผลภูเก็ต กำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ลงวันที่ 30 เมษายน 2459.

เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2461 แล้วได้ดำเนินการควบคุม ตรวจสอบ บังคับให้สอนภาษาไทย ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ไทย ตามบทบัญญัติของพระราชบัญญัติฉบับนี้ ซึ่งกระทำกันอย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับโรงเรียนจีน แม้ในระยะแรก ๆ จะมีปัญหาและอุปสรรคอยู่บ้าง เนื่องจากการขัดขืนของเจ้าของโรงเรียนจีน แต่ก็สามารถบังคับให้ปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้เป็นอย่างดี

ความมุ่งหมายในการออกพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ เห็นได้จากบันทึกของเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ว่าในการประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พระองค์ได้ให้คำรับรอง (ด้วยวาจา) ต่อทูตอังกฤษว่า บทบัญญัติที่ให้สอนภาษาไทยและประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ นั้นจะไม่กระทบกระเทือนต่อการศึกษาของคนในบังคับอังกฤษ

การตรามาตราที่มีบทบัญญัติให้สอนภาษาไทย และปลูกฝังความจงรักภักดีต่อประเทศไทยเป็นการมุ่งควบคุมโรงเรียนจีนเท่านั้น[1]

ปัญหาของชาวจีนในประเทศไทย จึงได้คลี่คลายไปตามลำดับ ต่อมาได้มีความผสมกลมกลืนโดยบุตรของชาวจีนได้เรียนรู้ภาษาไทย และมีความรู้สึกนึกคิดในทางที่นิยมวัฒนธรรมไทยมากขึ้น จนกลายเป็นคนไทยไปในที่สุด ปัจจัยทางการศึกษานับว่ามีอิทธิพลมากที่ทำให้บุตรหลานของชาวจีนกลายเป็นคนไทย ดังคำกล่าวตอนหนึ่งของ **เกรียง เอี่ยมสกุล** ที่ว่า

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 4/19</u> เรื่องโรงเรียนนายนานา บันทึกสมเด็จกรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ลงวันที่ 15 สิงหาคม 2462.

"...ชาวจีนในประเทศไทย มีโอกาสกลายเป็นไทยได้ในชั่วลูกชั่วหลาน ความแตกต่างจากชาวจีนในประเทศอื่น ๆ มีจัยเรื่องนี้มีหลายประการ แต่ปัจจัยที่มีอิทธิพลมากที่สุด คือ การศึกษา..."[1]

พระราชบัญญัติอีกฉบับหนึ่ง คือพระราชบัญญัติประถมศึกษา มีผลบังคับให้เด็กที่มีอายุระหว่าง 7 – 14 ปี ต้องเข้าเล่าเรียนหนังสือในโรงเรียนประถมศึกษา พระราชบัญญัตินี้ มีผลสำคัญมากต่อความกลมกลืน บรรดาประชาชนที่อยู่ในภูมิภาคห่างไกล และมีภาษาตลอดจนวัฒนธรรมที่แตกต่างกันกับประชาชนในภาคกลาง ดังเช่น จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม และพูดภาษามลายู มีปัญหาทั้งทางด้านสังคมและการปกครอง ถ้าสามารถจะเกณฑ์เด็กให้มาเล่าเรียนภาษาไทย ให้รู้จักขนบธรรมเนียมประเพณีของไทย และสามารถพูดภาษาไทยได้ ก็จะเป็นการผสมกลมกลืนให้ประชาชนเหล่านี้ ได้กลายเป็นคนไทยไปในที่สุด มณฑลปัตตานีซึ่งมีสภาพดังกล่าวนี้มีความจำเป็นอย่างเร่งด่วน ที่จะต้องประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา ดังข้อเสนอของสมุหเทศาภิบาล มณฑลปัตตานี ต่อกระทรวงธรรมการว่า

"...การปกครองในมณฑลปัตตานี รู้สึกว่าแน่นอนและเรียบร้อยได้ ก็เมื่อการศึกษาเจริญแล้ว จึงควรจัดโดยแท สำหรับคนต่างศาสนาและภาษาเช่นนี้ ทำอะไรควรทำให้จริงจังและมีหลัก เพราะฉะนั้นความเห็นของเจ้าพนักงานอยู่อย่างเดียวที่เห็นว่า ออกกฎหมายบังคับให้คนเล่าเรียนเท่านั้น..."[2]

---

[1]นายเกรียง เอี่ยมสกุล ลูกจีนในประเทศไทย วิทยานิพนธ์ เสนอต่อสภาป้องกันราชอาณาจักร หน้า 49.

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 2/5 ความเห็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลปัตตานี ขอร้องให้มีพระราชบัญญัติเกณฑ์ศึกษา พ.ศ. 2461.

ปัญหาความแตกต่างของประชาชนในชาติทั้งทางด้านภาษาและวัฒนธรรม จะกลมกลืนกันได้ก็ต้องอาศัยการศึกษาบังคับให้เด็กทุกคนได้เล่าเรียนวิชาที่มีหลักสูตรที่บังคับร่วมกันคือวิชาภาษาไทย ประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์ไทย และสอนให้จงรักภักดีต่อชาติ ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญประการหนึ่งของการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา การขยายโรงเรียนประชาบาลไปยังภูมิภาคต่าง ๆ ย่อมจะส่งผลให้คนไทยซึ่งอาศัยอยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ ได้เกิดความสำนึกในความเป็นไทยในที่สุด

นอกจากนี้ การจัดการระบบการศึกษา แบบสมัยใหม่ของไทยได้เปิดโอกาสให้คนเลื่อนฐานะทางสังคมและทางเศรษฐกิจ ตลอดจนรักษาสถานะเดิมของตนไว้ได้ ปัจจัยนี้ทำให้คนไทยส่วนหนึ่งที่สืบตระกูลมาจากเจ้าผู้ครองนคร หรือเจ้าประเทศราชได้อาศัยการศึกษา ยกฐานะของตนขึ้นมาในสังคมใหม่ โดยการศึกษาเล่าเรียนให้จบชั้นสูงแล้วเข้ารับราชการ เป็นการสร้างความจงรักภักดีในหมู่ผู้นำของสังคมเก่า ซึ่งถูกปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เลิกล้มอำนาจการสืบทายาทซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ พ.ศ. 2435 เมื่อมีการจัดปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล

บรรดาบุคคลที่เป็นทายาทของเจ้าผู้ครองนครหรือพระยาเมือง ก่อนการปฏิรูปการปกครองในปี พ.ศ. 2435 ที่สำคัญเช่น พระศรีสุรินทรวิวงศ์ (ตนกูจะ) ซึ่งเป็นคนหนึ่งที่ได้รับการศึกษาแบบสมัยใหม่ที่โรงเรียนราชวิทยาลัย ซึ่งพระบาทสมเด็จพระบรมกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตั้งขึ้น และต่อมาบุคคลผู้นี้ได้ดำรงตำแหน่งสุลต่านรัฐไทรบุรี[1]

บุคคลสำคัญอีกท่านหนึ่งที่เป็นทายาทของผู้นำชาวพื้นเมืองทางภาคใต้ของประเทศไทยคือ นายตนกูยะลา นาแซ บุตรของพระยาสุริยสุนทรบวรภักดี (นิอิตำ) ผู้ว่า-

---

[1]สุนทรพิพิธ, พระยา พระมหากรุณาธิคุณแห่งพระบาทสมเด็จพระบรมกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 209.

ราชการจังหวัดสายบุรี ก็ได้รับพระบรมราชูปถัมภ์ ให้เข้ารับการศึกษาในโรงเรียนกินอยู่ประจำซึ่งเป็นโรงเรียนมัธยมแบบ พับลิคสกูล ของอังกฤษ ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้นำมาจัดขึ้น เพื่ออบรมบุตรหลานข้าราชการเรียกว่าโรงเรียนมหาดเล็กหลวง มารดาของนายตนกู ยะลา นาแซ ได้กราบบังคมทูลถวายตัวบุตรชายดังต่อไปนี้

"...ข้าพระพุทธเจ้านางเจ๊ะแมะ เจ๊ะเต๊ะ สุริยสุนทรบวรภักดี (ภรรยา) พระยาสุริยสุนทรบวรภักดี (นิอิตำ) ผู้ว่าราชการจังหวัดสายบุรี ขอพระราชทานกราบบังคมทูล พระกรุณาทราบ ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท พระราชอาญาไม่พ้นเกล้า ฯ

ด้วยพระยาสุริยสุนทรบวรภักดี (นิอิตำ) ที่ได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว นอกจากบุตรหนึ่งอายุเกินกว่าที่จะเล่าเรียน ยังมีบุตรชายเล็กซึ่งยังอยู่ในระหว่างเล่าเรียนคนหนึ่ง ชื่อ นายตนกู อับดุลยะลา ข้าพระพุทธเจ้าเห็นควรเกล้า ฯ ว่าสมควรจะเข้าเล่าเรียนเพื่อรับราชการสนองพระเดชพระคุณต่อไป แต่กำลังและความสามารถของข้าพระพุทธเจ้าและบรรดาญาติพี่น้อง ของนายตนกู อับดุลยะลา ไม่เพียงพอที่จะอุดหนุนให้สำเร็จไปได้ เหตุนี้ข้าพระพุทธเจ้าขอพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้า ฯ ขอพระราชทานถวายนายตนกู อับดุลยะลา เป็นข้าใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ให้ได้เข้าเล่าเรียนเป็นนักเรียนหลวงในโรงเรียนมหาดเล็กหลวงต่อไป..."[1]

ต่อมาทรงกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้รับ นายตนกู อับดุลยะลา เข้าศึกษาในโรงเรียนมหาดเล็กหลวง นับเป็นการสร้างความจงรักภักดีให้แก่ประชาชน ซึ่งมีวัฒนธรรมและศาสนาแตกต่างกันออกไป และตลอดทั้งเป็นผู้นำในท้องถิ่นที่ประชาชน

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 4/119 เรื่อง โรงเรียนมหาดเล็กหลวง คำกราบบังคมทูลของคุณหญิงสุริยสุนทรบวรภักดี ลงวันที่ 10 กันยายน 2463.

เคารพนับถือ เป็นที่น่าเสียดายว่าต่อมาเมื่อบุคคลผู้นี้ได้เจริญเติบโตขึ้น และได้ดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดนราธิวาสอยู่สมัยหนึ่ง (พ.ศ. 2484 – 2488) ได้เกิดความขัดแย้งทางความคิดกับนักการเมืองในประเทศไทยและได้ลี้ภัยการเมืองไปพำนักอยู่ในรัฐกลันตัน และถึงแก่กรรม เมื่อปี พ.ศ. 2520

การจัดการศึกษาสมัยใหม่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เปิดโอกาสอันกว้างขวางให้แก่บรรดาบุตรหลานของคนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย แม้ว่าจะต่างเชื้อชาติ ศาสนา และภาษา ได้เข้าเล่าเรียนจนเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ บางคนก็ได้เข้ารับราชการในยุคใหม่ มีโอกาสเลื่อนตำแหน่งฐานะทางสังคมสูงขึ้น บรรดาบุคคลเหล่านี้มาจากภูมิภาคต่าง ๆ และบางคนก็มีเชื้อชาติอื่น ๆ ซึ่งมิใช่เชื้อชาติไทย แต่ในที่สุดได้กลายเป็นบุคคลที่ทำประโยชน์ให้แก่ชาติบ้านเมือง และสืบทายาทกลายเป็นคนไทยที่รักชาติบ้านเมืองสืบมาเป็นจำนวนมาก นับว่าการศึกษาสมัยใหม่ที่ได้ขยายตัวอย่างกว้างขวางในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีคุณค่าต่อบ้านเมืองที่สำคัญประการหนึ่ง คือสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติทำให้ชาติบ้านเมืองเกิดความสงบสุขและมั่นคงสืบมา

บทที่ 4

ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการศึกษา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

กระบวนการจัดการศึกษา ต้องสัมพันธ์กับระบบสังคม การเมือง และเศรษฐกิจด้วย จึงจะทำให้เกิดประสิทธิภาพ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หากจะพิจารณาระบบที่เกี่ยวข้องเหล่านี้มีปัญหาหลายประการที่นักการศึกษาจะไม่สามารถควบคุมหรือกำหนดทิศทางได้เอง ทั้งนี้เนื่องจากระบบเศรษฐกิจ การภาษีอากรที่จะเก็บมาใช้จ่าย เพื่อการศึกษาก็ดี ปัญหาเรื่องทัศนคติของประชาชนที่ไม่นิยมการศึกษาก็ดี ตลอดจนคุณภาพของนักเรียนและที่สำคัญคือปัญหาเรื่องการตัดสินใจของผู้บริหารประเทศว่าควรทุ่มเทงบประมาณ เน้นหนักไปในทางด้านใดเป็นต้น นอกจากนี้ปัจจัยอื่น ๆ เช่น ความเสียเปรียบของคนไทยในระบบเศรษฐกิจ ซึ่งมีพ่อค้าต่างด้าวยังผูกขาดการค้าอยู่ และการเอารัดเอาเปรียบของมหาอำนาจตะวันตกตามสนธิสัญญาเบาริง ซึ่งทำไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2398 ในเรื่องระบบภาษี และการศาล ปัจจัยเหล่านี้ล้วนมีอิทธิพลและมีผลกระทบกระเทือนต่อการจัดการศึกษาทั้งสิ้น

แม้ว่านักการศึกษาจะวางโครงการจัดการศึกษาไว้อย่างดีเยี่ยม และกำหนดแนวทางปฏิบัติไว้รัดกุมเพียงใดก็ตาม ถ้าขาดงบประมาณ ขาดกำลังคนที่มีความรู้ความสามารถ และที่สำคัญคือนโยบายของรัฐบาล ว่าจะสนับสนุนการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนการศึกษาเพียงใด หากว่าถ้างบประมาณได้รับน้อย ก็ยากที่จะทำให้วัตถุประสงค์ของโครงการที่วางไว้ให้ประสบความสำเร็จได้

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วในบทก่อนของโครงการและแนวนโยบาย ที่ผู้บริหารการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกำหนดไว้ที่สำคัญก็คือ การพัฒนา

อาชีวศึกษา การขยายการศึกษาภาคบังคับ ให้ควบคู่กับการสอนอาชีวเกษตร โครงการจัดโรงเรียนมัธยมตัวอย่างประจำมณฑลและจังหวัด ตลอดจนการพัฒนาอุดมศึกษา ในระดับมหาวิทยาลัย

ในช่วงเวลาที่ดำเนินการจัดการศึกษา ประมาณ 15 ปีนับว่าเป็นระยะเวลาของการดำเนินงานที่ไม่สู้จะมากนัก สำหรับการพัฒนาการศึกษา ตามโครงการที่สำคัญและมีภาระอันหนักดังกล่าวข้างต้น อย่างไรก็ตามก็ถือได้ว่านักการศึกษาในยุคพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้วางแนวทางในการพัฒนาการศึกษาไว้ ด้วยความคิดที่รอบคอบและเห็นการณ์ไกลมิใช่น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเร่งรัดพัฒนาให้การศึกษาแก่ประชาชนในชนบท เพื่อพัฒนาการเกษตรสมัยใหม่ที่จะจัดสอนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และปีที่ 5

อุปสรรคและปัญหาของการดำเนินงานจัดการศึกษา ตามโครงการที่นักการศึกษาได้วางไว้มีหลายประการ อาจแยกกล่าวให้เห็นได้ดังต่อไปนี้

1 ปัญหาและอุปสรรคในเรื่องขาดแคลนงบประมาณ

ปัญหาเรื่องนี้คือการขาดแคลนเงินทุนที่จะใช้จัดการศึกษา ซึ่งเป็นปัญหาที่มีมาอย่างเรื้อรังตั้งแต่ครั้งเริ่มปฏิรูปการศึกษาแบบสมัยใหม่ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. 2425 และเมื่อล่วงมารัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ปัญหานี้ก็ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นเนื่องจากเป็นระยะของการปรับปรุงด้านคุณภาพและการขยายงานการศึกษา ในด้านปริมาณจำนวนนักเรียนและจำนวนโรงเรียนมากขึ้น สาเหตุที่แท้จริงของปัญหาอยู่ที่การจัดการศึกษาเป็นกิจกรรมลงทุนระยะยาวกว่าจะเห็นผลก็ต้องใช้เวลายาวนานพอสมควร และการลงทุนในเรื่องนี้ต้องทุ่มเทงบประมาณสนับสนุนให้มากพอสมควรจึงจะได้ผล แต่สถานการณ์ในประเทศและภายนอกประเทศ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่เอื้ออำนวย

ให้ทำได้เช่นนั้น เช่น ภายในประเทศยังมีภาระสำคัญในการพัฒนาด้านอื่นที่จำเป็นและเร่งด่วน เช่น การพัฒนาการคมนาคม การจัดระบบการศาลยุติธรรม การรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง และที่สำคัญยิ่งก็คือการเก็บภาษีสินค้าจากต่างประเทศที่ประเทศพัฒนาแล้วส่งเข้ามาขาย ยังถูกจำกัดโดยสนธิสัญญาเบาริงให้เก็บภาษีได้ไม่เกินร้อยละ 3 เหตุการณ์ภายนอกประเทศก็ต้องเตรียมการไว้ให้พร้อม เนื่องจากเป็นระยะเวลาที่เกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2457 – 2461) งบประมาณของประเทศจึงต้องทุ่มเทไปในทางด้านทหารเป็นอันดับแรก

อุปสรรคการขาดแคลนงบประมาณในการจัดการศึกษา มีมาตั้งแต่ต้นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังเห็นได้จากบันทึกรายงานการตรวจการศึกษาในปี พ.ศ. 2454 ของหลวงอนุกิจวิทูร (สันทัด เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งปลัดกรมตรวจการศึกษา มณฑลนครไชยศรี ได้กล่าวถึงการจัดหาเงินทุนในการดำเนินการกิจการโรงเรียนชั้นมูลศึกษา ซึ่งจัดอยู่ตามวัดต่าง ๆ ว่า การหาเงินนั้นทำแบบข้าวสารกรอกหม้อเกือบทุกแห่ง การหาเงินมาดำเนินการก็เป็นการไม่แน่นอน ได้ใช้ไปชั่วปีหนึ่ง ๆ โรงเรียนจะเจริญมั่นคงได้ยาก เพราะขาดเงินทุนที่จะดำเนินงานให้เป็นไปโดยสม่ำเสมอ บางปีขาดเงินทุนก็ต้องปิดโรงเรียนนักเรียนก็ต้องออกไป กว่าจะตั้งขึ้นมาใหม่ก็ต้องลำบากยุ่งยากอยู่เป็นอันมาก เพราะเด็กที่ออกไปแล้วไม่กลับมาเรียนอีก และการหาครูดี ๆ ที่มีความรู้ความสามารถโรงเรียนก็ต้องให้เงินเดือนสูง การขอร้องให้ครูมาช่วยสอนโดยไม่ให้เงินเดือนนั้น ถึงจะมีครูมาช่วยกันก็ไม่เป็นการยั่งยืน เพราะไม่ช้าครูก็ลาออกไปหาอาชีพอื่นทำ กว่าจะหาตัวแทนก็ไม่ใช่ง่าย สู้ให้พระสอนกันเองโดยสับเปลี่ยนกันไปจะดีกว่า หรือมิฉะนั้นเด็กที่มาอยู่วัดลูกศิษย์ของใครก็ให้พระองค์นั้นสอน และในระหว่างชุมนุมชนก็มีหลาย ๆ วัด

ค่อยจัดตั้งโรงเรียนระดับสูงเสียสักโรงหนึ่ง ก็เป็นการทุ่นค่าใช้จ่าย[1]

สำหรับงบประมาณแผ่นดินที่ทางราชการจัดสรรมาช่วยในการจัดการศึกษาในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นเวลาประมาณ 15 ปี โดยเฉลี่ยแล้วการศึกษาได้รับงบประมาณเป็นอันดับที่ 8 ซึ่งเกือบเป็นอันดับสุดท้ายในบรรดากิจการสำคัญ ๆ ของรัฐบาลในยุคนั้น 9 ประการ ดังจะเห็นได้จากตารางต่อไปนี้

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 10/6 เรื่องรายงานการตรวจการศึกษามณฑลนครไชยศรี ของหลวงอนุกิจวิทูร ลงวันที่ 15 ธันวาคม 2454.

ตาราง 7 แสดงการจัดลำดับความสำคัญของกิจการต่าง ๆ ในงบประมาณรายจ่าย เป็นรายจ่ายโดยเฉลี่ยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2453-2468 เป็นร้อยละ

ลำดับที่	กิจการที่ใช้จ่าย	คิดเป็นร้อยละ
1	การป้องกันประเทศ	24.3
2	การปกครอง	12.3
3	การคมนาคม	9.3
4	การรักษาความสงบภายใน	7.9
5	การจัดเก็บภาษี	6.6
6	การยุติธรรม	4.7
7	การเกษตรกรรม	3.2
8	การศึกษา	2.6
9	การพาณิชย์	1.1

ที่มา : พรเพ็ญ ฮั่นตระกูล การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (2453 – 2468) วิทยานิพนธ์ เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย 2517 หน้า 57.

ถ้าจะพิจารณาอัตราส่วนการจัดสรรงบประมาณของรัฐบาลในยุคนั้น จะเห็นได้ว่าได้ให้ความสำคัญแก่การศึกษาเป็นอันดับที่ 8 และเป็นเพียงร้อยละ 2.6 ของงบประมาณรายจ่ายทั้งหมดโดยเฉลี่ย ถ้าเทียบกับปัจจุบันงบประมาณการศึกษาสูงเป็นอันดับที่ 2 หรือ 3 โดยเฉลี่ย เป็นร้อยละประมาณ 18 – 20 กระนั้นก็ตามนักการศึกษาก็ยังกล่าวกันว่า งบประมาณการจัดการศึกษาที่รัฐบาลจัดให้ก็ไม่ค่อยเพียงพอ แต่ถ้าเทียบกับงบประมาณในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็นับว่าในยุคนั้นงบประมาณขาดแคลนและแร้นแค้นมาก การจัดการศึกษาจะต้องใช้ความพากเพียรและกลวิธีในการจัดอย่างเฉียบแหลม จึงสามารถทำให้ผลการศึกษาปรากฏให้เห็นดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทก่อน

เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) ได้กราบบังคมทูลต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. 2455 ให้ทรงพิจารณาช่วยเหลือจัดสรรงบประมาณให้การศึกษาเพิ่มขึ้นดังข้อความตอนหนึ่งดังต่อไปนี้

> "...ตามตัวเลขนั้นจะเห็นว่า กระทรวงเกษตรและกระทรวงธรรมการ ซึ่งเป็นกระทรวงสำคัญและโปรดคัดฟ์ ได้เงินน้อยที่สุด ยกเว้นเสียแต่กระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งนับว่าไม่มีอะไรที่จะกราบบังคมทูลพระกรุณานี้ แต่จริงก็เชื่อด้วยเกล้า ฯ อยู่แล้วว่า คงได้ทรงพระปรีชาญาณสอดส่องอยู่แล้ว..."[1]

การกราบบังคมทูลในเรื่องงบประมาณ เพื่อให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยให้จัดงบประมาณมาเพิ่มให้กับการศึกษาก็ยังยาก

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 18/11</u> เรื่องงบประมาณกระทรวงธรรมการ คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาเสด็จสุเรนทราธิบดี ลงวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2455.

ที่จะสำเร็จได้ ดังจะเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. 2457 เมื่อเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีได้นำโครงการประกาศใช้พระราชบัญญัติ ประถมศึกษาภาคบังคับเข้าสู่ที่ประชุมเสนาบดีสภา เพื่อขอความเห็นชอบออกกฎหมายบังคับให้เด็กทั่วประเทศเข้าเล่าเรียนในชั้นประถมศึกษา ก็ได้รับการคัดค้านจากกรมพระจันทบุรีนฤนาท เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ว่าไม่สามารถที่จะจัดสรรงบประมาณให้เพื่อการเกณฑ์เด็กให้มาเล่าเรียนทั่วประเทศได้ ทั้งนี้เพราะรัฐบาลมีกิจการอื่น ๆ ที่เร่งด่วน เช่น การทหาร การศาล และอื่น ๆ แต่ให้ความหวังว่าทรงยินดีที่จะสนับสนุนการจัดตั้งโรงเรียนรัฐบาลเป็นตัวอย่างประจำมณฑลและจังหวัด เพื่อเป็นแนวทางแก่ประชาชนในการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับทวยราษฎรโดยทั่วไปในอนาคต สำหรับการศึกษาที่จัดอยู่แล้วในมณฑลภูเก็ตก็ดี มณฑลนครศรีธรรมราช ก็ดี กระทรวงพระคลังมหาสมบัติยินดีให้การสนับสนุน ถ้าได้พิจารณาในเรื่องงบประมาณที่จัดอยู่ว่าไม่สูงเกินไป และไม่เห็นด้วยกับการที่จะไปเก็บค่าเล่าเรียนหรือบังคับให้ราษฎรออกเงิน เพื่อจัดการศึกษาภาคบังคับ เพราะจะกระทบกระเทือนต่อการเก็บภาษีอากรของรัฐบาล[1]

ฉะนั้นในปีพุทธศักราช 2457 โครงการที่จะจัดการศึกษาภาคบังคับ ก็ต้องล้มเลิกไปเนื่องจากการขาดแคลนงบประมาณ ความจริงแล้ว การที่ทางรัฐบาลให้ความช่วยเหลือทางด้านการศึกษาน้อย ก็เพราะกิจการบ้านเมืองด้านอื่น ๆ เช่น การป้องกันประเทศ การพัฒนาการคมนาคม ก็เป็นเรื่องเร่งด่วนอยู่ในขณะนั้น อยู่ในสมัยที่สงครามโลกครั้งที่ 1 เกิดขึ้นในทวีปยุโรประหว่างปี พ.ศ. 2457 – 2461 แม้ว่ายุทธภัยนี้จะอยู่ห่างไกล แต่การเตรียมพร้อมในด้านกำลังป้องกันประเทศ ก็เป็นสิ่งจำเป็นดังพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ว่า "แม้หวังตั้งสงบ จงเตรียมรบให้พร้อมสรรพ"

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 10/5 รายงานการประชุมเสนาบดีสภา ครั้งที่ 1 ลงวันที่ 12 กันยายน 2457.

ความขาดแคลนงบประมาณจัดการศึกษา ตามโครงการที่นักการศึกษาเช่น เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) ได้แสดงความรู้สึกท้อถอย และบ่นอยู่เสมอว่า การศึกษาที่จัดมานี้ แห้งแล้งมาช้านานแล้ว และหวังที่จะได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทรงช่วยเหลือเพื่อขยายงานให้กว้างขวางกว่าที่เป็นอยู่[1]

การจัดการศึกษาในโรงเรียนมูลศึกษาที่ตั้งอยู่ตามวัด ในส่วนภูมิภาคตามตำบลหรืออำเภอต่าง ๆ ทั่วประเทศ ก็ประสบกับความเดือดร้อนขาดแคลนงบประมาณที่จะดำเนินการบางแห่งครูต้องละทิ้งหน้าที่การสอน เพื่อไปประกอบอาชีพอย่างอื่นมาเลี้ยงชีวิต ดังรายงานการศึกษาประจำปี พ.ศ. 2458 ได้กล่าวถึงการจัดการศึกษาในมณฑลต่าง ๆ ดังนี้

> "...การหาเงินเดือนมาจ่ายให้ครูมักหามาจ่ายไม่ได้ตลอดปี บางเดือนครูก็ไม่ได้รับเงินเดือน ในเดือนใดที่ไม่ได้รับเงินเดือนก็ยอมพากันละทิ้งการสอนไปประกอบการทำมาหากินอย่างอื่นเสีย..."[2]

การที่เหตุการณ์เช่นนี้ ย่อมทำให้คุณภาพการเรียนการสอน ต้องตกต่ำอย่างแน่นอน เพราะครูไม่สามารถมาสอนตามหน้าที่ได้ ต้องไปประกอบอาชีพอื่น หาเงินมาเลี้ยงชีวิต การสอนเป็นเพียงงานอาชีพชั้นรองของบรรดาครูที่อยู่ในท้องถิ่นขาดแคลนเหล่านี้ ความขาดแคลนนี้นับว่าเป็นที่สุด การจัดการศึกษาคงระส่ำระสาย ขาดระเบียบแบบแผนไปมาก กระทรวงธรรมการเองก็พยายามอย่างยิ่งที่จะเรียกร้องความ

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 10/5 รายงานการประชุมเสนาบดีสภา ครั้งที่ 1 ลงวันที่ 12 กันยายน 2457.

[2]ธรรมการ, กระทรวง รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2458 หน้า 6.

สนใจ จากทางรัฐบาลและฝ่ายต่าง ๆ โดยการที่ให้ที่ปรึกษากระทรวงธรรมการ ชื่อ นายดับบลิว ยอนสัน เขียนรายงานไว้ในรายงานการศึกษาประจำปี 2462 โดยชี้ให้เห็นว่า การลงทุนทางการศึกษาเฉลี่ยเป็นรายหัว ต่อปีนั้นเราลงทุนน้อยมาก ถึงขนาดที่เรียกว่าแร้นแค้นและขาดแคลนโดยเปรียบเทียบกับประเทศอังกฤษ ซึ่งในยุคนั้นถือเป็นแบบอย่างของประเทศที่เจริญแล้วในทุก ๆ ด้าน ทั้งนี้เพื่อเร่งเร้าให้รัฐบาลได้รีบเร่งแก้ปัญหา ดังตอนหนึ่งของรายงานการศึกษาที่กล่าวว่า

> "...ยอดเงินที่จ่ายสำหรับแผนกนี้ในปีนี้ 1,031,089 บาท ถ้าคิดแต่จำนวนนักเรียนที่อยู่ในโรงเรียนรัฐบาล 49,598 คน คิดเฉลี่ยค่าเล่าเรียนปีหนึ่ง คนละ 20.79 บาท ถ้าเทียบกับปีที่แล้วคือคนละ 20.84 บาท ถ้ารวมนักเรียนโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนประชาบาลไกจำนวนนักเรียน 170,052 คน คิดเฉลี่ยค่าใช้จ่ายของรัฐบาลราวคนละ 6.06 บาท ค่าใช้จ่ายในประเทศอังกฤษ 1921 สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษา คิดเฉลี่ยราวคนละ 100 บาท..."[1]

ต่อมาในปี พ.ศ. 2463 นายดับบลิว ยอนสัน ที่ปรึกษากระทรวงศึกษาธิการได้กล่าวสรุปเร่งเร้าให้เพิ่มงบประมาณเพื่อการศึกษาโดยกล่าวว่า

> "...สฺรุปฐานะการเงินแห่งการศึกษา ฝ่ายโรงเรียนรัฐบาล ในเวลานี้ ขาพเจาเห็นวาจำเป็นตองรีบแกไข ถาปลอยชาไวจะไม่เป็นเพียงแตขยายการศึกษาอยางจริงจังไมได้เทานั้นแตจะเป็นการถอยหลังก็เป็นได้ การหยุดก็เทากับการถอยหลัง ณ บัดนี้ประเทศที่เจริญแลว ยอมเอาใจใสบำรุงการศึกษายิ่งขึ้น ลงทุนรอนมากขึ้นตาม ๆ

---

[1]ธรรมการ, กระทรวง รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 12 พ.ศ. 2462 หน้าพิเศษ ซ.

กัน ประเทศสยามจะไม่ทำเช่นนั้นอยู่ประเทศเดียวได้หรือ..."[1]

ดังรายงานที่ปรากฏทั้ง 2 ฉบับนี้ เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า นักการศึกษาในกระทรวงธรรมการรู้สึกอึดอัดใจที่งบประมาณการศึกษาได้รับน้อยมาก เมื่อเทียบกับความตั้งใจและความหวังที่จะจัดการศึกษาให้เป็นไปตามโครงการที่วางไว้ ต่อมาเมื่อตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมขึ้นที่หอวัง กรุงเทพมหานคร ใน พ.ศ. 2460 เพื่อหวังจะเอานักเรียนฝึกหัดครูเหล่านี้ไปช่วยในการจัดการศึกษาภาคบังคับที่จะสอนวิชาเกษตรกรรมแผนใหม่ในชั้นประถมวิสามัญ แต่ปรากฏว่างบประมาณที่จะสนับสนุนในการดำเนินงานก็ไม่มีเครื่องมือเครื่องใช้ก็ขาดแคลน ต้องโยกย้ายสถานที่ตั้งโรงเรียนไปหลายแห่งในช่วงระยะเวลา 9 ปี ก็ผลิตครูได้เพียง 83 คน ซึ่งนับว่าน้อยมาก[2]

ถ้าหากพิจารณาถึงสถานการณ์ทางการคลังของประเทศในยุคนั้น ก็เป็นเรื่องน่าเห็นใจฝ่ายกระทรวงพระคลังมหาสมบัติอยู่มากเหมือนกัน กระทรวงพระคลังมหาสมบัติก็คงจะทราบดีถึงความจำเป็นของการจัดการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์เสนาบดีเองก็เคยทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศึกษาธิการมาแล้ว ระหว่างปี พ.ศ. 2438 – 2445[3] ย่อมทรงทราบดีถึงความจำเป็นที่จะต้องใช้งบประมาณจัดการศึกษา แต่เนื่องจากความจำเป็นอื่น ๆ ของประเทศดังกล่าวแล้ว พระองค์จึงมิสามารถจะจัดสรรงบประมาณเพิ่มให้ได้ ยิ่งกว่านั้นในปี พ.ศ. 2463 เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเองก็เกือบจะต้องกราบบังคมทูลลาออกจากราชการ เนื่องจากภาวะการเงิน

---

[1]ศึกษาธิการ, กระทรวง รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 13 พ.ศ. 2463 หน้า 1.

[2]ดุรุสภา ประวัติครู พ.ศ. 2453 หน้า 241 – 243.

[3]ศึกษาธิการ, กระทรวง ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ หน้า 95.

ของประเทศที่ขาดแคลน โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระบรมราชโองการสั่งให้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติจ่ายเงิน 3 ล้านบาท เพื่อชดเชยหนี้สินให้กับกรมพระคลังข้างที่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระจันทบุรีนฤนาท ทรงตอบขัดของและถ้าหากจะจ่ายจริง ๆ พระองค์ก็ขอกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่ง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ต้องมีพระราชหัตถเลขาทรงยับยั้งไว้ และทรงชี้แจงว่า การจ่ายเงินจำนวนนี้หากเกิดข้อบกพร่อง ผิดพลาดพระองค์จะทรงเป็นผู้รับผิดชอบด้วยพระองค์เอง และการที่พระองค์มีพระบรมราชวินิจฉัยก็ให้ดำเนินการไปได้ไม่ต้องลาออก เพราะตามประเพณีการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระมหากษัตริย์เปรียบเสมือนผู้นำรัฐบาล[1]

เมื่อสถานการณ์ทางการเงินของประเทศอยู่ในลักษณะที่ขาดแคลน เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเองก็ทรงอยู่ในฐานะยุ่งยากพระทัย ดังเห็นได้จากเหตุการที่กล่าวแล้ว จึงเป็นเรื่องที่ยากยิ่งจะให้รัฐบาลนำงบประมาณมาลงทุนเพิ่มให้แก่การศึกษา ซึ่งเป็นเรื่องการลงทุนที่เห็นผลได้ช้า และไม่ใช่ปัญหาร้ายแรงหรือเร่งด่วนเฉพาะหน้า ปัญหาเรื่องงบประมาณจึงเป็นเรื่องที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการศึกษาเรื่อยมา ดังเห็นได้จากรายงานในปี 2463 ได้กล่าวสรุปว่า การขาดเงินงบประมาณจัดการศึกษาย่อมมีผลกระทบกระเทือนไปไกลมาก เช่น นักเรียนฝึกหัดครู เมื่อสำเร็จแล้วแทนที่จะสมัครเข้าเป็นครู กลับสมัครเข้ารับราชการในกระทรวง ทบวง อื่น ๆ เพราะเห็นว่าเงินเดือนครูนั้นต่ำมากเมื่อเทียบกับข้าราชการอื่น ๆ งานที่จะต้องปฏิบัติ

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ป. 1.1/3 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องหนี้สินของกรมพระคลังข้างที่ ลงวันที่ 18 เมษายน 2463.

ก็เป็นงานหนักและอยู่ในถิ่นห่างไกลความเจริญ ซึ่งเหตุการณ์เช่นนี้จะกระทบกระเทือนมากต่อโครงการที่ตระเตรียมกันไว้ เพื่อประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาภาคบังคับก็จะเพิ่มความขาดแคลนครูมากยิ่งขึ้น[1]

ในปี พ.ศ. 2464 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการได้นำพระราชบัญญัติประถมศึกษาขึ้นทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเพื่อประกาศใช้และได้มีพระบรมราชโองการให้ประกาศใช้เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2464[2] ในขั้นเตรียมการนั้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีทราบดีว่าถ้านำเสนอในที่ประชุมเสนาบดี เพื่อของบประมาณจัดการศึกษาก็คงไม่สามารถที่จะดำเนินการได้ เพราะกระทรวงพระคลังมหาสมบัติคงไม่เห็นด้วยอีก จึงได้คิดภาษีการศึกษาโดยเก็บจากราษฎรในท้องที่ตำบลโรงเรียนตั้งอยู่ เรียกว่า การศึกษาพลี จากชายฉกรรจ์ที่มีอายุ 20 – 60 ปี ในอัตรา 1 – 3 บาท ตามที่สมุหเทศาภิบาลมณฑลจะเห็นสมควร แต่การเร่งรัดจัดเก็บการศึกษาพลีนี้ ก็ประสบอุปสรรคเช่นเดียวกัน เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ยากจน บางปีก็มีอุทกภัย นอกจากนี้ความบกพร่องในการจัดเก็บก็มีอยู่มาก ไม่ได้เงินจากการเก็บศึกษาพลีเท่าที่คาดหวังไว้ บางปีเช่นปี พ.ศ. 2466 – 2467 เป็นปีที่เก็บการศึกษาพลีได้ลดต่ำมาก ทำให้กระทบกระเทือนต่อการจัดการศึกษาประชาบาลเป็นอย่างยิ่ง[3]

---

[1]ศึกษาธิการ, กระทรวง รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 13 พ.ศ. 2463 หน้า 5.

[2]สามัญศึกษา, กรม สัมฤทธิผลการจัดการศึกษาภาคบังคับ หน้า 95.

[3]จารุวรรณ ไวยเจตน์ การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464 – 2474 เอกสารนิเทศการศึกษา กรมการฝึกหัดครู หน้า 89.

การเก็บศึกษาพลี เป็นงบประมาณที่คาดคะเนได้ยากเพราะบางปีอาจเก็บได้สูงขึ้น แต่บางปีอาจลดต่ำลง ต่อไปนี้เป็นตารางที่แสดงให้เห็นว่าการจัดเก็บศึกษาพลี มีตัวเลขที่ไม่แน่นอน

ตาราง 8 จำนวนเงินศึกษาพลีที่เก็บในปี พ.ศ. 2465 – 2468

พ.ศ.	ประมาณการที่จะเก็บได้	เก็บได้จริง	เก็บได้ร้อยละ
2465	1,513,626.00	1,187,938.00	75.53
2466	2,216,345.00	1,706,852.00	67.79
2467	2,428,567.50	1,827,355.32	64.81
2468	2,735,903.50	2,007,183.96	83.04

ที่มา : รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 15 – 18 พ.ศ. 2465 – 2468

ในระดับมหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ก็มีความสามารถที่จะผลิตนักศึกษาได้ในจำนวนจำกัดทั้งนี้เพราะความขาดแคลนงบประมาณในการดำเนินการเช่นเดียวกัน สาขาวิชาแพทยศาสตร์สามารถผลิตได้สูงเป็นอันดับ 1 แต่เมื่อมีผู้แทนมูลนิธิรอกกีเฟลเลอร์เดินทางมาสังเกตการณ์ก่อนที่จะให้ความช่วยเหลือคณะแพทยศาสตร์นั้น ได้กราบบังคมทูลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบถึงความเป็นไปในคณะแพทยศาสตร์ดังต่อไปนี้

"...ข้าพระพุทธเจ้าได้ไปดูโรงเรียนแพทย์มาแล้วทั่วโลกตะวันตกและตะวันออก ข้าพระพุทธเจ้าเศร้าใจอย่างยิ่งที่จะกราบบังคมทูลว่า โรงเรียนราชแพทยาลัยของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเลวที่สุด ที่ข้าพระพุทธเจ้าได้เคยเห็นมา..."[1]

ต่อมาคณะแพทยศาสตร์ได้รับความช่วยเหลือในทางงบประมาณก่อสร้างอาคารเรียนเป็นเงินสองล้านสี่แสนบาท และทางมูลนิธิได้จัดส่งอาจารย์มาช่วยสอน ความช่วยเหลือที่ได้จัดให้นี้ได้เริ่มเมื่อ พ.ศ. 2462 ทำให้มหาวิทยาลัยสามารถผลิตนักศึกษาแพทย์ได้เป็นจำนวนเพิ่มขึ้นมากกว่าสาขาอื่น ๆ ประกอบกับได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระราชบิดาเจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ โดยพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ช่วยเหลือคณะแพทยศาสตร์ จึงทำให้คณะแพทยศาสตร์ก้าวหน้ากว่าคณะวิชาอื่น ๆ[2]

จะเห็นได้ว่า การขาดแคลนงบประมาณจัดการศึกษามีอยู่ทุกระดับการศึกษาในยุคนั้น ในระดับมหาวิทยาลัยโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คณะแพทยศาสตร์ได้รับความช่วยเหลือจากมูลนิธิรอกกีเฟลเลอร์ และสมเด็จพระราชบิดา เจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ จึงทำให้ผ่อนคลายความยุ่งยากลงได้ และทำให้ก้าวหน้ามากกว่าแผนกอื่น ๆ ส่วนแผนกวิชาอื่น ๆ ส่วนใหญ่จะสามารถผลิตนักศึกษาได้น้อยมาก ยกเว้นแผนกการปกครองซึ่งสามารถผลิตนักศึกษาได้รองมาจากนักศึกษาแพทย์

---

[1]จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ประวัติจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบห้าสิบปีของการสถาปนา หน้า 421.

[2]ล.ค. หน้า 422 - 423.

ความขาดแคลนงบประมาณนี้เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาการศึกษาจนเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ได้เขียนบทความไว้ในโครงการจัดการศึกษา ว่า

> "...การจัดการศึกษาต้องมีค่าใช้จ่ายทั้งเรื่องเงินเดือนและค่าใช้สอย ถ้าจัดให้ดีขึ้นเพียงใดก็ต้องมีรายจ่ายมากขึ้นตามตัว ส่วนรายได้นั้นจะมีบ้างก็แต่ค่าเล่าเรียนกับผู้อุดหนุน ซึ่งเอาแน่นอนไม่ได้ ค่าเล่าเรียนก็เก็บได้นอย โรงเรียนประชาบาลไม่ค่อยคิดเพราะรายได้ไม่พอกับรายจ่าย โรงเรียนไม่ผิดอะไรกับคน ต้องมีอาหารการกินบริบูรณ์ ปล่อยให้กินบ้างอดบ้าง ต้องเจ็บตายเป็นธรรมดา..."[1]

ที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าการขาดแคลนงบประมาณที่จะสนับสนุนในการจัดการศึกษาเป็นปัญหาสำคัญของกระทรวงธรรมการตั้งแต่ต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ฉะนั้นแม้ว่าเสนาบดีกระทรวงธรรมการทั้ง 2 ท่าน คือเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) กับเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) จะมีแนวความคิดหรือการวางโครงการที่รอบคอบเพียงใดก็ตาม ก็ยากยิ่งที่จะประสบผลสำเร็จได้ทั้งนี้เพราะติดขัดอยู่ที่งบประมาณที่จะนำมาใช้จ่าย ตามสภาพความจำเป็นของแต่ละโครงการ ต่อมาถึงแม้จะมีการจัดเก็บภาษีการศึกษาที่เรียกว่าศึกษาพลีก็เป็นแต่เพียงนำมาช่วยผ่อนคลายให้สามารถจัดการศึกษาภาคบังคับได้เท่านั้น แต่ก็ยังไม่เพียงพอดังรายงานต่าง ๆ ที่ได้แสดงไว้แล้ว เพราะตัวเลขงบประมาณการศึกษาที่ได้รับคิดเป็นร้อยละของงบประมาณทั้งหมด ถ้าเทียบกับตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2446 ก็ปรากฏว่าได้รับถึงร้อยละ 3.34[2] แต่งบประมาณในรัชกาลที่ 6 ได้รับเพียงร้อยละ 2.26 เป็น

---

[1]ศึกษาธิการ, กระทรวง ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ หน้า 276.

[2]วุฒิชัย มูลศิลป์ นโยบายการจัดการศึกษาไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร 2512 หน้า 144.

ตัวเลขที่น่าตกใจ สำหรับยุคสมัยที่มีการขยายการศึกษา ไปอย่างกว้างขวางตามความคิดของนักการศึกษาที่มีความคิดทันสมัยมาจากต่างประเทศ

2 การขาดแคลนผู้มีความรู้ความสามารถทางการศึกษา

เป็นปัญหาที่มีสืบเนื่องมาตั้งแต่เริ่มปฏิรูปประเทศเข้าสู่ยุคใหม่ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความขาดแคลนนี้มีอยู่ในทุกวงงาน ดังเห็นได้จากพระราชหัตถเลขาตอนหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีไปถึง เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ ในขณะที่ประทับอยู่ในทวีปยุโรปในปี พ.ศ. 2444 ว่า

> "...ในเวลานี้ในเมืองไทยเรามีความรู้คริ่งหนึ่งก็ยังดีกว่าไม่มีความรู้เลย เมื่อกลับมาคงจะได้เห็นว่าคุมขัดคนของเราเป็นอย่างไร ถ้าจะเปรียบด้วยเรือ ก็เหมือนกับเมื่อขุดขึ้นไว้ในดงเหลือแต่รูปเรือ ท้องเรือนั้นผุรั่วจวนละลอยน้ำไม่ได้ เมื่อจำเป็นต้องลงน้ำก็เอาโคลนปะแทนชั่น คนพายก็ไม่เป็น คนหนึ่งยกคนหนึ่งจวงตุม ๆ ติม ๆ น้ำก็เชี่ยว ลมก็จัด เวลาวาง ๆ ค่อยพยา เปลี่ยนไม่ไปที่ละแผน 2 แผน ตอกหมันยาชั่นพอเป็นรูป แต่คนที่จะพายล้วนแต่เป็นโรคภัยต่าง ๆ ตาบอดบาง หูหนวกบาง การที่จะหาผู้พายให้เต็มลำเป็นการยากอย่างยิ่ง ถ้าจะถามว่าเมืองไทยทำไมจึงได้ช้ากว่าญี่ปุ่นก็ต้องว่าเพราะเหตุที่มันเป็นเช่นนี้แหละ..."[1]

พระราชหัตถเลขาฉบับนี้ เป็นตอนปลายรัชสมัยแสดงถึงการขาดแคลนคนที่จะใช้ในกิจการต่าง ๆ ความขาดแคลนนี้ได้มีต่อเนื่องมาจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อมีการขยายงานจัดการศึกษาออกไปอย่างกว้าง

---

[1]เอกวิทย์ ณ ถลาง "เมื่อคติจัดการศึกษาแบบตะวันตกเข้าสู่สยาม" <u>สังคมศาสตร์ปริทัศน์</u> 2 . 85 กันยายน – พฤศจิกายน 2511.

ขวาง ก็ย่อมขาดแคลนครูผู้สอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโรงเรียนรัฐบาลซึ่งตั้งเป็นโรงเรียนตัวอย่างประจำมณฑล และประจำจังหวัดในส่วนภูมิภาคของประเทศ

ในมณฑลภูเก็ตซึ่งได้รับคำยกย่องว่าเป็นมณฑลที่จัดการศึกษาได้ก้าวหน้ามากที่สุด เพราะประชาชนในมณฑลแห่งนี้มีฐานะและทางเศรษฐกิจดีกว่ามณฑลอื่น ๆ สามารถชักจูงราษฎรให้ช่วยกันออกเงินเพื่อจัดการศึกษา แต่ก็ยังประสบอุปสรรคที่จะหาครูหรือที่จะจ้างครูไปสอนไม่ค่อยได้ และที่หาได้ก็มีวุฒิความรู้ต่ำ มีคำกล่าวว่า วุฒิของครูส่วนใหญ่ในมณฑลภูเก็ตมีความรู้เพียงชั้นประถมปีที่ 3 หรืออย่างสูงไม่เกินมัธยมปีที่ 2 และถ้ายิ่งห่างไกลจากตัวเมืองหรือตัวอำเภอออกไป ถึงหากจะเปิดโรงเรียนก็ไม่มีครูที่จะสมัครไปสอน[1]

มณฑลอื่น ๆ ก็ประสบปัญหาความขาดแคลนครูเช่นเดียวกัน ดังรายงานการศึกษา จากมณฑลนครสวรรค์ โรงเรียนก็มีน้อย ครูที่มีวุฒิและมีความสามารถก็ยังมีจำนวนน้อย ความรู้ที่มีก็ไม่สามารถสอนตามแนวหลักสูตรที่กระทรวงธรรมการกำหนดได้[2]

ปัญหาเรื่องครูที่มีความรู้ความสามารถขาดแคลน จะก่อให้เกิดปัญหามากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการเรียนการสอน เห็นได้จากรายงานของผู้ตรวจการศึกษาในยุคนั้น คือพระยาอนุกิจวิธุร (สันทัด เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ซึ่งเดินทางไปตรวจการศึกษาในมณฑลพิษณุโลก เมื่อ พ.ศ. 2454 ว่า

---

[1]ธรรมการ, กระทรวง รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 6 พ.ศ. 2456 หน้า 139.

[2]ธรรมการ, กระทรวง รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 7 พ.ศ. 2457 หน้า 25.

"...เวลาเช้า 3 โมงเศษ มาถึงวัดเชิงคีรี ตำบลเมือง อำเภอเมือง มีพระเลี่ยม เป็นอธิการ พระในวัดมี 21 รูป เด็ก 41 คน เรียนบนกุฏิ 9 คน นอกนั้นเรียนรวมกันที่ศาลา นายหุอง สอบได้ชั้นประถมปีที่ 2 เป็นครู สถานที่สกปรก โรงเรียนชนิดนี้ไม่เห็นควรเลย..."[1]

ในหลายมณฑลที่ขาดแคลนครู โดยเฉพาะผู้มีวุฒิสูงพอที่จะสอนตามหลักสูตรใหม่ได้ เช่น มณฑลอุดร ได้ขอความช่วยเหลือจากกระทรวงธรรมการให้รีบส่งครูไปช่วยสอนในโรงเรียนรัฐบาลเพียงอำเภอละ 1 คน ก็จะเป็นการดีที่สุดแล้ว ส่วนครูที่ขาดอยู่ ทางมณฑลจะจัดพระภิกษุผู้มีความรู้ทางหนังสือไปสอน[2] แต่การใช้พระภิกษุไปสอนแทน ก็ไม่ใช่ทางของการแก้ปัญหาที่ถาวรยั่งยืน เพราะปรากฏว่าพระภิกษุรูปใดที่สอนหนังสือได้และเป็นผู้มีความรู้ดี เมื่อทราบว่ามีตำแหน่งทางราชการก็มักจะลาออกไปสมัครเข้ารับราชการในกระทรวงทบวงอื่น การใช้พระภิกษุในการแก้ปัญหาขาดแคลนครูก็ย่อมไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก[3]

การจัดการเรียนการสอนในมณฑลที่ห่างไกล ยากจะหวังผลให้นักเรียนมีความรู้ก้าวหน้า เพราะปัญหาการขาดแคลนครูเป็นปัญหาสำคัญ แม้จะมีนักเรียนฝึกหัดครูสำเร็จการศึกษาออกมาบ้าง ก็มักจะไม่ประกอบอาชีพครู ส่วนนักเรียนที่จบมัธยมในชั้นสูง ๆ ก็มักจะไม่ประกอบอาชีพครูเช่นกัน ส่วนใหญ่สมัครเข้ารับราชการในกระทรวงอื่น ๆ ซึ่งมีทางก้าวหน้าและรับเงินเดือนสูง ตลอดจนความมั่นคงในอาชีพมีมากกว่า

---

[1]คุรุสภา ประวัติครู พ.ศ. 2503 หน้า 12.

[2]ธรรมการ, กระทรวง รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2459 หน้า 18.

[3]ธรรมการ, กระทรวง รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2455 หน้า 112.

การขาดแคลนครูจึงเป็นเรื่องที่สืบเนื่องมาจาก เราไม่ได้ส่งเสริมให้มีนักเรียนเพิ่มขึ้นในระดับมัธยมหรือการฝึกหัดครู ทั้งนี้ส่วนใหญ่ก็เป็นเพราะขาดแคลนงบประมาณการศึกษา ตลอดจนไม่ได้มีการเร่งรัดจัดการกันอย่างจริงจัง เมื่อขยายการศึกษามากขึ้น ความขาดแคลนคนที่จะใช้ในราชการของกระทรวงธรรมการก็เพิ่มมากขึ้น การนำเอาผู้มีความรู้ครึ่ง ๆ กลาง ๆ หรือมีความรู้การสอนหนังสือ อักขร วิธีสมัยก่อนที่เคยสอนกันอยู่ในวัดมาใช้เป็นครูในหลักสูตรการศึกษาใหม่ ก็สมกับพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ว่า "เอาโคลนมาปะแทนชัน" หรือที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) กล่าวว่า "เอาเป็ดมาขันประชันไก่" ในคำกราบบังคมทูลเพื่อจัดสอนวิชาเกษตรกรรมในโรงเรียนประชาบาล ว่าไม่เป็นการที่จะได้ผล ถ้าไม่ตระเตรียมครูให้พร้อม โดยฝึกอบรมทางการกสิกรรม[1]

การสอนวิชาอาชีพอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน เช่น อาชีพหัตถกรรม หรือพาณิชยกรรม การขาดผู้มีความรู้ตามวิชาการสมัยใหม่ ก็เป็นการสอนแบบเก่า ยากที่จะเชื่อมโยงกับความรู้หรือเทคโนโลยีใหม่ ๆ ในประเทศที่เจริญแล้ว ผลิตภัณฑ์ที่นักเรียนในโรงเรียนอาชีวศึกษา ฝ่ายหัตถกรรมผลิตขึ้น ย่อมสู้ของต่างประเทศไม่ได้

เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ และจัดส่งครูที่สำเร็จวิชาประถมกสิกรรมไปจัดสอนก็น่าจะเป็นผลดี แต่เมื่อมาพิจารณาจำนวนครูประถมกสิกรรมในช่วงเวลา 9 ปี (พ.ศ. 2461 – 2469) โรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรม

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 4/26 หนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เรื่องการตั้งโรงเรียนประถมกสิกรรม ลงวันที่ 18 ตุลาคม 2459.

ก็ผลิตครูได้เพียง 83 คน เฉลี่ยแล้ว ผลิตได้ประมาณปีละ 9 คน ซึ่งเป็นการยากที่จะส่งไปเป็นครูให้ทั่วถึง ตามณฑลต่าง ๆ ทั่วประเทศ

การจัดการศึกษาในยุคนี้ จึงมีอุปสรรคสำคัญในการขาดแคลนบุคลากร ซึ่งเป็นสิ่งที่ยากที่จะแก้ปัญหาให้สำเร็จในเวลาอันสั้น การขาดแคลนงบประมาณดังที่กล่าวมาแล้วอาจแก้ไขปัญหาได้ด้วยการเก็บภาษีเพิ่มขึ้นหรือการกู้ยืมจากต่างประเทศ เป็นการบรรเทาความขาดแคลนได้ แต่การขาดแคลนผู้มีความรู้ เป็นเรื่องที่จะต้องจัดการฝึกอบรมกันขึ้นมาและต้องใช้เวลายาวนานจึงประสบความสำเร็จ

3 ปัญหาเรื่องความไม่เข้าใจในคุณค่าทางการศึกษาของประชาชนและข้าราชการที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

อุปสรรคสำคัญอีกประการหนึ่งของการจัดการศึกษา คือการไม่เข้าใจในคุณค่าของการศึกษา ทั้งทางด้านประชาชนและข้าราชการที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ตลอดจนทัศนคติที่ไม่ดีต่อการจัดการศึกษาบางประเภท เช่น การอาชีวศึกษา

ในด้านประชาชน ความคิดที่เกรงกลัวว่าการที่รัฐบาลจัดตั้งโรงเรียนเป็นการเกณฑ์คนมาเป็นทหารมีมาตั้งแต่กลางรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ความเกรงกลัวนี้ยังคงมีอยู่ ดังบันทึกการตรวจการศึกษาของพระยาอนุกิจวิทูร (สันทัด เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ใน พ.ศ. 2454 สมัยที่ยังเป็นหลวงอนุกิจวิทูร ได้กล่าวถึงการตรวจการศึกษาที่มณฑลนครไชยศรี ว่า ราษฎรยังเชื่อข่าวลือที่ว่ารัฐบาลจัดตั้งโรงเรียนเพื่อรวมเด็กไว้ให้สะดวกในการจับตัวไปเป็นทหาร และเมื่อส่งเด็กเข้าโรงเรียนแล้วทางราชการก็จะไม่ยอมให้ลาออก และเมื่อหลวงอนุกิจวิทูรไปถึงโรงเรียนแห่งหนึ่งมีราษฎรมาต้อนรับ

เป็นจำนวนมาก ราษฎรคนหนึ่งถามขึ้นว่า หลวงอนุกิจวิทูร จะมาจับทหารหรือ[1] เป็นความเข้าใจที่ราษฎรเกรงกลัวและไม่อยากสนับสนุนให้บุตรหลานไปโรงเรียน การที่ราษฎรยังมีทัศนคติต่อการศึกษาเช่นนี้ ย่อมเป็นอุปสรรคสำคัญในการที่จะใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา แม้ในวงการผู้บริหารชั้นสูงก็ยังเห็นความสำคัญของการศึกษาน้อยมาก ดังเห็นได้จากการคัดค้านในที่ประชุมเสนาบดีสภา เมื่อวันที่ 12 กันยายน 2457 โดยเหตุผลที่ว่ามีงานอื่นที่เร่งด่วนมากกว่าการจัดการศึกษา[2]

ปัญหาจึงเกี่ยวพันเป็นลูกโซ่ คือการขาดแคลนงบประมาณ ทำให้การใช้กฎหมายการศึกษาภาคบังคับล่าช้า ซึ่งจะทำให้การศึกษาแพร่หลายไปยังหมู่ประชาชนต้องชะงักอยู่เป็นเวลาถึง 7 ปี (พ.ศ. 2457 – 2464)

นอกจากนี้ประชาชนในชนบทยังเห็นว่าการเล่าเรียนเป็นการเสียเวลาไม่คุ้มค่า ควรใช้บุตรหลานในการทำมาหากินเสียดีกว่า การชักชวนให้เล่าเรียนนั้นถ้าไม่มีกฎหมายบังคับราษฎรก็จะไม่ส่งบุตรหลานเข้าโรงเรียน ดังเห็นได้จากรายงานของมณฑลราชบุรีที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษา เพื่อทวยราษฎร์ประจำปี พ.ศ. 2458 ว่า

> "...ในข้อนี้มักเป็นไปตามเผ่าพันธุ์ คือผู้ปกครองโง่เขลา ก็พาให้บุตรหลานโง่เขลาไปด้วย กลัวเสียเงินเป็นโสหุ้ยในการเล่าเรียน แม้แต่เล็กน้อยผู้ยากจนก็ไม่มีจะเสีย..."[3]

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 10/6 รายงานการตรวจการศึกษามณฑลนครไชยศรี ลงวันที่ 15 ธันวาคม 2458.

[2]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 10/5 รายงานการประชุมเสนาบดีสภาครั้งที่ 1 ลงวันที่ 12 กันยายน 2457.

[3]ธรรมการ, กระทรวง รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2458 รายงานการศึกษาจากมณฑลราชบุรี หน้า 49.

การที่ประชาชนไม่เห็นคุณค่าของการจัดการศึกษา ตามที่เทศาภิบาลมณฑลราชบุรีได้กล่าวไว้ นอกจากเป็นความโง่เขลาของราษฎรแล้ว ราษฎรเองก็เห็นว่าการศึกษาที่จัดนั้น ไม่มีคุณค่าต่อกิจกรรมประจำวันที่ราษฎรทำอยู่ ถึงจะเรียนจบชั้นมูลศึกษาหรือชั้นประถมศึกษา ก็ต้องกลับมาอยู่บ้านทำงานหนักเลี้ยงชีพตามวิธีการแบบเดิมของบรรพบุรุษ ไม่สามารถนำความรู้ที่ได้จากทางโรงเรียนมาใช้ในชีวิตประจำวันและแก้ปัญหาที่ราษฎรประสบอยู่ คือการครองชีพและการสุขภาพอนามัย ยกเว้นแต่ราษฎรเหล่านี้จะดิ้นรนศึกษาต่อในระดับมัธยม หรือระดับสูงขึ้น เพื่อสามารถเข้ารับราชการ จึงจะเป็นผลสำเร็จในการศึกษาเล่าเรียน ราษฎรจึงเห็นว่าเป็นการเสียเวลาเปล่า ๆ ที่จะไปเรียนหนังสือที่โรงเรียน ควรเร่งรัดให้บุตรหลานประกอบอาชีพในตอนอายุยังเยาว์วัยอยู่ น่าจะเป็นประโยชน์มากกว่า

ในบางภูมิภาค เช่น มณฑลปัตตานีมีประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามและพูดภาษามลายูพื้นเมือง การสอนภาษาไทยและนำเอาความคิดเกี่ยวกับความรักชาติบ้านเมือง ในความเห็นของนักการศึกษาในส่วนกลางไปจัดสอนนั้น บรรดาผู้นำทางศาสนาหรือผู้นำของชุมชนในท้องถิ่นมณฑลดังกล่าวนี้ ไม่พอใจ ดังเห็นได้จากรายงานของสมุหเทศาภิบาลมณฑลปัตตานี ใน พ.ศ. 2456 เกี่ยวกับการจัดการศึกษาว่า

> "...เด็กในมณฑลปัตตานี มีสถานที่เล่าเรียนคือสุเหร่า ถือเสมือนวัดในพุทธศาสนา เด็กที่มาเล่าเรียนก็กินอยู่หลับนอนเป็นประจำ การนำเอาภาษาไทยเข้าไปสอนในสุเหร่าก็ต้องระวัง เพราะเกี่ยวแก่ศาสนา แต่จะทดลองดู..."[1]

---

[1]ธรรมการ, กระทรวง รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 6 พ.ศ. 2456 หน้า 142.

ต่อมาเมื่อมีการสอนภาษาไทยในมณฑลปัตตานี ก็เกิดปัญหาประชาชนกล่าวว่า รัฐบาลกีดกันความรู้ทางศาสนาอิสลาม เพราะเด็กชาวไทยอิสลามจะต้องเรียนรู้วิชาศาสนาในระหว่างอายุ 10 ปี ก่อนเรียนวิชาอย่างอื่น[1]

การจัดการศึกษาในมณฑลปัตตานี ซึ่งมีประชาชนที่ใช้ภาษาและมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันกับประชาชนในภาคอื่น ๆ ของประเทศ ประสบปัญหาหลายประการ เช่น การจัดสอนแบบสหศึกษา ก็ถือเป็นการผิดหลักศาสนา หรือตำราเรียนภาษาไทยที่มีรูปภาพหรือคำสอนทางพุทธศาสนา ก็เป็นสิ่งที่รังเกียจของบรรดาชาวไทยอิสลาม นอกจากนี้ชาวไทยอิสลามก็พูดภาษาไทยไม่ได้ เมื่อเด็กมาเข้าโรงเรียนก็ต้องเสียเวลาฝึกฝนให้พูดภาษาไทยเสียก่อน ก่อนที่จะเริ่มสอนความรู้ทางหนังสือ หรือวิชาการอื่น ๆ ในหลักสูตร ปัญหานี้คงมีสืบเนื่องจนกระทั่งปัจจุบันนี้

อุปสรรคและปัญหาสำคัญของการจัดการศึกษาอีกประการหนึ่งก็คือ ความไม่เอาใจใส่หรือการเพิกเฉยของเจ้าหน้าที่ ผู้ปกครองท้องที่ ซึ่งได้รับมอบให้มีหน้าที่จัดการศึกษาประชาบาล บรรดาข้าราชการเหล่านี้บางท้องที่ก็ไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา ดังรายงานของการจัดการศึกษาในปี พ.ศ. 2458 ได้กล่าวว่า

> "...การศึกษาประชาบาล สำคัญอยู่ที่เจ้าของท้องที่ผู้ปกครองถ้าเมิน ๆ เฉย ๆ แลวโรงเรียนนั้นอาจลม ๆ ลุก ๆ ได จังหวัดใดผู้วาราชการจังหวัดเอาใจใส่แลว ไวใจได คงไมลม..."[2]

---

[1]จารุวรรณ ไวยเจตน์ การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464 – 2474 เอกสารนิเทศการศึกษา หน่วยศึกษานิเทศ กรมการฝึกหัดครู หน้า 90.

[2]ธรรมการ, กระทรวง รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 8 พ.ศ.2458 รายงานเรื่องการศึกษาประชาบาล หน้า 57.

ในการจัดการศึกษา ในระยะที่ตั้งโรงเรียนเพื่อทวยราษฎร์ ในปี พ.ศ. 2453 หรือการตั้งโรงเรียนหลังจากประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา ในปี พ.ศ. 2464 ก็ตาม กรมการเมืองในมณฑลต่าง ๆ ได้รับคำสั่งให้ตั้งโรงเรียนจากกรุงเทพมหานคร ก็จัดการตั้งกันขึ้น บางแห่งก็สักแต่ว่าตั้งตามคำสั่งของส่วนกลาง โรงเรียนมีแต่ชื่อ แต่การจัดการสอนนั้น ไม่ได้เปิดสอนอย่างจริงจัง เมื่อตั้งแล้วก็ไม่เอาใจใส่ ทนุบำรุง ปล่อยให้ล้มเลิกไปก็มาก[1]

ดังนั้นเมื่อเจ้าหน้าที่ผู้มีหน้าที่จัดการศึกษาเอง ก็ไม่เห็นความสำคัญไม่ให้การสนับสนุนอย่างจริงจัง ประกอบกับทัศนคติของราษฎร ก็ไม่สนับสนุนการจัดการศึกษาอยู่แล้ว ก็ทำให้ผลการดำเนินงานไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ได้ ยิ่งกว่านั้นเจ้าหน้าที่กรมการอำเภอบางแห่ง ก็อ้างว่าไม่มีเวลาที่จะมาจัดการศึกษา เพราะมีกิจการอื่นในหน้าที่เป็นภาระต้องเร่งรัดจัดทำอยู่มาก เช่น ปราบโจรผู้ร้าย[2]

การที่กระทรวงธรรมการ ได้วางแผนการจัดการศึกษา โดยไว้วางใจว่า เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองซึ่งอยู่ในส่วนภูมิภาค จะเอาใจใส่ทนุบำรุงการศึกษาและเร่งรัดจัดการศึกษา ให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่กระทรวงธรรมการได้มอบหมายให้ไปตามมณฑลต่าง ๆ นั้น ไม่ใช่เป็นสิ่งที่จะไว้วางใจว่าจะได้ผลเสมอไป ทั้งนี้เพราะในบางมณฑลเจ้าหน้าที่หรือสมุหเทศาภิบาลมณฑลเป็นคนที่ฉลาดเฉียบแหลม มีความสามารถและมองเห็นการณ์ไกล ย่อมจะจัดให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้มาก แต่บางแห่งบรรดาบุคคลที่กล่าวมานี้ ขาดความสามารถหรือขาดความเอาใจใส่ งานจัดการ

---

[1]ธรรมการ, กระทรวง รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 7 พ.ศ. 2457 หน้า 25.

[2]ธรรมการ, กระทรวง รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 11 พ.ศ. 2461 หน้า 18.

ศึกษาก็ย่อมไม่บรรลุเป้าหมาย ต่อมาภายหลังสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้กล่าววิจารณ์ความคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการที่ได้ไปมอบหมายไว้วางใจว่าการจัดการศึกษาภาคบังคับ คงสำเร็จไปได้โดยเรียบร้อย เพราะได้ประชุมปรึกษาหารือกับสมุหเทศาภิบาลมณฑลแล้ว ทุกคนรับปากที่จะช่วยอย่างเต็มที่แต่สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพเห็นว่าน่าจะวางใจเช่นนั้นไม่ได้ดังข้อความตอนหนึ่งที่กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

> "...ความคิดที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี คิดที่จะจัดนั้นได้ปรึกษาสมุหเทศาภิบาล รับทุกคนว่าจะทำได้ดังความคิดนั้น ข้าพระพุทธเจ้าตอบว่า สมุหเทศาภิบาลนั้นมีจำนวนเพียง 16 คน ตามความคุ้นเคยของข้าพระพุทธเจ้า แต่ก่อนมาควรจะสามารถผิดกันเป็น 3 ชั้น ชั้นที่ 1 เช่น กรมขุนมรุพงศ์ศิริพัฒน์ เจ้าพระยายมราช เมื่อยังเป็นพระยาสุขุมนัยวินิต และพระยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอซิมบี้) ทั้ง 3 นี้เป็นต้น แม้จะให้จัดการอันใดเพียงบอกให้รู้เขาก็ทำได้ บางทีเขาอาจจะทำไวกว่าด้วย โดยคาดความคิดของรัฐบาลถูกด้วย ชั้นที่ 2 จะสั่งให้จัดการอันใดต้องบอกให้ทราบโดยพิสดารจึงทำได้ ชั้นที่ 3 ถึงสั่งอย่างไร ๆ ก็ยากที่จะเข้าใจ จะให้จัดการอันใดมักต้องเรียกตัวเขามาพบปะชี้แจงกันจนพอใจ จึงจะไปทำการนั้นได้ ฉะนั้น คำที่รับรองไม่ควรจะถือว่าราคาเหมือนกัน ถ้าจะจัดวางการตามความคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ข้าพระพุทธเจ้าแนะนำให้เตรียมคนที่ดีของกระทรวงศึกษาธิการไว้สำหรับตรวจตราให้พอแก่การ ได้พูดกับเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีไว้แล้ว..."[1]

---

[1]กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 7 เอกสาร ศ. 2/4 บันทึกของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เรื่องประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในกรุงเทพฯ ลงวันที่ 14 มกราคม 2468.

ดังนี้จะเห็นได้ว่า แม้แต่สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งเคยทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ก็ยังมองเห็นปัญหาว่า บางท้องที่ หรือบางมณฑลนั้น เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองที่รับไปจัดการศึกษานั้น ก็คงไม่ได้ให้ความสนใจอย่างจริงจัง ถ้าหากพิจารณาในระดับที่รอง ๆ ลงไป เช่น บรรดากรมการเมือง หรือคณะกรรมการตำบลที่ประกอบด้วยเจ้าอาวาส กำนัน และแพทย์ประจำตำบล ก็จะยิ่งเห็นความย่อหย่อน หรือการปฏิบัติแบบขอไปที่ให้ปรากฏอยู่ทั่วไป เพราะไม่มีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบจัดการศึกษา ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญโดยตรง ดังเห็นได้จากรายงานการตรวจการศึกษา ที่หลวงอนุกิจวิทูร (สันทัด เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ได้ไปตรวจการศึกษามณฑลพิษณุโลก เมื่อปี พ.ศ. 2457 แล้วรายงานว่า เมื่อไปประชุมเรื่องปัญหาการจัดการศึกษาที่จังหวัดพิษณุโลก โดยเรียกนายอำเภอมาประชุมแต่นายอำเภอก็ไม่ยอมมาประชุม ได้ให้ปลัดอำเภอหรือสมุห์บัญชีมาประชุมแทน ครั้นจะพูดกันถึงเรื่องการศึกษา ผู้ที่มาประชุมแทนก็ไม่ค่อยเข้าใจ และไม่รู้เรื่องเดิมมาตั้งแต่ต้น หลวงอนุกิจวิทูรเองจะไปสั่งการอะไรที่เด็ดขาดก็ไม่ได้ เพราะคนเหล่านั้นเป็นแต่ตัวแทนมาประชุม[1]

ฉะนั้น การจัดการศึกษาที่อาศัยความร่วมมือร่วมใจของเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองในส่วนภูมิภาค ก็เป็นไปตามแต่ท้องที่ใดที่มีเจ้าหน้าที่เห็นความสำคัญ ก็จัดการศึกษาให้เจริญก้าวหน้าไปอย่างจริงจัง ท้องที่ใดที่เจ้าหน้าที่ไม่ค่อยเห็นความสำคัญก็อ้างภารกิจอื่น ๆ ในหน้าที่และละเลยเพิกเฉยต่อการจัดการศึกษา ก็ทำให้การศึกษาในท้องที่แห่งนั้นล้าหลังและไม่เป็นไปตามโครงการที่กระทรวงธรรมการได้วางไว้

---

[1]คุรุสภา ประวัติครู พ.ศ. 2503 หน้า 123.

บรรดาอุปสรรคและปัญหาที่กล่าวมานี้ เป็นอุปสรรคที่สำคัญ เป็นปัญหาใหญ่ของการจัดการศึกษา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากนี้อาจจะมีปัญหาปลีกย่อยอีกบางประการ เช่น การขาดแคลนตำราเรียนและอุปกรณ์การศึกษา และการขาดแคลนอาคารเรียนที่ถาวร ส่วนใหญ่จะต้องอาศัยศาลาวัด แต่ปัญหาที่สำคัญและเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งก็เป็นเรื่องที่กล่าวมาแล้วในตอนต้น

อย่างไรก็ดี ถ้าจะพิจารณาผลการดำเนินงานจัดการศึกษาในช่วงเวลา 15 ปี และเปรียบเทียบกับปัญหาอุปสรรค ในเรื่องการขาดแคลนงบประมาณ การขาดแคลนบุคลากร และปัญหาเรื่องความไม่เข้าใจในคุณค่าทางการศึกษาของประชาชน แล้วก็จะเห็นถึงความพากเพียรของนักการศึกษาในยุคนั้น ที่ได้พยายามต่อสู้วางรากฐานการจัดการศึกษาทางอาชีวศึกษาและการจัดการศึกษาภาคบังคับโดยกระจายงานนี้ไปให้ท้องถิ่น ก็นับว่าเป็นสิ่งที่ควรสรรเสริญบรรดาท่านผู้รับผิดชอบการศึกษาในยุคนั้น ที่ได้พยายามดำเนินงานตามโครงการและอุดมการที่วางไว้ แต่เป็นสิ่งที่น่าเห็นใจว่าในขณะนั้น สภาพของสังคม,การเมือง และเศรษฐกิจ ไม่เอื้ออำนวยให้โครงการต่าง ๆ ประสบความสำเร็จอย่างที่บรรดานักการศึกษาเหล่านั้นได้คาดหมายไว้ และช่วงเวลาแห่งการดำเนินงานก็เป็นเพียงประมาณ 15 ปี ซึ่งนับว่าเป็นระยะเวลาที่ไม่สู้มากนักสำหรับการจัดการศึกษา ถ้าจะเปรียบเทียบกับคติของขงจื๊อ ที่กล่าวว่าถ้ามีเวลา 1 เดือนให้ปลูกผัก ถ้ามีเวลา 10 ปี ให้ปลูกผลไม้ ถ้ามีเวลา 100 ปีให้ปลูกคน[1]

เมื่อคำนึงถึงคำกล่าวนี้ ช่วงเวลา 15 ปีของยุคนี้ก็เป็นเวลาที่บรรดานักการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ต่อสู้ฟันฝ่าอุปสรรค ดำเนินงานพัฒนาคน โดยการให้การศึกษา ดังปรากฏให้เห็นสืบมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้

---

[1]เอกวิทย์ ณ ถลาง "สรุปบทเรียนในการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา" <u>รายงานการประชุมทางวิชาการ</u> 2512 หน้า 380.

บทที่ 5

สรุป

การจัดการศึกษาตามแบบเดิมของไทยขึ้นอยู่กับวัด มีพระภิกษุเป็นครู เด็กที่มาเล่าเรียนเป็นเด็กผู้ชายที่ชาวบ้านนำมาฝากให้เล่าเรียนหนังสือ เพื่อให้อ่านออกเขียนได้ และให้ศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งถือเป็นเนื้อนาบุญ เมื่ออายุครบ 20 ปี ก็ให้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ แล้วก็ลาสิกขาบทออกมาประกอบอาชีพ นอกจากนี้ในวัดยังเป็นสถานที่สอนวิชา ช่าง หรือวิชาแพทย์แผนโบราณอีกด้วย การเรียนการสอนใช้วิธีบอกเล่า และให้ท่องจำ ไม่ได้ให้คัดลอกหรือสอนตามแบบสมัยใหม่

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงวางรากฐานจัดการศึกษาแบบสมัยใหม่ โดยทรงสถาปนาโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวังในปี พ.ศ. 2414 เพื่อสอนบรรดาบุตรหลานข้าราชการ และบรมวงศานุวงศ์ ต่อมาในปี พ.ศ. 2424 ก็ทรงตั้งโรงเรียนฝึกหัดข้าราชการ การศึกษาที่มีแบบแผนและโรงเรียนตามความหมายสมัยใหม่ก็ได้ก่อตั้งขึ้นในรัชกาลนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังได้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณให้สถาปนาโรงเรียนหลวงสำหรับทวยราษฎร์ขึ้นที่วัดมหรรณพาราม เพื่อเปิดโอกาสให้บรรดาประชาชนทั่วไปได้ส่งบุตรหลายเข้าเล่าเรียนด้วย ต่อมาก็ทรงให้ความสำคัญการจัดการศึกษามากยิ่งขึ้น โดยทรงสถาปนากรมศึกษาธิการขึ้นใน พ.ศ. 2430 อีก 5 ปีต่อมา ใน พ.ศ. 2435 ก็ทรงยกหน่วยงานจัดการศึกษาขึ้นเป็นกระทรวง เรียกว่า กระทรวงธรรมการ

ในระยะแรกที่จัดการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีจุดมุ่งหมายเพื่อผลิตคนที่มีความรู้แบบสมัยใหม่เข้ารับราชการ เพื่อช่วยปรับปรุงประเทศและต่อต้านภัยของจักรวรรดินิยมของตะวันตก และจุดหมายที่รองลงไปก็คือ

การพัฒนาคนเพื่อให้มีความรู้ความสามารถ มีศีลธรรม และทำประโยชน์แก่บ้านเมือง

เมื่อสิ้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ. 2453 ผู้รับผิดชอบเกี่ยวกับการศึกษาได้หันมาเอาใจใส่และสนใจที่จะปรับปรุงการศึกษา ให้ขยายไปยังทวยราษฎร์อย่างกว้างขวาง นโยบายในการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระ-บาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีนักการศึกษาซึ่งได้มีประสบการณ์และการศึกษาจากต่างประเทศที่สำคัญ 2 ท่านคือ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) และเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ช่วยกันวางนโยบายและดำเนินงานการศึกษา สืบต่อจากรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การวางนโยบายที่สำคัญมีดังต่อไปนี้

• ประการแรก คือ นโยบายหรือแนวความคิดในการจัดการศึกษา เพื่อวิชาอาชีพ ทั้งนี้โดยเห็นว่า การผลิตคนเข้ารับราชการนั้นเป็นการแออัดคับคั่งไปทางเดียว และบุคคลที่ได้เล่าเรียนวิชาความรู้ทางสามัญมากรึ่ง ๆ กลาง ๆ แล้วก็มุ่งแต่จะเข้ารับราชการ ทำให้ละเลยหรือทอดทิ้งวิชาชีพที่บรรพบุรุษเคยทำมาแต่อดีต เช่น วิชาการหัตถกรรม หรือการเกษตรกรรม ทรุดโทรม ขาดการพัฒนาให้เจริญก้าวหน้า นอกจากนี้บรรดากำลังคนและทรัพยากรที่มีอยู่มาก ก็ไม่ได้ใช้ประโยชน์ให้เต็มที่ด้วยวิธีการใหม่ ๆ อย่างที่ประเทศเจริญแล้วได้เร่งรัดพัฒนาอยู่ในขณะนั้น

ประการที่สอง คือ ความคิดที่จะจัดการศึกษา เพื่อให้คนส่วนใหญ่ของประเทศได้มีโอกาสได้รับการศึกษา และใช้ความรู้ทางการศึกษาพัฒนาตนเองและสังคม ตลอดจนเพิ่มพูนความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจให้แก่ชาติ ทั้งนี้ต้องออกกฎหมายบังคับให้ประชาชนได้เล่าเรียนวิชาความรู้เบื้องต้นทั่วประเทศ โดยอาศัยรากฐานการศึกษาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ขยายการศึกษาไปตามวัดต่าง ๆ ที่เรียกว่าโรงเรียนมูลศึกษา ตลอดจนความร่วมมือของเจ้าหน้าที่ปกครองท้องที่กับผู้นำในท้องถิ่น

ประการที่สาม คือแนวความคิดที่จะจัดการศึกษา เพื่อตอบสนองนโยบายชาตินิยมสมัยใหม่ ด้วยความจำเป็นของสถานการณ์ภายในประเทศและนอกประเทศ เหตุการณ์ภายในประเทศ คือการเห็นภัยของชนต่างชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวจีนที่ใช้โรงเรียนจีนเป็นที่ฝึกอบรมบุตรหลานของตน ให้มีความรู้สึกนิยมในความเป็นชาติจีน และแนวความคิดทางการปกครองของจีนสมัยใหม่ ในระบอบสาธารณรัฐของ ดร. ซุนยัดเซน ประกอบกับพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่จะให้ประชาชนมีความรู้สึกจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และมีความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

การดำเนินงานจัดการศึกษา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เร่งรัดจัดทำหลายประการคือ

ประการแรก การจัดอาชีวศึกษา โดยเริ่มต้นด้วยการพยายามสร้างทัศนคติให้เยาวชนและประชาชนทั่วไป ได้หันมาสนใจในการประกอบวิชาอาชีพทางหัตถกรรมและการช่างต่าง ๆ จึงได้เริ่มให้มีงานศิลปหัตถกรรมขึ้นครั้งแรกใน พ.ศ. 2455 และในปีถัดมาคือ ปี พ.ศ. 2456 ได้ตั้งโรงเรียนเพาะช่าง จัดสอนวิชาการช่างต่าง ๆ คือวิชาปั้น การแกะสลัก จักสาน และวิชาวาดเขียน และส่งเสริมวิชาการค้าขาย โดยเปิดโรงเรียนพาณิชยการขึ้นที่วัดมหาพฤฒาราม และวัดราชฎร์บูรณะ

* การพัฒนาอาชีวศึกษาที่สำคัญคือ การจัดการศึกษาวิชากสิกรรมในโรงเรียนประชาบาล ควบคู่กับการขยายการศึกษาภาคบังคับในชั้นประถมปีที่ 4 และประถมปีที่ 5 ที่เรียกว่า ชั้นประถมวิสามัญ การเตรียมการสำหรับโครงการนี้ ได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมขึ้นที่หอวัง กรุงเทพฯ ใน พ.ศ. 2460 เพื่อผลิตครูออกไปจัดสอนในหลักสูตรชั้นประถมวิสามัญที่กล่าวแล้ว

ประการที่สอง คือ การจัดการศึกษาภาคบังคับ สำหรับทวยราษฎร์ นักการศึกษาของไทยได้มีความคิดที่จะจัดการศึกษาภาคบังคับมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จ-

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเห็นว่าการศึกษาของทวยราษฎร์นี้จะเป็นการเร่งรัดให้ประชาชนได้มีคุณภาพสูงขึ้น และทำให้ประเทศได้พัฒนาทัดเทียมกับประเทศที่เจริญแล้ว และเป็นรากฐานสำหรับการขยายการศึกษาในระดับสูง คือมัธยมและอุดมศึกษาต่อไป

เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ได้ร่างพระบรมราชโองการ เพื่อประกาศเป็นกฎหมายบังคับให้เด็กเข้าเล่าเรียนทั่วราชอาณาจักรใน พ.ศ. 2457 แต่ติดขัดด้วยงบประมาณไม่สามารถประกาศใช้ได้ จึงทำได้แต่เพียงตั้งโรงเรียนตัวอย่างประจำมณฑลและจังหวัด ตลอดจนส่งเสริมโรงเรียนมูลศึกษาตามวัดที่กระทรวงมหาดไทยกับกระทรวงนครบาลได้จัดทำอยู่แล้ว โดยมีกรรมการตำบลที่ประกอบด้วยเจ้าอาวาส กำนัน และแพทย์ประจำตำบลเป็นกรรมการบริหารโรงเรียน ต่อมาเมื่อเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ก็ตระเตรียมการที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา เช่นการเตรียมครูโดยตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมขึ้นใน พ.ศ. 2460 และประชุมตระเตรียมการกับสมุหเทศาภิบาลมณฑลหลายครั้ง ตลอดจนแก้ปัญหาเรื่องการขาดแคลนงบประมาณโดยวิธีการ เก็บภาษีการศึกษาที่เรียกว่า ศึกษาพลี ในที่สุดสามารถประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาได้ใน พ.ศ. 2464 ทั้งนี้โดยอาศัยกระทรวงมหาดไทยกับกระทรวงนครบาล ช่วยกันสนับสนุนและเป็นกำลังสำคัญ ในการจัดการประถมศึกษาภาคบังคับ และมีคณะกรรมการตำบลที่ได้ดำเนินงานมาแล้วแต่ต้น ช่วยกันบริหารการประถมศึกษาต่อไป

ประการที่สาม คือการจัดการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา ในระดับมัธยมศึกษามีโรงเรียนอยู่จำกัด ส่วนมากอยู่ในกรุงเทพมหานคร และในจังหวัดที่ตั้งมณฑลเทศาภิบาล โรงเรียนประจำมณฑล จัดสอนถึงมัธยมปีที่ 6 ในโรงเรียนประจำจังหวัดจัดสอนเพียงมัธยมปีที่ 3 ในรัชกาลนี้การมัธยมศึกษานับว่าก้าวหน้าน้อยมาก

ส่วนในระดับอุดมศึกษานั้นได้สถาปนา โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นเป็นจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ในชั้นต้นจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัยผลิตผู้สำเร็จการศึกษาได้เพียงชั้นประกาศนียบัตร โดยเฉลี่ยปีละประมาณ 65 คน ส่วนใหญ่เป็นวิชาการปกครองและแพทยศาสตร์ การผลิตคนในระดับอุดมศึกษาจึงยังมุ่งที่จะให้รับราชการมากกว่าจะให้พัฒนาประเทศในด้านอื่น ๆ

ผลการจัดการศึกษาในช่วงเวลา 15 ปี ของรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการศึกษาได้มีความพยายามอย่างเต็มที่ที่จะดำเนินงานตามโครงการที่ได้วางไว้ พอสรุปผลได้ว่า ประการแรก การพัฒนาการศึกษาได้ก่อให้เกิดรูปแบบสถาบันทางการศึกษาที่สมบูรณ์ขึ้น มีสถาบันการศึกษาตั้งแต่ระดับต่ำสุดถึงสูงสุดตามแบบประเทศที่เจริญแล้ว คือมีโรงเรียนประถมศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษาและมหาวิทยาลัย นอกจากนี้ ยังได้เพิ่มจำนวนโรงเรียนและนักเรียนมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักเรียนประถมศึกษาเพิ่มขึ้น โดยเฉลี่ย 4 ปีหลังจากประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา ร้อยละ 60 ของนักเรียนที่มีอยู่เดิม ประการที่สอง การจัดการศึกษาในรัชกาลที่ 6 เป็นการวางรากฐานอาชีวศึกษาขึ้นในประเทศไทย มีโรงเรียนอาชีวศึกษา ประเภทหัตถกรรม ได้แก่โรงเรียนเพาะช่าง พาณิชยกรรม ได้แก่วัดมหาพฤฒาราม และวัดราษฎร์บูรณะ ตลอดจนโรงเรียนเกษตรกรรม คือโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรม ซึ่งเป็นรากฐานให้ขยายตัวมาเป็นมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ประการที่สาม การจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ระดมกำลังและความคิดจากแหล่งต่าง ๆ มาใช้จัดการศึกษา เช่น เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองท้องที่ เป็นผู้ดำเนินงานการศึกษาประชาบาล การเก็บภาษีการศึกษา หรือศึกษาพลีจากราษฎรมาช่วยในการจัดการศึกษาภาคบังคับ ประการที่สี่ ผลการจัดการศึกษา หลังจากได้ขยายตัวไปในส่วนต่าง ๆ ของประเทศ และประชาชนในระดับ ชนบท ทำให้เกิดความผสมกลมกลืนในชาติ ขจัดความแตกต่างกันในทางภาษา

และวัฒนธรรมให้น้อยลง เชื่อมโยงและชักนำบรรดาบุคคล จากส่วนต่าง ๆ ของประเทศให้เกิดความจงรักภักดีต่อชาติบ้านเมือง

อุปสรรคในการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว อุปสรรคประการแรกก็คือการขาดแคลนเงินงบประมาณที่จะสนับสนุนการจัดการศึกษา เพราะขณะนั้นงบประมาณแผ่นดินก็ทรุดโทรม สามารถจัดสรรให้แก่การศึกษาในช่วงระยะเวลา 15 ปี โดยเฉลี่ยประมาณร้อยละ 2.6 ต่อปี ทำให้โครงการจัดการศึกษาได้รับความกระทบกระเทือนอย่างมาก เช่น โรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมไม่สามารถขยายตัวได้ในด้านจำนวนนักเรียนที่สำเร็จการศึกษา ถ้าจะเปรียบเทียบกับงบประมาณจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวปี พ.ศ. 2446 ก็ยังได้งบประมาณถึงร้อยละ 3.4 การขาดแคลนงบประมาณนี้ มีผลให้เกิดขาดแคลนในเรื่องอื่น ๆ ติดตามมา เช่น การขาดแคลนครู อาคารสถานที่ และอุปกรณ์ต่าง ๆ ประการที่สอง อุปสรรคเนื่องจากขาดคนที่มีความรู้ความสามารถในการจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีโครงการตั้งโรงเรียนเพิ่มมากขึ้นและเร่งรัดขยายการศึกษาภาคบังคับ มีความต้องการครูที่มีวุฒิเพิ่มมากขึ้นตามสัดส่วนของจำนวนโรงเรียนที่เพิ่ม แต่มิสามารถหาบุคคลที่มีความรู้ความสามารถมาเป็นครูได้ เนื่องจากเงินเดือนต่ำ หรือบางท้องที่มีความกันดารไม่มีผู้สมัครใจไปเป็นครู ต้องใช้พระภิกษุซึ่งมีความรู้ตามแบบเดิมของเรา ช่วยเป็นครูทำการสอนแทน ทำให้การศึกษาไม่ก้าวหน้าไปตามที่ได้ตั้งความหวังไว้ในโครงการต่าง ๆ นอกจากนี้ เช่น โครงการที่จะสอนการเกษตรกรรมตามชนบทต่าง ๆ ก็ไม่สามารถผลิตครูกสิกรรมขึ้นอย่างเพียงพอ สำหรับการสอนวิชาเกษตร ในชั้นประถมวิสามัญให้ประสบผลสำเร็จได้ ประการที่สาม คืออุปสรรคเกี่ยวกับทัศนคติของประชาชนและข้าราชการ ส่วนใหญ่ยังไม่เห็นคุณค่าของการศึกษา จึงไม่ค่อยให้การสนับสนุนส่งเสริมการจัดการศึกษาเท่าที่ควร บางท้องที่บางมณฑล เช่น มณฑลปัตตานี ประชาชนมีภาษาและวัฒนธรรม

แตกต่างกับส่วนกลาง ไม่นิยมเรียนภาษาไทย ทำให้ยากลำบากในการส่งเสริมการศึกษาแบบสมัยใหม่

อย่างไรก็ตามในช่วงเวลา 15 ปี ของการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว งานจัดการศึกษาได้ริเริ่มและวางรากฐานไว้หลายประการ เช่น การออกกฎหมาย ทำให้การดำเนินงานการจัดการศึกษามีระเบียบแบบแผน การระดมทรัพยากรจากประชาชนในท้องถิ่น มาช่วยในการจัดการศึกษา การสถาปนาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ทั้งหมดนี้เป็นงานใหญ่ เป็นภาระอันหนักหน่วงสำหรับผู้บริหารการศึกษา ซึ่งมีเงินงบประมาณและเวลาจำกัด แต่ต้องนับว่านักการศึกษาของยุคนี้สามารถวางแนวทางการจัดการศึกษา ได้เหมาะสมกับกาลสมัย ถ้าปัจจุบันได้มองเห็นคุณค่าของอดีต และแนวความคิดของนักการศึกษาในยุคนั้น ทั้งได้สืบต่อปรับปรุงให้เหมาะสมยิ่งขึ้น ก็จะทำให้การศึกษาของไทยเราพัฒนาก้าวหน้าได้ทัดเทียมกับประเทศที่เจริญแล้ว.

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

1. ประเภทเอกสารชั้นต้น

ก. เอกสารที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 1/1 รายงานการประชุมอุปราชและสมุหเทศาภิบาลมณฑล ลงวันที่ 24 ธันวาคม 2462.

——————— เอกสารรัชกาลที่ 6 บ. 1.1/3 พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องหนี้สินของกรมพระคลังข้างที่ ลงวันที่ 18 เมษายน 2463.

——————— เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 1/11 คำกราบบังคมทูลของเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ในงานแสดงศิลปหัตถกรรม ลงวันที่ 2 มกราคม 2457.

——————— เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 2/2 ร่างพระราชบัญญัติบังคับเด็กให้เล่าเรียน พ.ศ. 2457.

——————— เอกสารรัชกาลที่ 7 ที่ ศ. 2/4 เรื่องประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา ในกรุงเทพฯ บันทึกของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ.

——————— เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 2/5 ความเห็นของเสนาบดีกระทรวงนครบาล ต่อพระราชบัญญัติประถมศึกษาและคำแจงโต้ตอบของเสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2464.

——————— เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 3/3 เรื่องประกาศตั้งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ลงวันที่ 1 เมษายน 2459.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 4/2 คำกราบบังคมทูลเรื่องตั้งโรงเรียนฝึกหัดครู ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ลงวันที่ 18 ตุลาคม 2459.

———————— เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 4/5 คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีชี้แจงตอบกระทรวงนครบาลเรื่องการจัดการศึกษาภาคบังคับ ลงวันที่ 19 สิงหาคม 2464.

———————— เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 4/15 เรื่องปัญหาโรงเรียนจีนมณฑลภูเก็ต คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ลงวันที่ 20 เมษายน 2459.

———————— เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 4/19 เรื่องพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์และปัญหาโรงเรียนอิสลาม ของนายนานา พ.ศ. 2462.

———————— เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 4/26 คำกราบบังคมทูลเรื่องการตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประถมศึกษา พ.ศ. 2459.

———————— เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 4/30 เรื่องการสถาปนาโรงเรียนฝึกหัดข้าราชการพลเรือนเป็นมหาวิทยาลัย ลงวันที่ 23 ธันวาคม 2459.

———————— เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 4/59 เรื่องรายงานการประชุมสภาจัดการและกรรมการที่ปรึกษาโรงเรียนข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2453.

———————— เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 4/119 เรื่องโรงเรียนมหาดเล็กหลวง จดหมายกราบบังคมทูลของคุณหญิงสุริยสุนทรวรภักดี (นิอิตำ) พ.ศ. 2463.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 10/5 คำชี้แจงตอบกระทรวงนครบาล ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เรื่องพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. 2464.

———————— เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 10/6 เรื่องรายงานการตรวจการศึกษามณฑลนครไชยศรี ของหลวงอนุกิจวิทูร ลงวันที่ 15 ธันวาคม 2454.

———————— เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 10/13 พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) ทูลเกล้าถวายความเห็นที่จะจัดการศึกษา ร.ศ. 131.

———————— เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 18/11 เรื่องงบประมาณกระทรวงธรรมการ คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี พ.ศ. 2459.

———————— เอกสารรัชกาลที่ 5 ที่ ว. 22/1 พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ ลงวันที่ 5 เมษายน 2438.

———————— เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ 36 ก./16 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระเทพอรชุน พระอุทัยมนตรี และพระยาสุธรรมราช ลงวันที่ 8 มิถุนายน 2455.

ข. เอกสารที่พิมพ์แล้ว

คุรุสภา, องค์การค้า พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) เล่ม 2 พ.ศ. 2506 237 หน้า.

ธรรมการ, กระทรวง รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2453 ถึงฉบับที่ 18 พ.ศ. 2468.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ (รามจิตติ นามแฝง) "ผลแห่งวิธีการศึกษาของเยอรมัน" วิทยาจารย์ ฉบับรวมเล่ม เล่มที่ 16 พ.ศ. 2458 1440 หน้า.

2. ประเภทเอกสารชั้นสอง

ก. หนังสือ

เกรียง เอี่ยมสกล ลูกจีนในประเทศไทย เสนอต่อวิทยาลัยสภาป้องกันราชอาณาจักร พ.ศ. 2509 394 หน้า.

คุรุสภา, องค์การค้า ประวัติครู 2503 โรงพิมพ์คุรุสภา 2503 248 หน้า.

โคลงกลอนครูเทพ พิมพ์ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพท่านผู้หญิงถวิล ธรรมศักดิ์มนตรี โรงพิมพ์คุรุสภา 2505 145 หน้า.

จารุวรรณ ไวยเวทย์ การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464 – 2475 เอกสารนิเทศการศึกษา ฉบับที่ 159 หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู โรงพิมพ์คุรุสภา 2517 160 หน้า.

จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ประวัติจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย 2459 – 2509 พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบรอบหาสิบปีของการสถาปนา วันที่ 26 มีนาคม 2510 โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย 2510, 835 หน้า.

ชัยสิริ สมุทวณิช "โลกทัศน์ทางการเมืองของครูเทพ" ชุดชีวิตและงานของครูเทพ ชลธิรา กลัดอยู่ บรรณาธิการ โรงพิมพ์พิฆเณศ 2518.

ณรงค์ พ่วงพิศ นโยบายเกี่ยวกับการศึกษาของชาวจีนในประเทศไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร 2514, 236 หน้า.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จ ฯ กรมพระยา และ ยอนสัน ประวัติสังเขปแห่งการศึกษาของประเทศสยาม พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) พ.ศ. 2463 123 หน้า.

เตช บุนนาค "ประมวลเหตุการณ์ที่มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาไทย" บทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา รายงานการประชุมทางวิชาการ กรมสามัญศึกษา 2512 โรงพิมพ์การศาสนา 2513, 395 หน้า.

แถมสุข นุ่มนนท์ อภิปรายประมวลเหตุการณ์สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาไทย บทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา รายงานการประชุมทางวิชาการ กรมสามัญศึกษา 2512 โรงพิมพ์การศาสนา 2513 395 หน้า.

———————— "การเจรจาทางการทูตระหว่างไทยกับอังกฤษ ค.ศ. 1900–1909" โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ชุดวรรณ ไวยากรณ์ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม 25 สิงหาคม 2514 โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช 2514 48 หน้า.

ธีระ กัณหษา การพัฒนาอาชีวศึกษาเกษตรในประเทศไทย โรเนียวไม่เย็บเล่ม 2512, 12 หน้า.

ประพัฒน์ ตรีณรงค์ ชีวิตและงานของอัศวพาหุ โรงพิมพ์วัฒนาพานิช 2506, 585 หน้า.

ปิ่น มาลากุล การศึกษาสมัยมหาอำมาตย์เอก พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัติ ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ พิมพ์ในวาระเจ็ดรอบอายุของกรมหมื่น พิทยลาภพฤฒิยากร โรงพิมพ์คุรุสภา 2512, 124 หน้า.

พรเพ็ญ ฮั่นตระกูล การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453 - 2468) วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย 2517, 284 หน้า.

พวงร้อย กล่อมเอี้ยง พระบรมราโชบายกับการแก้ปัญหาชาวจีนในพระราชอาณาเขต รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร 2517, 345 หน้า.

พระราชหัตถเลขาทรงสั่งราชการและเรื่องประกอบในรัชกาลที่ 5 และที่ 6 พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ จอมพลสฤษดิ์ ธนรัชต์ โรงพิมพ์สำนักทำเนียบรัฐบาล 2507.

พิทยาลงกรณ์, พระราชวรวงศ์เธอกรมหมื่น, สามกรุง คลังวิทยา 2505, 327 หน้า.

วิภา กงกะนันท์ "เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกับย่าเพิ้ง" ชุดชีวิตและงานครูเทพ ชลธิรา กลัดอยู่ บรรณาธิการ โรงพิมพ์พิฆเณศ 2518, 305 หน้า.

วุฒิชัย มูลศิลป์ นโยบายการจัดการศึกษาไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร 2512, 234 หน้า.

ศึกษาธิการ, กระทรวง ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435 – 2507 โรงพิมพ์คุรุสภา 2507, 956 หน้า.

สวัสดิ์ จงกล "วิวัฒนาการจัดรูปการบริหารการศึกษา" บทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา รายงานการประชุมทางวิชาการ กรมสามัญศึกษา 2512 โรงพิมพ์การศาสนา 2513.

เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 31 – 32 พ.ศ. 2452 – 2468, 428 หน้า.

สามัญศึกษา, กรม โรงเรียนราษฎร์เพื่อสอนภาษาจีน โรงพิมพ์ช่างพัฒนาเพชรรัตน์ พ.ศ. 2502, 86 หน้า.

———————— สัมฤทธิผลการจัดการศึกษาภาคบังคับ รายงานการวิจัยอันดับ 8 กรมสามัญศึกษา โรงพิมพ์การศาสนา 2516, 119 หน้า.

———————— "อภิปรายประมวลเหตุการณ์สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการศึกษาของไทย" บทเรียนจากการจัดการศึกษาไทยในรอบร้อยปีที่ผ่านมา รายงานการประชุมทางวิชาการ พ.ศ. 2512 โรงพิมพ์การศาสนา 2513, 395 หน้า.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์ "อภิปรายประมวลเหตุการณ์สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาไทย" บทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา รายงานการประชุมทางวิชาการ กรมสามัญศึกษา 2512 โรงพิมพ์การศาสนา 2513.

สุดจิตรา สุดเดียวไกร "บทสำรวจชีวิตและผลงานครูเทพ" ชุดชีวิตและงานของครูเทพ ชลธิรา กลัดอยู่ บรรณาธิการ โรงพิมพ์พิฆเณศ 2518, 305 หน้า.

สุนทรพิพิธ, พระยา พระมหากรุณาธิคุณแห่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โรงพิมพ์คลังวิทยา 2501, 320 หน้า.

ข. วารสาร

ยุพา ชุมจันทร์ "พระบรมราโชบายในการใช้สัทธิชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระ-มุงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 3(3): 27 - 34 เมษายน - มิถุนายน 2519.

วิทยาจารย์ ฉบับรวมเล่ม เล่ม 12 รายงานการประชุมเทศาภิบาล วันที่ 13 กันยายน 2455.

อมรดรุณารักษ์, จมื่น "ลายพระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 6 ที่ยังไม่ได้เปิดเผยมาก่อน" สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 5(2): 4 กุมภาพันธ์ 2511.

เอกวิทย์ ณ ถลาง "เมื่อคติการจัดการศึกษาแบบตะวันตกเข้าสู่สยาม" สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 6(2): 83 - 93 กันยายน - พฤศจิกายน 2511.

Green, Stephen, "King Wachirawut's Policy of Nationalism" Journal of Siam Society, (In Memoriam Phya Anuman Rajadhon) Bangkok, 1970, pp. 251 - 259.

Skinner, William G., Chinese Society in Thailand: An Analytical History, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1957, 459 pp.

Wyatt, David K., The Beginning of Modern Education in Thailand 1868 - 1910, Doctoral Dissertation, Cornell University, Microfilm, 1966.

———————— The Politics of Reform in Thailand Education in the Reign of King Chulalongkorn, Bangkok, Thai Wattana Panich, 1969, 425 pp.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

ความเห็นที่จะจัดการศึกษา ร.ศ. 131

ภาคหนึ่ง ปรารภการศึกษาทั่วไป

การงานที่จะจัดในฝ่ายการศึกษาสำหรับบ้านเมืองเปนเรื่องกว้างใหญ่มาก ทั้งเปนเรื่องที่ต้องพิเคราะห์โดยลึกซึ้ง และไม่ใช่ของที่จะทำให้เห็นรูปร่างง่าย ๆ และรวดเร็วได้ทันตา เช่นการก่อเย่าสร้างเรือน อีกประการหนึ่งเปนลักษณของการที่จะพูดกันแต่เพียงผลที่แลเห็นว่าขาดสิ่งนี้ต้องการอย่างนั้น ควรจะมีจะทำสิ่งนั้น ๆ ขึ้นเพียงเท่านี้ ก็ไม่สู้จะยากนัก คงจะหยิบได้เปนอเนกประการว่าสิ่งนี้ยังบกพร่องสิ่งนั้นขาดควรจะมี ส่วนข้อยากนั้นอยู่แก่ที่ว่าทำอย่างไรจึงจะทำให้มีให้เปนขึ้นได้ดังความประสงค์ เพราะเหตุนั้นหนังสือฉบับนี้ที่จะเปนความเห็นอันเจ้าหน้าที่ต้องร่างขึ้นสำหรับจะทำการจริง ๆ จึงจำต้องกล่าวโดยกว้างถึงเหตุผลต้นปลายแห่งการทั้งหลายซึ่งเกี่ยวข้องกัน อันจะเปนเหตุแห่งความสำเร็จและไม่สำเร็จ เสาะสางเอาเหตุที่ขัดข้องและทางที่ควรจะแก้ไขกันอย่างไรโดยแท้จริงออกแสดงให้ตลอด เหมือนหมอรักษาโรค จำ-ต้องตรวจให้รู้สมุฏฐานของโรค จึงจะเปนหนทางดำริห์ที่จะจัดให้เหมาะแก่ประเทศและกาลสมัยได้จริง ในที่นี้จึงจะขอนำเอาข้อความสำคัญ ๆ บางอย่างซึ่งเปนหลักของการมากล่าวเสียก่อนในภาคต้น เปนความปรารภแห่งการศึกษาทั่วไป ดังจะมีอยู่ต่อไปนี้

หลักที่ 1 ว่าด้วยลักษณของประเทศสยามและชนชาวสยาม

การที่ใครจะทำอะไรแก่สิ่งอันใด ก็จำจะต้องเอาธรรมดาของสิ่งนั้น ๆ ที่มีอยู่โดยจริงอย่างไรมาเปนหลักพิเคราะห์ จึงจะทำสิ่งอันนั้นให้สำเร็จผลตามความต้อง

การได้ เหตุนั้นเมื่อจะพูดถึงการที่จะทนุบำรุงการศึกษาของทวยราษฎร ก็จำจะต้องนำเอาธรรมดาของพื้นภูมิประเทศและอัธยาศรัยขึ้นมาเปนหลักพิเคราะห์ก่อน ดังจะกล่าวต่อไป

พื้นภูมิประเทศสยามทุกวันนี้ ถึงแม้ว่าจะเทียบกับเมื่อก่อนตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ในสมัยนี้ผู้คนจะคึกคักมากขึ้นก็จริง แต่ก็ยังชื่อว่าเปนประเทศที่ยังมีพลเมืองน้อยโหรงยังไม่เปนประเทศที่พลเมืองคับคั่งอัดแอดังเกาะอังกฤษหรือญี่ปุ่น พื้นที่ดินซึ่งยังว่างเปล่ายังมีอีกมาก สมบัติที่ยังจมอยู่ในดินและที่ยังจะปลูกผลให้เกิดขึ้นแต่ดินอันยังไม่เปนทรัพย์ ยังมีโอกาศอยู่มากที่จะทำให้เปนทรัพย์ และเหตุที่ราษฎรยังไม่มั่งคั่งสมบูรณ์นั้นไม่ได้เปนเพราะหาทางที่จะเกิดทรัพย์ไม่ได้ ในที่นี้ถ้าจะให้คนที่รู้แต่ตำราไม่รู้ธรรมดาของถิ่นประเทศจริงมาตอบ คงจะได้ฟังเสียงตอบทันทีว่าเพราะราษฎรซึ่งอยู่ในพื้นดินไม่รู้จักหาทรัพย์ แต่ถ้าผู้รู้จักถิ่นประเทศและอัชฌาสัยของราษฎรดี และใคร่ครวญแล้วจึงตอบ คงจะว่าไม่ใช่เช่นนั้น เปนเพราะไม่ทำมากกว่าไม่รู้ ข้อความนี้มีอะไรเปนพยาน พยานมีอยู่ว่า ราษฎรรู้ดีทีเดียวว่า ที่ดินที่มีอยู่รอบข้างเอาพืชพันธุ์อันใดหว่านเพาะลงเท่าไร ก็เกิดผลเท่านั้น ที่ดินที่มีอยู่ก็ไม่ได้จับจองแล้วจนเต็มแน่น ราษฎรที่มีอยู่ก็ไม่ได้ขยันขันแข็งทำงานการจนเต็มตัวแต็มแรงทุกคน ความบกพร่องแลเห็นด้วยตาอยู่ว่าเปนโอกาศมีอยู่ทั้ง 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายดินยังว่างเปล่าก็แลเห็นอยู่ ฝ่ายคนที่ว่างเปล่าไม่ได้ทำงานเท่าไรก็แลเห็นอยู่ด้วยตาเหมือนกัน ที่ดิน (แลนด์) กับแรง (เลเบอร์) ยังไม่ทำความเคบหากันเข้าได้ ความมั่งคั่งสมบูรณ์จึงไม่บังเกิด จะว่าเปนเพราะเขาไม่รู้หรือว่าจะทำอย่างไร เปนต้นว่าถ้าดินจืดเสียจนหมดไม่มีที่จะทำเพาะปลูกอะไรก็ไม่ขึ้นดังนี้ จึงจะว่าต้องการความรู้ คือต้องรู้วิธีประสมธาตุเปลี่ยนรสพื้นดิน นี่ไม่ใช่เช่นนั้น ความรู้อันนี้ยังไม่จำเปนก่อนที่ที่ดินจะได้จับจองเสียหมดจนหาที่ว่าได้ยาก นี่เขาก็แลเห็นอยู่ดี ๆ ว่าเอาพืชพันธุ์อันใดหว่านเพาะลง สิ่งนั้นก็เกิดไม่มีที่สิ้นสุด แต่เขาไม่ทำให้เต็มแรงเต็มกำลังของเขา เขาชอบแต่พอทำพอกินและนิยมในการที่จะหลีกเลี่ยงหาทางที่เบาแรงหรือหากินโดยฉับฉวยซึ่งอิ่มปากอิ่มท้องไปมื้อ

หนึ่ง ๆ โดยไม่ต้องทำอะไร ซึ่งในประเทศสยามมีอยู่หลายวิธีหลายทางนั้นซึ่ง ความข้อนี้ไม่ใช่พูดด้วยความเดาหรือคาดคะเน เป็นสิ่งที่มีพยานอาจจะชี้ได้รอบทิศ รอบทาง มณฑลอุบลปลูกยาสูบได้ดี และมีต้นยาแทบทุกบ้าน แต่เขาทำชั่วพอใช้เท่านั้น ถ้าขาดเข้าก็ซื้อยาอันข้ามมาจากฝั่งโขงของฝรั่งเศสใช้ ซึ่งตรงกันข้ามกับควรที่เราจะปลูกยาให้มากจนได้ส่งออกไปข้างฝั่งฝรั่งเศส มณฑลนครสวรรค์ถ้าจะปลูกแต่แดงไทยอย่างเดียวก็ไม่มีคนปลูกพอแก่ที่ดินที่มีอยู่ แต่เมื่อปลูกได้ผลมากคนกินไม่หมดแล้วจะเอาไปไหนนั้น ยังมีปัญหาหนึ่ง สัปะรดมะพร้าวปลูกเท่าไรก็ปลูกได้ แต่เรายังต้องกินของที่มาจากสิงคโปร์ก็อีกปัญหาหนึ่ง ถ้าจะกล่าวเลยไปถึงศิลปและหัตถกรรมด้วย ตัวอย่างอันรู้แล้วว่าไม่ทำก็มีอยู่ ในกองมหันตโทษเมื่อนักโทษเข้ามาติดอยู่ในเรือนจำก็หัดวิชาอะไรให้ทำได้ เป็นสาระพัด แต่เมื่อพ้นโทษออกไปแล้วสึบดูก็เป็นอย่างน้อยที่สุดที่ว่าใครได้ไปทำมาหากินติดต่อไปจากวิชาที่ได้ฝึกหัดทำเป็นแล้ว โรงเรียนช่างตั้งขึ้นไว้โรงหนึ่ง เมื่อยังไม่ได้เกณฑ์คนเป็นทหารมีนักเรียนถึงเจ็ดสิบแปดสิบคน แต่พอต้องเกณฑ์เป็นทหาร มีนักเรียนเหลืออยู่ไม่ถึงสิบคน เหล่านี้เป็นตัวอย่าง แต่ตัวอย่างเหล่านี้ก็มีเหตุผลอื่น ๆ ประกอบอยู่บ้าง ซึ่งจะได้หยิบขึ้นพิจารณาต่อไป ในที่นี้เป็นแต่ยกมาอ้างพอเป็นพยานว่า รู้กับทำนั้นเป็นของแยกกันในประเทศสยาม ผิดกันกับประเทศอื่นที่พลเมืองหนาแน่น ในประเทศเช่นนั้นรู้กับทำรวมกัน คือมีแต่ราษฎรต้องเที่ยววิ่งหางานทำ มีความรู้เท่าใดทำเท่านั้น เพราะผู้ที่ไม่มีอะไรจะทำย่อมเป็นผู้ที่ไม่มีวิชาความรู้ ผู้ที่มีความรู้เขาแย่งเอางานไปทำเสียหมด แม้แต่งานอย่างต่ำ ๆ ก็ยังหาทำไม่ใครได้ ในประเทศเรางานยังต้องวิ่งหาคนอยู่เสมอ แม้ว่าไม่มีความรู้ที่จะทำงานอย่างสูง ถึงอย่างต่ำก็ไม่ทำเสียด้วย ไปฝักฝ่ายที่จะทำแต่ในสิ่งที่ไม่รู้อันเกินความสามารถตนอยู่เสมอ หรือมิฉะนั้นก็ไม่ทำเสียเลยดีกว่า นักโทษ ม.ห. คนหนึ่งได้รู้จักตัว ถูกเนรเทศไปเมืองตรัง ไปทำอย่างไรไม่ทราบจนได้เป็นเสมียนในกรมสรรพากรนอก ครั้นพ้นกำหนดโทษกลับเข้ามากรุงเทพฯ มีเงินติดตัวมาบ้างเล็กน้อย ที่ถูกควรจะไปลากรถเจ๊กหรือรับจ้างเขาถางร่องสวน แต่หา

ทำเช่นนั้นไม่ มาซื้อถุงเท้ารองเท้าแต่งเต็มยศมาขอทำการกระทรวง นักโทษคนนี้ถ้าจะให้ทายล่วงหน้าก็ทายได้ดี และเชื่อว่าคงถูก คงจะเที่ยวว่างหางานทำอยู่ ดังนั้นลงปลายไม่มีอะไรจะกินเข้า เสื้อผ้าถุงเท้ารองเท้าที่ซื้อไว้ก็คงหมด ในที่สุดวิชาโจรกรรมของตนเคยทำมาอย่างไรก็ต้องทำอีกแล้วเลยเข้าคุกไปใหม่ ตัวอย่างมีอยู่ดังนี้ไม่ใช่แต่คนสามัญที่พอจะตะกายเป็นเสมียน แม้นักโทษถึง ม.ห. ก็ยังมีอยู่เช่นนี้ เหตุฉะนั้นการที่จะจัดการศึกษาในประเทศสยามจึงจำจะต้องแยกทาง พิเคราะห์เป็น 2 อย่างคือสอนให้รู้อย่างหนึ่งสอนให้ทำอย่างหนึ่ง ในข้อนี้คงจะต่างกันกับประเทศอื่น ๆ ในประเทศเราการสอนให้รู้ไม่ใช่เป็นการยาก เพราะคนชาติไทยเรามีข้อที่ปรากฏและควรสรรเสริญอย่างยิ่งในเรื่องการเล่าเรียนศึกษา คือเรามีลักษณเป็นคนฉลาดรู้อะไรได้เร็ว ไม่ใช่ชาติที่โง่เขลาหรือด้อยดึง จะเล่าเรียนศิลปวิทยาใด ๆ ก็หยิบฉวยได้โดยเร็วไว แม้อะไรเห็นแต่ตัวอย่างแล้วก็ทำได้ คุณวิเศษในข้อนี้คงจะเป็นอย่างเยี่ยมในระหว่างชาติต่าง ๆ เหตุฉนั้นการที่จะสอนให้รู้ไม่ใช่เป็นการยาก มีอยู่ก็แต่จะลงทุนและจัดทำให้พอเพียงเท่านั้น แต่การที่จะสอนให้ทำนั่นแหละจะเป็นการยากในประเทศสยาม เพราะเหตุที่ว่านิสัยของชาวเรามีข้อที่บกพร่องสำคัญอยู่ในส่วนนี้เป็นหลายอย่าง กล่าวคือมีนิสัยเป็นคนเบื่อเร็ว อะไรรู้แล้วเป็นแล้วไม่ชอบทำ ชอบแต่ทำทดลองพอทำได้หรือทำเล่น ถ้าพอรู้สึกว่าเป็นงานเป็นการแล้วก็เบื่อขึ้นข้อหนึ่ง มีอัชฌาสัยไม่ใคร่มั่นคงต่อหน้าที่การงานของตน ชอบแต่แสหากิจที่ไม่ใช่ธุระมาเป็นธุระอีกข้อหนึ่ง สิ่งไรที่อยู่ในความสามารถเห็นเป็นต่ำช้าและไม่พอเพียง ใจเร็วอยากดีเกินไป ชอบส่ายหาที่จะทำแต่สิ่งที่เกินกว่าความรู้และความสามารถของตน แล้วก็ทำดีไม่ได้อีกข้อหนึ่ง สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องถ่วงความเจริญอยู่ในบ้านเมืองเราเป็นอันมาก การที่จะสอนให้ทำนี้แหละเป็นสิ่งที่ยากยิ่งอยู่ในบ้านเมืองของเราและเป็นสิ่งที่ไม่ใช่บทเรียนอันจะสอนในโรงเรียน เป็นสิ่งที่มีเหตุกระทบกระทั่งอันจะต้องพิเคราะห์จัดการแก้ไขโดยอ้อมค้อมประกอบกันด้วยหลายอย่าง อันจะได้กล่าวต่อไปในข้างหน้า ในที่นี้ว่าไว้แต่พอเป็นหลักพิจารณาว่าการศึกษาของเรามี 2 ทางที่จะพึงพิเคราะห์ คือ สอนให้รู้อย่างหนึ่ง สอนให้ทำอย่างหนึ่ง สอนให้รู้ไม่เป็นการยากในชนชาวสยาม สอน

ให้ทำนั่นแหละเป็นการยากยิ่งอันเราจะพึงเอาใจใส่ คิดและจัดแก้ไขทนุบำรุงโดยกวดขัน

หลักที่ 2 ว่าด้วยประเภทของการศึกษา

การศึกษามี 2 ประเภท คือ สามัญศึกษา (เยเนอรัลเอดุเคชัน) ประเภท 1 วิสามัญศึกษา (โปรเฟสชันแนล หรือ เท็กนิกัลเอดุเคชัน) ประเภท 1 สามัญศึกษา พูดอย่างสั้นว่าเป็นการสอนคนให้เป็นคน วิสามัญศึกษา เป็นการสอนคนให้มีวิชาทำงานได้เฉภาะสิ่งเฉภาะอย่าง ความ 2 ข้อนี้คนเรายังเข้าใจยาก ไม่รู้ว่าการศึกษามี 2 ชั้น คือ คนเกิดมาแล้วต้องศึกษาเล่าเรียน ความรู้สามัญซึ่งควรจะรู้พอให้เป็นผู้เป็นคนรู้จักการงานที่มีอยู่รอบตัว รู้จักนิดชอบชั่วดี อยู่ในศีลในธรรมเสียชั้นหนึ่ง แล้วจึงเรียนวิชาสำหรับทำมาหากินอีกชั้นหนึ่ง ความรู้ไม่รู้ข้อต่างกันทั้ง 2 อย่างนี้ก็เกิดจากธรรมดา (เนเชอร์) ซึ่งไม่ว่าประเทศถิ่นใด เมื่อแรกที่บ้านเมืองยังไม่เจริญ ราษฎรเกิดมาย่อมรู้สึกความจำเป็นในเรื่องกินเรื่องนอนนั้นก่อน แล้วจึงถึงภาพรรณนุ่งห่มและที่อยู่ ต่อจากนั้นเมื่อการหากินเป็นการคับขันขึ้น และบ้านเมืองมีระเบียบแบบแผนขึ้นจึงจะเกิดความรู้สึกว่า ความรู้ได้เข้ามาเพิ่มขึ้นในส่วนความจำเป็นของมนุษย์อีกอย่างหนึ่ง แต่แม้ฉนั้นก็ยังไม่รู้ว่าการเล่าเรียนมีเป็น 2 ชั้นดังกล่าวนี้ คือเกิดเป็นคนต้องเรียนวิชาสามัญให้มีความรู้พอเป็นผู้เป็นคนก่อนแล้วจึงเรียนวิชาวิสามัญสำหรับไปทำมาหากิน เพราะขาดความรู้อันนี้จึงเป็นเหตุให้นักเรียนซึ่งได้เข้าโรงเรียนเล่าเรียนหนังสืออยู่ไม่กี่มากน้อยก็ต้องการออกไปหางานทำเป็นเสมียน แท้จริงวิชาที่เป็นเสมียนนั้นก็เป็นวิสามัญศึกษาหาใช่ว่าคนทุกคนที่เล่าเรียนหนังสือรู้แต่เล็กน้อยเท่านั้นจะเป็นเสมียนได้ไม่ คนเหล่านั้นเมื่อออกไปก็ไม่ไปเป็นเสมียนได้ดีตามที่เขาต้องการ การที่จะนึกหรือกล่าวหรือถามกันว่า ใครมีความรู้วิชาอะไร (อันหมายความว่าวิสามัญศึกษา) เกือบจะว่ายังไม่มีในเมืองไทย ความข้อนี้ก็เกิดจากมูลเหตุที่ชาวบ้านชาวเมืองพึงจะรู้สึกว่าการเล่าเรียนมาเป็นของจำเป็นในชีวิตมนุษย์ขึ้นอีก

อย่างหนึ่ง ด้วยเหตุที่รัฐบาลมาลงมือจัดเข้าให้มีการศึกษา แต่แท้จริงการศึกษาก็เป็นธรรมดาอันหนึ่งซึ่งค่อยมีขึ้นทีละเล็กละน้อยโดยปรกติของคน กล่าวคือการเล่าเรียนฝ่ายสามัญศึกษานั้นเล่าก็เป็นการที่เด็กทั้งหลายเล่าเรียนจากบิดามารดามาตั้งแต่เล็กจนโต มีสอนให้รู้พูดอันได้แก่สอนภาษา ให้รู้นับอันได้แก่สอนเลข ให้รู้ไหว้รู้กราบอันได้แก่สอนกิริยามารยาท และจรรยาเป็นต้น ฝ่ายวิสามัญศึกษาก็ได้เล่าเรียนอยู่กับบ้านตามตระกูลตามเหล่าเหมือนกัน เป็นต้นว่าตระกูลชาวนาเด็กเจ็ดแปดขวบก็ได้หัดขี่ควายและเลี้ยงความเป็นเบื้องต้น ไปจนช่วยพ่อแม่ทำงานนาได้ตลอด เด็กหญิงที่เป็นบุตร์แม่ค้าคลานอยู่ในเรือขายผักก็ได้หัดเก็บอัฐนับอัฐมาตั้งแต่เล็กจนกระทั่งช่วยแม่มัดผักและพูดจาการซื้อขายตลอดถึงคิดเลขในใจทำโจทย์ตลาดได้คล่องแคล่ว แต่ตามตัวอย่างเหล่านี้เขาไม่รู้สึกเลยและไม่เคยพูดจากันเลยว่าการที่ทำนั้นเป็นการศึกษาเล่าเรียน เด็กอยู่บ้านก็เรียกแต่ว่าเฝ้าบ้านหรืออยู่กับบ้านเฉย ๆ เด็กเลี้ยงควายก็เรียกว่าช่วยพ่อแม่ทำนา เด็กขายของก็เรียกว่าช่วยพ่อแม่ขายของ หารู้สึกว่าเป็นการศึกษาเล่าเรียนทั้งสามัญศึกษาและวิสามัญศึกษาไม่ ต่อบ้านเมืองเจริญขึ้นการคับขันในการทำมาหากินและระเบียบบ้านเมืองกวดขันขึ้น ก็ย่อมมาปรากฏแก่ผู้ปกครองบ้านเมืองว่า การศึกษาอย่างเนื่อย ๆ ที่เป็นไปตามธรรมดา (เนเชอร์) เช่นนั้นย่อมไม่เพียงพอ กล่าวคือความรู้ที่จะเล่าเรียนโดยไม่มีระเบียบแบบแผนตำหรับตำราก็ย่อมเป็นได้ช้า ทั้งอาจจะเป็นได้ทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว เช่นกับว่าในฝ่ายสามัญศึกษาดังการเรียนภาษาถ้าพ่อแม่มีวาจาหยาบเลวเช่นไรเด็กก็ได้เรียนเช่นนั้น ในฝ่ายจรรยาถ้าพ่อแม่เป็นพาลเด็กก็เป็นพาลไปด้วย ลูกชาวนาถ้าพ่อแม่กินเหล้าเด็กเมื่อโตขึ้นก็อาจเป็นคนขี้เมาไปตามพ่อ เด็กหญิงลูกแม่ค้าถ้าแม่ชอบแทงถั่วก็อาจพาลูกติดไปบ่อนถั่ว เรียนวิชาแทงถั่วด้วยเหมือนกัน ด้วยเหตุนี้ผู้ปกครองบ้านเมืองเป็นผู้รู้ก่อนว่าจะต้องเร่งรัดการศึกษาให้เข้าแบบแผนขึ้นให้รวดเร็ว และแก้สิ่งที่บกพร่องดังกล่าวนี้ จึงเป็นเหตุที่ต้องจัดให้มีการศึกษาเล่าเรียนขึ้น มีโรงเรียนมีตำหรับตำรา

และมีครูสอน ในสมัยนั้นก็เป็นธรรมดาที่บิดามารดาจะไม่นิยมในการเช่นนี้ เพราะยังไม่รู้สึกความจำเป็นข้างหน้าเท่าที่ผู้ปกครองบ้านเมืองได้รู้สึกก่อน เขาเห็นแต่เพียง "ว่าเป็นการขาดประโยชน์ที่เขาได้อาศรัยใช้สอยอยู่ในปัจจุบัน หรือเห็นเป็นล่อลวงอะไรต่าง ๆ เช่นผู้ชายก็เข้าใจว่าจะเก็บเป็นทหาร ผู้หญิงก็เข้าใจว่าจะเอาไปเป็นโขลน" อย่าว่าแต่ที่บิดามารดาจะต้องเสียเงินเสียทองเลย แม้แต่ให้ไปเรียนเปล่า ๆ ก็ไม่มีปรารถนา ด้วยอาการที่ต้องฝืนความนิยมของผู้ไม่รู้เช่นนี้ ผู้ปกครองบ้านเมืองก็ต้องใช้อุบายล่อด้วยเงินมีจ้างให้เรียนเป็นต้น ครั้นเล่าเรียนมีความรู้พอทำอะไรได้บ้างก็รับไว้ใช้สอยให้ผลให้ประโยชน์ ใครฉลาดทำงานการได้ดีจริง ๆ ก็ยกย่องให้มียศมีศักดิ์ แท้จริงผู้ปกครองบ้านเมืองก็ต้องการอยู่ด้วยเหมือนกัน เพราะจะหาคนที่มีความรู้เพียงเท่านั้นไว้ใช้สอยในเวลานั้นก็หายากอยู่ด้วย และเพราะที่รัฐบาลได้ลงทุนรอนจัดการเช่นนี้ ที่นี้ก็เป็นทางนิยมของราษฎรเกิดขึ้นเข้าใจเสียว่าการที่เข้าโรงเรียนแล้วไม่ว่าสูงต่ำหรือต่างประเภทกันอย่างไร เป็นทางทำมาหากิน(วิสามัญ)ไปหมด เมื่อสุดกำลังหรือสุดปัญญาที่จะเรียนต่อไปได้อีกเท่าไร ก็หลีกออกไปเกณฑ์ให้รัฐบาลจ้างไว้รับราชการไปหมด การที่เข้าใจผิดเช่นนี้ เป็นการยากที่จะร้องบอกว่าไม่ใช่ดอก การที่เรียนแต่เพียงเท่านั้นสำหรับแต่จะให้รู้ผิดชอบชั่วดีและรู้การงานเพียงเป็นคนสามัญ ถ้าจะให้เป็นทางทำมาหากินก็ต้องให้เรียนต่อไปอีก ถ้าบอกจริงให้เข้าใจเช่นนั้นก็ไม่เห็นประโยชน์และอาจไม่เรียนเสียทีเดียว ใช่แต่เท่านั้นยังมีความเห็นซึ่งเป็นที่นิยมต้องอัธยาศรัย (ตามที่ได้กล่าวแล้วในหลักที่ 1) ต่อไปว่าการที่จะเข้ารับจ้างรัฐบาล เป็นการเบาสบายทั้งภาคภูมิมียศมีศักดิ์ชั่วแต่ให้ท่านใช้ทำได้บ้างไม่ได้บ้างก็ดีกว่าที่จะไปทำมาหากินอย่างอื่นที่ต้องออกแรงเหน็ดเหนื่อยหาทางและหาทุนทรัพย์ทำ ถึงจะตั้งโรงเรียนฝึกหัดวิชาอื่น ๆ ที่ต้องออกแรงทำอย่างหยาบ ๆ ก็ไม่ชอบ เห็นเป็นวิชาเลวทรายต่ำช้า ฝ่ายที่จะให้เล่าเรียนวิชาชั้นสูงอันเป็นทางที่จะทำมาหากินให้ ได้ผลได้ประโยชน์มาก ๆ โดยต้องเล่าเรียนอยู่ช้านานก็ไม่ทันใจ

เห็นว่าไม่ได้ผลประโยชน์เร็วและไม่ได้ดีเร็วชิงออกเสียแต่ครึ่ง ๆ กลาง ๆ แล้วก็ไปแกว่งอยู่ ลักษณะของการศึกษาในบ้านเมืองเรามาถึงสมัยนี้อยู่ในลักษณนี้ จึงเปนเวลาอันยากที่ต้องฝ่าฝืนความเห็นและความนิยมของราษฎร เหตุฉนั้นในสมัยนี้จึงมีข้อสำคัญอันจำเปนที่จะต้องทำให้ราษฎรเข้าใจแจ่มแจ้งว่า

1. เกิดมาเปนคนต้องเรียนความรู้สามัญศึกษา ถ้าไม่รู้จะทำมาหากินดีและสดวกไม่ได้ ตัวอย่างเช่นกับ ชาวมณฑลอุดรมาเที่ยวขายโคขายได้เงินแล้วแวะเข้าเล่นโปผลาญเงินเสียหมดก็เพราะไม่ได้เล่าเรียนรู้การผิดชอบชั่วดี ทางได้และทางเสีย หรือขายโคได้เงินแล้วไปซื้อตั๋วรถไฟจะไปโคราชไพล่ไปลพบุรี เสียเงินเสียเวลาต้องเที่ยวหาที่พัก เสียค่าเดินทางใหม่กว่าจะกลับบ้านได้ ก็เพราะไม่รู้หนังสือ ไม่รู้แผนที่บ้านเมือง จึงจำต้องเล่าเรียนวิชาสามัญให้รู้การงานรอบตัว พอเปนคนไม่เซอะซะ มีทรัพย์ถูกเขาฉ้อก็เพราะไม่รู้เลข ไม่รู้หนังสือ ไม่รู้ทางความ เปนต้น

2. การที่จะทำมาหากินนั้นก็ต้องอาศรัยความรู้วิสามัญศึกษา แม้แต่จะเปนเสมียนรู้แต่หนังสืออ่านออกเขียนได้เท่านั้นเขาก็ไม่เอา ต้องเรียนวิชาเสมียนด้วย ดังนี้ และฝ่ายเราก็จะต้องใช้วิธีจัดทำทั้งโดยตรงและโดยอ้อมต่าง ๆ ซึ่งจะให้ราษฎรต้องรับความรู้ วิสามัญศึกษาเปนทางทำมาหากินต่อไป อันเปนกิจที่จะต้องทำไม่น้อยและไม่ง่ายเลย

หลักที่ 3 ว่าด้วยความต้องการ กับสิ่งที่ต้องการ

บรรดากิจการใด ๆ ทั้งสิ้นที่จะให้เปนผลสำเร็จเจริญได้ดี ต้องอาศรัยเหตุและผลที่สมกัน 2 อย่าง กล่าวคือความต้องการเปนเหตุ สิ่งที่ต้องการเปนผล แม้เรื่องจัดการศึกษานี้เองก็ไม่หนีไปจากหลักนี้ได้ เหตุฉนั้นที่จะจัดการศึกษาบำรุงศิลปวิทยาให้มีขึ้นในคนของเรา ใช่จะทำได้ด้วยความนึกเห็นว่าควรจะฝึกหัดอย่างนั้น

อย่างนี้ก็จัดขึ้นแล้วจะสำเร็จผลตามใจนึกนั้นหาไม่ ตัวอย่างเช่นกับเราเห็นว่าการช่างไม้ของเราทุกวันนี้เจ๊กกวางตุ้งแข่งเอาไปหมด เราควรที่จะตั้งโรงเรียนหัดวิชาช่างไม้ขึ้นเพื่อจะแข่งให้เจ๊กแพ้ ก็ปลูกสร้างโรงเรียนขึ้น หาเครื่องมือหาครูมาสอนหาเด็กนักเรียนมาฝึกหัด เพียงเท่านี้ก็อย่าได้นึกเลยว่าจะเปนอันสำเร็จได้ตามความประสงค์ ข้อที่จะไม่สำเร็จนั้นข้อที่ 1 จะไม่มีใครสมัครมาเรียน เพราะเห็นว่าถากไม้ไสกบต้องออกแรงเหงื่อโซมตัว สู้ไปนั่งเขียนหนังสือเขี่ย ๆ ไปแต่พอแล้วไม่ได้ คงจะไม่มีคนมาฝึกหัดเต็มโรงนั่นเปนแน่ ข้อที่ 2 ต่างว่าหานักเรียนมาฝึกหัดได้และต่างว่าเล่าเรียนได้ดีสำเร็จทำอะไรทำได้ เมื่อออกจากโรงเรียนแล้ว จะไปตั้งโรงช่างไม้ต่อตู้ โต๊ะ เก้าอี้ ขายก็คงจะขายให้ถูกกว่าเจ๊กหรือเท่าราคาที่เจ๊กทำไม่ได้ เพราะเจ๊กตั้งต้นด้วยกินเข้าต้มกับเกลือก่อนที่จะหาเงินได้ และจะนุ่งกางเกงแพรแต่เมื่อยามตรุษปีละหน ไทยต้องกินหมูกินปลาทุกวันและชอบนุ่งผ้าม่วงผ้าไหมดี ๆ ชอบมีเมียแต่หนุ่ม ๆ เมื่อยังไม่มีอะไรจะเลี้ยง ข้อที่ 3 สินค้าที่ทำขึ้นแม้จะฝีมือดีแต่เห็นว่าไทยทำผู้ซื้อก็ไม่ชอบจำหน่ายไม่ได้ เหตุที่จะต้องแพ้กันในระยะต่าง ๆ มีอยู่ดังนี้ ตามตัวอย่างนี้ถ้าหากจะจัดขึ้นให้สำเร็จก็จำต้องคิดแก้เหตุขัดข้องต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ให้ตกเสียก่อน ตลอดไปจนความนิยมที่จะซื้อสิ่งของเหล่านั้น ให้ความต้องการบังเกิดขึ้นเมื่อใด สิ่งที่ต้องการก็จะรู้จักเกิดขึ้นเมื่อนั้น ในการที่จะฝึกหัดศิลปวิทยาใด ๆ ทุกสิ่งทุกอย่างถ้าความต้องการแห่งสิ่งนั้น ๆ ไม่มีแล้ว ถึงจะเห็นดีเห็นชอบประการใดก็ดี ก็ย่อมจะสำเร็จไม่ได้ นอกจากที่จะคิดอ่านทางอ้อม คือปลูกความนิยมให้ความต้องการบังเกิดขึ้นเสียก่อน จึงฝึกหัดวิชานั้น ทำสิ่งที่ต้องการให้เกิดขึ้นตาม ในบ้านเมืองเราเด็กเกิดมาตายเสียแต่ออน ๆ เปนอันมาก เราก็รู้ว่าเปนเพราะขาดวิชาบำรุงรักษาเด็กอันดีซึ่งจะทำให้ชีวิตมนุษย์รอดได้แต่เล็ก ๆ มากขึ้น จึงเกิดมีการฝึกหัดหญิงเปนแพทย์ผดุงครรภ์ และเลี้ยงรักษาพยาบาลเด็กได้ดีขึ้น ตั้งแต่มีแพทย์ผดุงครรภ์เช่นนั้นขึ้นความสดวกสบายก็

บริบูรณ์ดีขึ้นแก่คนชั้นสูง ๆ ซึ่งมีหูมีตารู้จักของดีของชั่ว แต่จะลงทุนรอนฝึกหัดแพทย์ผดุงครรภ์เช่นนั้นให้มีจำนวนมากขึ้นเกินกว่าความต้องการก็ขาดทุนเปล่า เพราะเหตุว่าราษฎรชั้นต่ำไม่ต้องการคนเช่นนั้นไปรักษาพยาบาล เขายังเชื่อยายพวกที่เรียกว่าหมอตำแยซึ่งเที่ยวทำอะไรผิด ๆ ถูก ๆ ต่าง ๆ มามากนั้นอยู่เสมอ แพทย์ผดุงครรภ์ที่ดีเมื่อมีขึ้นเกินจำนวนที่ต้องการก็ต้องไปรับจ้างเย็บเสื้อเสียบ้าง เป็นการเปลืองอันหาประโยชน์มิได้ บรรดาศิลปวิชาใด ๆ ซึ่งฝึกหัดคนขึ้นในทุกวันนี้ โดยมากก็ต้องอาศรัยราชการอยู่ทั้งนั้น เพราะเหตุว่าราษฎรยังไม่มีหูมีตาที่จะรู้จักดีรู้จักชั่วพอ มีอยู่ก็แต่ปากบ่นแต่ว่าสิ่งนั้นไม่ดีสิ่งนี้ขาดครั้นจัดให้ทำให้ ก็ไม่ต้องการใช้ ตามตัวอย่างเหล่านี้จึงเห็นว่าข้อใหญ่ใจความของการจัดการศึกษาในทุกวันนี้นั้น ยอดแห่งความยากไม่ได้อยู่แก่ที่จะสอนให้รู้ ความยากอันยิ่งนั้นอยู่แก่สอนให้ทำ และการที่ไม่ทำนั้นก็ไม่ได้เกิดแต่อัธยาศรัยความเกียจคร้านอย่างเดียว ย่อมเกิดจากความต้องการยังบกพร่องอยู่ด้วย เหตุที่ความต้องการยังบกพร่องอยู่นั้น ก็เกิดแต่ความไม่รู้จักดีชั่วอันจริงของราษฎร นอกจากรู้แต่พูด ความต้องการซึ่งเป็นเครื่องอุดหนุนให้คนทำงานจึงเป็นสิ่งสำคัญอันหนึ่ง

ภาคห้า สอนให้ทำ

ข้อความในความเห็นเรื่องนี้ ในภาคสามว่าด้วยความเห็นในการที่จะสอนราษฎรให้มีความรู้และรู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพอย่างสามัญของพลเมือง ในภาคสี่ว่าด้วยความเห็นในการที่จะสอนความรู้พิเศษแก่ราษฎรผู้สามารถจะเรียนวิชาอย่างหนึ่งอย่างใดเป็นพิเศษ ความเห็นทั้ง 2 ภาคนี้เป็นความเห็นที่จะให้ความรู้แก่ราษฎรเป็นส่วนสอนให้รู้ทั้งนั้น ราษฎรพลเมืองใด ๆ ที่จะได้รับความรู้เพียงเท่านี้ ถ้าเป็นคนมีนิสัยขยันขันแข็ง ใคร่ต่อการงานอยู่ด้วยกันทุกคนแล้ว ก็พอที่จะพาตัวให้วิ่งเต้นทำการงานได้พอสมควรแก่คุณานุรูป แต่ถ้าพื้นนิสัยของราษฎรโดยมากเป็นคนชอบนั่ง ๆ นอน ๆ อยู่เปล่า ๆ พอใจแต่เพียงตำเข้ากรอกหม้อด้วย ซ้ำไม่แลเห็นหนทางที่จะทำด้วย ไม่มีความต้องการ (ดิมานด์) คอยเรียกร้องอยู่ด้วย ดังได้ปรารภมาข้างต้นนั้นแล้ว ความรู้ที่ได้ไปก็จะหาเป็นประโยชน์อันใดแก่ตนนักไม่ ถ้าคนโดยมากยังเป็นเช่นนี้อยู่ ที่จะให้บ้านเมืองมั่งคั่งสมบูรณ์ขึ้นโดยรวดเร็วก็ย่อมจะเป็นไปไม่ได้ จึงเกิดปัญหามาต่อท้ายเข้าอีกข้อหนึ่งว่า ทำอย่างไรจึงจะให้ราษฎรของเราเป็นผู้ใฝ่ต่อการงาน คือ ให้รู้สึกรำคาญในการที่ต้องนั่งนอนอยู่เปล่าไม่มีงานการทำ เมื่อรู้สึกรำคาญก็ให้หางานทำ ไม่ใช่ไถลไปโรงโป ให้มีความละอายในการที่รู้สึกว่าต้องกินน้ำพักน้ำแรงของผู้อื่นและเอาเปรียบเพื่อนมนุษย์ ทำอย่างสูงไม่ได้ก็ให้พยายามทำอย่างต่ำ อย่าตะเกียกตะกายแต่ที่จะทำการสูงจนเกินความสามารถของตนไปถ่ายเดียว ให้นิยมในทางที่จะหาทรัพย์ด้วยออกแรงและใช้สติปัญญา มีความรู้และความสามารถเพียงใด ให้ใช้ความรู้และความสามารถเท่าที่มีอยู่จนเต็มที่ ให้รู้สึกว่าการหาเลี้ยงชีพเป็นหน้าที่ของตนทุก ๆ คน หน้าที่ของตนมีอย่างไรต้องพยายามทำการในหน้าที่โดยเคร่งครัด เคยทำความดีและทำประโยชน์อยู่เพียงใด คิดอ่านให้ทวีขึ้นให้ยิ่งกว่าอย่าทอดทิ้งให้ลดถอย เหล่านี้อันรวมเรียกชื่อว่า "สอนให้ทำ" แต่การที่

จะสอนให้ทำนั้นย่อมต่างลักษิวิธีกันกับสอนให้รู้ และไม่ใช่เป็นวิธีที่จะทำได้โดยง่าย และโดยตรง การสอนให้รู้เช่นบังคับเด็กให้มานั่งอ่านหนังสือย่อมเป็นการสอนและบังคับกันได้โดยตรง ๆ และเป็นธุระของครูในโรงเรียนที่จะสอน และผู้เรียนก็เป็นเด็กอยู่ในเวลาบังคับของผู้ใหญ่ตามประเพณีและกฎหมาย แต่ส่วนสอนให้ทำนั้น ไม่ใช่จะสอนได้สำเร็จเด็ดขาดในโรงเรียน ย่อมเป็นการพ้นจากอำนาจหน้าที่ของครู พ้นจากประเพณีและกฎหมายที่จะบังคับโดยตรง แต่หากรัฐบาลซึ่งมีหน้าที่เหมือนบิดามารดาของทวยราษฎร เมื่อเห็นความบกพร่องสำคัญอันเป็นเหตุแห่งความไม่เจริญมีอยู่เช่นนี้ ก็จำต้องคิดอ่านหาเล่ห์อุบายที่จะฝ่าฝืนดัดแปลงนิสัยอันชั่วเช่นนี้ให้เบาบางด้วยวิธีอันเป็นทางอ้อมต่าง ๆ ด้วยความชักจูงบ้าง ทุก ๆ ทางที่ควรจะจัดได้ ตัวอย่างเช่นกับบางประเทศที่ห้ามคนขอทานตรง ๆ อันเรียกว่ายาจกไม่ให้มี ถ้าเป็นคนพิการจะยอมให้ขอก็ต้องบอกบาญชีและได้ส่วนได้เหตุผลที่สมควรแล้วก็ให้หนังสือสำคัญหรือป้ายซึ่งเป็นสิ่งสำคัญแสดงว่าจะหากินด้วยทางอื่นไม่ได้จึงยอมให้เป็นคนขอ ถ้าชราทุพลภาพเมื่อได้ส่วนแล้วว่าปราศจากญาติมิตรที่จะเลี้ยงดู ก็มีโรงทานและโรงพยาบาลสำหรับเลี้ยงเป็นการกุศล นี่ก็เป็นความบังคับเพื่อจะขัดกันคนเกียจคร้านไม่ให้ปนปลอมโดยวิธีทางอ้อมอันหนึ่ง เช่นนี้เป็นต้นนอกจากการศึกษา การที่จะทำให้การเล่าเรียนสำเร็จประโยชน์คือให้คนรักเรียน โดยที่เรียนรู้แล้วก็ให้ มีการงานทำต่างประกอบการทำมาหาเลี้ยงชีพอยู่ก็กกักแน่นหนา จนบ้านเมืองมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์นั้น ก็ต้องอาศรัยความชักจูงและเปิดช่องทางให้มีที่เดิน มิฉนั้นก็จมอยู่เพียงรู้วิชาแต่ไม่รู้หนทางว่าจะทำอะไร นอกจากเที่ยวว่างหาหรือรอให้เขาเรียกไปใช้การเป็นลูกจ้างเท่านั้น เพราะเหตุว่าการงานสิ่งใดที่จะมีผู้ทำให้เกิดขึ้นก็ย่อมต้องอาศรัยความต้องการ (ดิมานด์) ให้มีขึ้นเสียก่อนตามหลักที่ได้กล่าวแล้วในภาคต้น แม้ประเทศอื่น ๆ ที่การศึกษาเจริญแล้วก็ได้รับความอึดอัดขัดข้องอยู่ด้วยความข้อนี้เท่านั้น เหตุฉนั้นต่างประเทศก็รู้สึกการที่จะต้องจัดหาทางเดินให้ ตาม ๆ กันอยู่ทุกประเทศ

การที่จะแก้ความบกพร่องของเมืองเรา คือข้อสอนให้ทำนี้ เมื่อได้พิจารณาใคร่ครวญดูก็เห็นว่าน่าที่จะต้องจัดโดยลำดับดังนี้ คือ

1. ความเกียจคร้าน ความรู้มากเอาเปรียบการหากินในทางเสเพล ได้แก่หากินตามโรงบ่อน ยังไม่รู้สึกเปนที่อับอายในคนสามัญ ทางที่จะแก้ข้อนี้ กระทรวงธรรมการรับที่จะคิดอ่านกวดขันในทางสอนจรรยา จะใช้วิธีเล็กเชอร์ทั้งเอาเข้าในตำราเรียนและสอบไล่วางน้ำหนักในส่วนจรรยาข้อนี้ให้เรี่ยวแรงขึ้น กองลูกเสือในเวลานี้เปนที่นิยม วิชาลูกเสือเปนเครื่องช่วยในการสอนจรรยาข้อนี้ด้วยมาก อาจที่จะกวดขึ้นไปได้ว่าใครประพฤติเสเพลไม่ใช่ลูกเสือ ใครไม่เรียนวิชาเลี้ยงชีพไม่ใช่ลูกเสือ ใครปราศจากความเพียรพยายามไม่ใช่ลูกเสือ เพื่อจะปลูกนิสัยให้ เด็กรู้สึกความอัประยศและให้แพร่หลายไปจนถึงผู้ใหญ่ เมื่อกวดขันทางจรรยาข้อนี้ให้มีน้ำหนักยิ่งขึ้นแล้ว เชื่อว่าจะเปนเครื่องช่วยได้ประการหนึ่ง

2. นครบาลได้มีพระราชบัญญัติคนจรจัด ฝ่ายคณะสงฆ์ก็กำจัดพระจรจัดอยู่แล้ว เด็กไม่เรียนหนังสือก็จะมีพระราชบัญญัติบังคับอยู่บัดนี้ เหล่านี้อยู่ในจำพวกกวาดคนเกียจคร้านอยู่แล้ว คนขอทานก็ควรที่จะให้จดทะเบียนได้ทันที ไม่ยอมให้คนเที่ยวขอทานนอกจากได้ไต่สวนเห็นความสมควรและได้รับใบอนุญาตแล้ว การที่จะป้องกันคนขอทานจอมปลอมเช่นนี้ ใช่ว่าสำหรับแต่จะกวาดความปฏิกูลอย่างเดียวนั้นหามิได้ ย่อมจะเปนเครื่องฝึกหัดความละอายในการอาศรัยเขากินเช่นนั้นด้วย เมื่อยังมีหน้าแน่นอยู่ตราบใดก็เจนกันเสียจนไม่รู้สึกอัประยศอดอายเสียเลย

3. การบำรุงการค้าขายย่อมเปนการสำคัญมากที่จะช่วยแก้ไขความบกพร่องข้อนี้ ยิ่งจะแนะนำฝึกหัดให้มีการกสิกรรมและหัตถกรรมมากขึ้น พณิชการก็จำจะต้องรีบจัดขึ้นรับโดยทันที มิฉนั้นก็จะได้แต่สอนให้รู้ แต่จะไม่มีใครทำ เพราะเหตุว่าสิ่งที่ทำขึ้น เมื่อไม่เปนสินค้าก็ย่อมทำไม่ได้อยู่เอง เมื่อมีผู้ทำผู้คิดน้อย ก็ไม่พอ

ที่จะเปนตัวอย่างชี้ช่องทางให้คนเดินตามได้มาก ๆ เมื่อคนยังไม่แลเห็นหนทาง การค้าขายก็ย่อมดำเนินช้าอยู่เอง ทั้งการค้าขายเปนการที่ต้องลงทุนรอนและเปนการที่ต้องประกอบด้วยความรู้กว้าง เกินกว่าลำภังมือและตาของราษฎรที่จะดำเนินไปเองในเบื้องต้นตามเวลาเหตุฉนั้นถ้าไม่ได้อาศรัยกำลังของรัฐบาลที่จะช่วยชักจูงแนะนำให้เปนทางแล้ว ก็ย่อมจะดำเนินไปได้โดยยากและช้าไม่ทันเวลาอยู่เอง จึงเปนเครื่องน่าดำริห์ยิ่งนัก

แท้จริงในเรื่องการค้าขายนี้ไม่ใช่มือขวาของคนไทยเรามาแต่ไร ๆ เพราะเช่นนี้ เราจึงต่ำแต้มอยู่มาก ความสมบูรณ์แห่งบ้านเมืองด้วยโภคสมบัติก็เกิดไม่ทันความเร่งรัดในทางอื่น ๆ เมื่องเรากลับเปนตลาดที่ค้าขายของชาวต่างประเทศทั้งหัตถกรรมและพณิชการก็หลุดมือร่อยหรออยู่ทุกที ก็เมื่อมาเห็นเหตุบกพร่องสำคัญและน่ากลัวอันตรายอยู่เช่นนี้แล้ว จึงมีอยู่ทางเดียวว่าจำที่จะต้องคิดอ่านเร่งรีบทำเท่านั้น ความรู้ความชำนาญก็จะเกิดขึ้นโดยไม่ช้า การจัดเรื่องการค้าขายในประเทศอื่นได้มีเจ้าหน้าที่ในราชการเปนผู้จัดการอยู่แทบทุกประเทศ แต่การงานที่จัดนั้นก็ย่อมมีวิธีทำแตกต่างกันอยู่โดยมาก ได้ลองตรวจสืบเข้าดู ได้ความโดยย่อดังสำเนาที่มีอยู่ในท้ายหนังสือนี้ (สำเนาที่ 16) สำหรับเพื่อเปนทางดำริห์ต่อไป

ในความเห็นข้อนี้ โดยหากยังไม่มีทางจะทำอย่างอื่น กระทรวงธรรมการมีโอกาศที่จะเริ่มต้นกระทำได้อย่างหนึ่ง และเปนความจำเปนอยู่ โดยเหตุว่าพณิชการเปนหนทางเดินของหัตถกรรมและการศึกษา ได้มีทางดำริห์จะตั้งต้นในแผนกโรงเรียนพณิชการโดยวิธีดังนี้ คือ

(ก) จะจัดการสอนในโรงเรียนพณิชการในวิชาต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องด้วยการค้าขาย ตามหลักสูตรที่มีในท้ายหนังสือนี้ (สำเนาที่ 17)

(ข) ตำราเรียนโปลิติกล์อิคอนอมิ เปนหัวใจของการค้าขาย จะต้องรีบแต่งขึ้นให้สำเร็จโดยเร็ว

(ค) จะต้องตั้งร้านขายของติดต่อกับโรงเรียนหัดถกรรมแห่งหนึ่ง เพื่อได้รับของจากโรงเรียนหัดถกรรมมาจำหน่าย เปนโรงชุมนุมตัวอย่าง สำหรับอุดหนุนศิลปการหัดถกรรม และจะได้รับนักเรียนพณิชการมาฝึกหัดการค้าขาย (แปรกติส) ที่นั่น

(ฆ) จะได้รับเปนเอเย่นต์ช่วยประกาศขายของและรับตัวอย่างของที่ทำให้เกิดขึ้นในหัวเมืองทั่วไปมาจำหน่าย และช่วยในการรับส่ง คิดอ่านเปิดทางให้เดินเปนสินค้า ตัวอย่างเช่นกับแปรงกวาดเรือนที่ทำได้ดีในเมืองลับแลมณฑลพิศณุโลกแต่หาทางจำหน่ายยากในบัดนี้เปนต้น ถ้าได้มีเอเยนต์ผู้เอาธุระเปิดช่องทางเช่นนั้นคงจะเกิดมีการหัดถกรรมขึ้นอีกมาก

(ง) ทะเบียนต่าง ๆ (สเตติสติก) เปนของต้องการอย่างยิ่ง สำหรับจะได้รู้ที่เกิดและประมาณจำนวนสินค้าต่าง ๆ ได้ทราบว่ากระทรวงมหาดไทยกำลังรวบรวมอยู่ กับสัมโนครัวการเลี้ยงชีพของพลเมือง ต้องการให้แน่จริงยิ่งขึ้นโดยเร็ว ได้ลองรวบรวมจากสัมโนครัวศก 129 ของมหาดไทยที่ได้สำรวจแล้วเข้าดู (สำเนาที่ 18 และที่ 19) ถึงแม้ว่าเปนครั้งแรกซึ่งยังบกพร่องและแลเห็นว่ายังคลาดเคลื่อนอยู่มาก ก็เปนทางความคิดดีอยู่ ที่จะได้ดำเนิรต่อไปให้ใกล้ที่ถูกจริงยิ่งขึ้น

รวมใจความที่จะอุดหนุนและชักจูงการทำมาหาเลี้ยงชีพตามความเห็นนี้

(ก) ในฝ่ายกสิกรรม ในทางวิชาเห็นว่ายังไม่ต้องสอนอะไรมาก นอกจากหัดเด็กให้ทำเปนและให้พอใจทำ อย่าให้ดูหมิ่นละเลยเสีย ดังที่จะสอนตามหลักสูตรประถมศึกษาตามภูมิลำเนานั้น

(ข) ในฝ่ายหัตถกรรม ก็จะได้สอนในประถมศึกษาเช่นกสิกรรมทางหนึ่ง กับจะได้สอนในโรงเรียนหัตถกรรมในแผนกวิชาพิเศษทางหนึ่ง

(ค) ในฝ่ายพณิชการ ก็จะได้สอนตามที่กล่าวมาข้างบนนี้ นี่เป็นความคิดเบื้อนต้นซึ่งเห็นว่าพอจะทำได้อันเนื่องด้วยโรงเรียนพณิชการ แต่การจะเปนได้ฉันใดยิ่งหรือหย่อนกว่าที่คาดหมายก็ยังทำนายไม่ได้

ภาคหก สรุปความเห็น

ตามความเห็นซึ่งได้กล่าวมาแล้วตั้งแต่ต้นจนที่สุดนี้ รวบรวมข้อความลงได้ดังนี้ว่า

1. การที่จะทนุบำรุงการศึกษาของเราให้กวดขันขึ้นในบัดนี้ จำจะต้องรีบจัดการสอนความรู้ชั้นต้นแก่ทวยราษฎรให้แพร่หลายทั่วไปโดยเร็ว เพื่อให้ราษฎรมีความรู้พอที่จะเป็นพลเมืองดีทั่ว ๆ กัน ให้รู้จักทางได้ทางเสีย (อิคอนอมิ) ทั้งให้เอาใจใส่และใช้ความเพียรพยายามทำการหาเลี้ยงชีพตามภูมิลำเนาพอควรแก่ฐานานุรูปจงทุกคน ด้วยการที่จะออกพระราชบัญญัติบังคับให้เล่าเรียน และหาเงินมาบำรุง ด้วยการเฉลี่ยจากราษฎรในท้องที่ กับรัฐบาลจำจะต้องลงทุนตั้งโรงเรียนขึ้นเป็นตัวอย่างและฝึกหัดครูให้

2. ป้องกันมิให้ราษฎรพากันเห่อเหิมในทางที่จะปรารถนาหาการทำให้เกินไปกว่าความสามารถแห่งสติปัญญาและทุนทรัพย์ของตน ๆ อันจะสำเร็จไม่ได้แล้วก็จะได้ผล คือเป็นผู้ไม่สามารถทั้งที่จะทำการสูงและการต่ำซึ่งเป็นความปรารถนาผิดโดยวิธีที่จะปิดช่องมิให้ผู้ที่ไม่มีกำลังทรัพย์และกำลังปัญญาเข้าเล่าเรียนวิชาชั้นสูงแต่ครึ่ง ๆ กลาง ๆ เปิดโอกาสให้แต่คนที่มีกำลังทรัพย์และสติปัญญาพอที่จะเล่าเรียนวิชาชั้นสูงจนสำเร็จตลอดได้เพียงจำนวนที่สมควรแก่ความต้องการไม่ให้ล้นเหลือไป และถ้าหากผู้น้อยทรัพย์แต่มีปัญญาเฉียบแหลมก็ให้ช่องอุดหนุนตามสมควร กับตั้งการฝึกหัดวิชาชั้นสูงขึ้นให้พอดีแก่ความต้องการของบ้านเมือง โดยวิธีที่จะเพิ่มเติมขึ้นทีละสิ่งละอย่าง

3. การสอนให้รู้อย่างเดียวไม่เป็นทางที่จะทำให้บ้านเมืองเจริญขึ้นได้สมประสงค์ เพราะเหตุที่ถึงว่าราษฎรจะมีความรู้มากน้อยเท่าใด แต่ไม่ทำการงาน

เพราะความเกียจคร้านท้อถอยปราศจากความเพียรพยายามก็ดี เพราะไม่รู้จักที่จะทำโดยไม่แลเห็นหนทางก็ดี ควรที่รัฐบาลจะลงแรงลงทุนจัดการบำรุงพณิชการ เพื่อทำตัวอย่างให้เห็น ชี้หนทาง ปลูกความนิยม สำหรับที่จะชักจูงแนะนำให้ราษฎรแลเห็นหนทาง และดำเนิรตาม เพื่อเปนเครื่องแสดงผลให้ผู้ที่ศึกษาเล่าเรียนเห็นประโยชน์และได้มีทางทำการเปนประโยชน์จริงเมื่อได้เล่าเรียนรู้สำเร็จแล้ว เปนการสอนให้ทำนอกจากสอนให้รู้อย่างเดียว

4. ในการที่จะจัดเช่นนี้จะต้องใช้ทุนตามตัวเลขที่ได้คำนวณแล้วเปนรายบาญชี ดังนี้

ก. เจ้าของท้องที่จะต้องหาเงินบำรุงการศึกษาชั้นประถมรวมทั้งพระราชอาณาเขตรคิดทั้งชายหญิง เปนเงินจะต้องใช้ปีละ 5,853,540 บาท ถ้าจะใครรู้ว่าเมื่อแยกเปนมณฑลและเปนเมือง มณฑลไหนเมืองไหนจะต้องหาเงินใช้ปีละเท่าใด ให้เอาจำนวนพลเมืองซึ่งเปนเด็กอายุตั้งแต่ 7 ปี ถึง 14 ปี ซึ่งมีอยู่ในมณฑลนั้นเมืองนั้นเปนเกณฑ์ตั้ง เอาเด็ก 30 คนหาร ได้ลัภเท่าใดเอาแต่เศษ 1 ส่วน 3 ก็เปนครูเท่านั้นคน เอา 300 บาทคูณ ได้ผลเท่าใด ก็เปนเงินเดือนครูที่จะต้องใช้ปีละเท่านั้น มณฑลใดเมืองใดจะจัดได้เพียงไรช้าเร็วเท่าใดก็สุดแล้วแต่กำลังที่จะจัดได้ มณฑลใดเมืองใดจัดการได้สำเร็จเร็วเต็มที่เมื่อไร ก็ชื่อว่าเปนความชอบของมณฑลนั้นเมืองนั้นเมื่อนั้น ฝ่ายกระทรวงธรรมการจะได้ตรวจตราความเจริญและเสื่อมของการศึกษาตามหลักนี้

ข. ฝ่ายรัฐบาลจะต้องออกเงินบำรุงศึกษาดังนี้ คือ

(1) ในการบำรุงศึกษาชั้นประถม (ตามบาญชีในภาคสามข้อ 15) เปนเงินปีละ 1,052,756 บาท

(2) การบำรุงศึกษาชั้นมัธยม (ตามทางคำนวณในภาคสี่ ข้อ 5) เป็นเงินปีละ 1,002,000 บาท

(3) การบำรุงศึกษาชั้นอุดม (ตามที่ใช้จริงอยู่ในปัจจุบัน ตามบาญชีในลำเนาที่ 13 และที่ 14 รวม) ปีละ 396,004 บาท

จึงรวมเป็นเงินที่รัฐบาลจะต้องออกบำรุงการศึกษาปีละ 2,450,760 บาท

5. ส่วนเงินที่จะใช้บำรุงการศึกษาซึ่งเป็นเงินของรัฐบาล ตามทางคำนวณในข้อ 4 ข้างบนนี้ มีหนทางที่จะเปลี่ยนแปลงต่างกันดังนี้

(1) การบำรุงศึกษาชั้นประถม เป็นการคำนวณอย่างเต็มที่ตามจำนวนพลเมืองในบาญชีสัมโนครัวศก 129 ซึ่งใช้เป็นหลักคำนวณ เหตุฉนั้นที่จะใช้จริงอย่างเต็มที่ในปีใดก็ต้องสุดแล้วแต่ความจริงแห่งจำนวนสัมโนครัวในปีนั้นเป็นหลัก

(2) การบำรุงศึกษาชั้นมัธยม เป็นการคำนวณอย่างเต็มที่ตามความต้องการที่จะเพาะปลูกการศึกษาพิเศษที่แลเห็นว่า ควรจะให้มีให้เป็นในปัจจุบัน ถ้าหากการบำรุงศึกษาพิเศษจะเพิ่มเติมทวีขึ้นเท่าใดเมื่อใดทุนที่จะใช้บำรุงศึกษาชั้นมัธยมก็ต้องเพิ่มขึ้นตามส่วน

(3) การบำรุงศึกษาชั้นอุดม เป็นการกะตามความเห็นที่ควรจะมีจะเป็นในปัจจุบัน ถ้าหากรัฐบาลเห็นควรจัด สิ่งไรเพิ่มเติมขึ้นนอกจากที่ได้ กะไว้แล้วตามความเห็นนี้ ก็ต้องกล่าวถึงเงินที่จะใช้จ่ายเพิ่มเติมขึ้นเป็นครั้งคราวไป

6. ทุนของรัฐบาลที่จะต้องใช้บำรุงการศึกษาปีละ 2,450,760 บาท ตามระเบียบนี้ เป็นการประมาณอย่างเต็มที่ในปัจจุบัน แต่แท้จริงการก็จัดไม่ได้เต็มที่ในปีเดียว จึงควรต้องกะเงินที่จะขอพระราชทานเพิ่มเป็นรายปีเทียบกับจำนวนเงินที่มีอยู่ ดังรายการต่อไปนี้

ก. อย่างเต็มที่

ประถมศึกษา (เฉภาะโรงเรียนของรัฐบาล)	เงิน	1,052,756	บาท
มัธยมศึกษา	"	1,002,000	บาท
ศึกษาพิเศษ (คิดเท่าที่มี)	"	396,004	บาท
รวม	"	2,450,760	บาท

(ศึกษาพิเศษประมาณอย่างเต็มที่ไม่ได้ เพราะไม่มีขีดคั่นดังอธิบายแล้ว)

ข. เงินที่มีอยู่ในศก 131

ใช้สำหรับประถมศึกษา	เงิน	386,776	บาท
ใช้สำหรับมัธยมศึกษา	"	128,088	บาท
ใช้สำหรับศึกษาพิเศษ	"	396,004	บาท
รวม	"	910,868	บาท

(ตามจำนวนนี้ เฉภาะแต่การศึกษาส่วนเดียว การอื่นเช่นการพระศาสนาและการกระทรวงตามที่มีในงบประมาณไม่ได้รวมอยู่ด้วย)

ค. คงการศึกษายังบกพร่องอยู่ที่ยังจะต้องเพิ่มเงินอีก

ในแผนกประถมศึกษา	เงิน	665,980	บาท
ในแผนกมัธยมศึกษา	"	873,912	บาท
ในแผนกศึกษาพิเศษ (ยอดไม่ได้)	"	.....	บาท
รวม	"	1,539,892	บาท

(ศึกษาพิเศษเป็นของไม่มีที่สุด จะจัดเพิ่มเติมสิ่งไรขึ้นก็ต้องแล้วแต่เวลาอันสมควร ดังอธิบายแล้ว ต้องยกเป็นพิเศษออกจากหลักนี้)

7. เมื่อได้อธิบายถึงเหตุผลต่าง ๆ และคิดคำนวณการตามรูปดังได้กล่าวมาแต่ต้นจนถึงภาคที่สุดนี้ ก็จะเป็นน้ำหนักให้เห็นว่า บ้านเมืองจะสมบูรณ์มั่งคั่งและมีกำลังที่จะป้องกันรักษาอันตรายต่าง ๆ ก็เพราะเจริญด้วยโภคทรัพย์โภคสมบัติจะเจริญขึ้นได้ก็เพราะคุณสมบัติ กล่าวคือราษฎรเป็นพลเมืองดี มีทั้งความประพฤติดีและความรู้พอที่จะทำทรัพย์สมบัติให้เกิดขึ้นในบ้านเมือง และทั้งต้องคิดอ่านให้เกิดมีความพยายามขยันขันแข็งที่จะทำการงานนั้นจริง ๆ ด้วย เหตุฉะนั้นจึงมีข้อที่จะพึงพิเคราะห์ในที่นี้ว่า ทรัพย์เป็นกำลังของบ้านเมือง บ้านเมืองจะอยู่ไม่ได้ถ้าปราศจากกำลังทรัพย์ แต่ทรัพย์จะเกิดขึ้นได้เพราะความรู้ความฉลาดขยันขันแข็ง ความประพฤติดีของพลเมือง ถ้าและเราจะบำรุงทรัพย์เราก็ต้องบำรุงให้พลเมืองดีก่อน จึงจะเป็นเหตุให้ทรัพย์มั่งคั่งเจริญได้ เมื่อฉะนั้นเรามีทุนรอนเท่าไร เราควรแบ่งส่วนใช้ทุนนั้นบำรุงการสิ่งนี้ซึ่งเป็นต้นเหตุสำคัญนั้นเท่าใด นี่เป็นข้อที่จะพึงวินิจฉัยในที่นี้

8. ในที่สุด เป็นความเห็นและความขอร้องของเจ้าหน้าที่ฝ่ายกระทรวงธรรมการ ขอร้องว่าในเวลานี้ การศึกษาเป็นเวลาคับตัวหนักเพราะแห้งแล้งมานมนาน การงานไม่ได้ขยับขยาย อัดอยู่เต็มที่ ในปี 131 นี้ กระทรวงธรรมการขอพระราชทานเงินเพิ่มขึ้น 101,680 บาท ตามที่ได้ทำบาญชียื่นไปแล้วยังกระทรวงพระคลัง และกระทรวงพระคลังรับว่าจะเป็นอันผ่อนผันให้ได้ แต่ยังไม่ได้จนบัดนี้นั้นให้เป็นอันได้เสียทีเดียวและปีอื่นนับแต่ศก 132 เป็นต้นไป ขอพระราชทานเพิ่มเป็นรายปีอย่างน้อยไม่น้อยกว่าปีละ 80,000 บาทหรือ 50,000 บาท ให้เป็นอันสำหรับขยายการศึกษาชั้นประถมและมัธยมทั่วไป อีก 30,000 บาทให้เป็นอันสำหรับขยายการศึกษาพิเศษ แต่การศึกษาพิเศษนี้เมื่อปีใดไม่ได้ใช้หรือใช้ไม่หมดให้เป็นภัพ ปีหน้าให้มีไว้ 30,000 บาทใหม่ ถ้าได้มีทุนพอที่จะจัดขยายการเพิ่มขึ้นได้เพียงปีละเท่านี้ในแผนกประถมและมัธยมศึกษา ซึ่งมีหลักคำนวณได้ว่าการบำรุงยังบกพร่องอยู่

1,539,892 บาทนั้น ก็เปนเวลาถึง 30 ปี จึงจะจัดได้เต็มที่ตามทางคำนวณในความเห็นนี้ นี่เปนอย่างน้อยที่สุดและพอสมควรแก่ที่การงานที่จะดำเนิรไปทันกันได้

9. จำนวนเงินตามที่ได้กล่าวมาในที่นี้ เปนส่วนแผนกการศึกษาทั้งนั้น มิได้เกี่ยวด้วยการงานแผนกอื่นในกระทรวงธรรมการ คือการกระทรวงและการแผนกพระสาสนาไม่ได้ เกี่ยวอยู่ในจำนวนนี้ เพื่อที่จะทำความเข้าใจให้ชัดเจนในข้อที่เกี่ยวข้องด้วยงบประมาณ ได้ทำบาญชีแยกเงินตามงบประมาณในศก 131 ออกเปนแผนก ๆ มาในท้ายความเห็นนี้ด้วย (สำเนาที่ 20) การในแผนกอื่นก็พูดกันทางหนึ่ง

10. รวมความที่จะขอความวินิจฉัยในความเห็นตอนปลายนี้ ซึ่งต่อจากตอนต้น 3 ภาคนั้น

ก. หลักสูตรนักเรียนชั้นมัธยม ตามสำเนาที่ 4 และตามคำอธิบายในภาค 4 ข้อ 10 หน้า 15 จะเปนอันถูกต้องหรือยัง ถ้าเปนอันถูกต้องแล้วจะได้เดินตามหลักนั้น

ข. ขอความวินิจฉัยในเรื่องเงินที่จะขยายการศึกษาเปนรายปี ซึ่งได้กะว่าไม่น้อยกว่าปีละ 80,000 บาท และขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต

ค. ขอความตกลงในเรื่องส่วนเงินเพิ่มสำหรับศก 131 เปนเงิน 101,680 บาท ซึ่งยังค้างอยู่ ให้เปนอันสำเร็จเด็ดขาด

กระทรวงธรรมการมีความเห็นดังนี้

ที่มา : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 10/13</u> ความเห็นที่จะจัดการศึกษา ร.ศ. 131 ของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ทูลเกล้า ฯ ถวายรัชกาลที่ 6 ลงวันที่ 18 ตุลาคม 2456.

ภาคผนวก ข.

ชีวประวัติและผลงานของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

ชื่อยศและราชทินนามอันเป็นที่สุด มหาเสวกเอก เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

ชื่อเดิม สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา

เกิด 1 มกราคม 2419 (ตรงกับวันจันทร์ แรม 2 ค่ำ เดือนยี่ ปีชวด อัฐศกจุลศักราช 1238 เวลา 8.52 น.)

สถานที่เกิด บ้านหลังศาลเจ้าหัวเม็ด ตำบลสะพานหัน พระนคร

ชื่อบิดา พระยาไชยสุรินทร์ (เจียม เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เสนาบดีกระทรวงเกษตรและพระคลังในสมัยต้นรัชกาลที่ 5

ชื่อมารดา อยู่

ลำดับอาวุโสในหมู่พี่น้อง

เป็นคนที่ 18 ในจำนวนพี่น้อง 32 คน แต่เป็นบุตรคนโตของมารดาที่ชื่ออยู่

ชีวิตวัยเยาว์

เมื่ออายุได้ 8 ปี (พ.ศ. 2427) บิดาได้ถึงแก่กรรม ฐานะครอบครัวตกต่ำลง มารดาเป็นผู้เลี้ยงดูนายสนั่นและนายสันทัด (น้องชาย) ต่อมารายได้ทางเย็บปักถักร้อย เมื่อนายสนั่นกลับจากเรียน จึงต้องช่วยมารดาทำงานและช่วยสอนหนังสือน้องด้วย

การศึกษาในประเทศ

- เริ่มเรียนหนังสือเมื่อ พ.ศ. 2431 อายุได้ 12 ปี ด้วยวิธีต่อหนังสือที่โรงเรียนวัดบพิตรพิมุข สอบไล่ได้ประโยคหนึ่ง โดยมีพระมหาหนอ (ชุนอนุกิจวิธูร – น้อย จุลวิธูร) เป็นครู
- พ.ศ. 2432 เรียนที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ สอบไล่ได้ประโยคสองเมื่ออายุ 13 ปี ต่อมาสอบไล่ได้ชั้น 5 ภาษาอังกฤษตามหลักสูตรหลวง
- เคยเรียนที่โรงเรียนสุนันทาลัย และโรงเรียนตัวอย่าง (พ.ศ. 2434–2435)
- เมื่อเรียนจบประโยคมัธยมศึกษาแล้ว ได้เข้าศึกษาต่อในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ พ.ศ. 2435 – 2437 ได้รับประกาศนียบัตรครูโดยสอบไล่ได้เป็นที่ 1 ของผู้สำเร็จวิชาครูชุดแรก ได้รับพระราชทานรางวัลเมื่อ พ.ศ. 2437

การศึกษาต่างประเทศ

- กระทรวงธรรมการคัดเลือกส่งไปศึกษาวิชาเพิ่มเติม ณ ประเทศอังกฤษ เมื่อ 4 พฤษภาคม 2439 อยู่ในความดูแลของเซอร์โรเบิต มอแรน ข้าราชการตำแหน่งสำคัญในกระทรวงศึกษาธิการของอังกฤษ ผู้ซึ่งเคยเป็นพระอาจารย์ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ได้รับประกาศนียบัตรวิชาครูของอังกฤษจากโรงเรียนฝึกหัดครูเบอโรโรด ที่ตำบลไวสลเวิฟ ใกล้กรุงลอนดอน เมื่อ พ.ศ. 2441

การศึกษาทางศาสนา

- อุปสมบทเป็นนาคหลวง เมื่อ 8 กรกฎาคม 2451 ที่วัดพระศรีรัตน-ศาสดาราม มีสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นอุปัชฌาย์ ศึกษาธรรมะที่สำนักวัดบวรนิเวศวิหารและจำพรรษาอยู่ที่นี่
- สอบทางด้านวินัยและด้านธรรมะได้เป็นที่ 1 ได้รับพระราชทานรางวัลจากสมเด็จพระอุปัชฌาย์ และสอบพุทธานุพุทธประวัติและการแต่งปัญหาธรรมได้ เมื่อลาสิกขาบท ได้ประทานหนังสือสำคัญเพื่อแสดงว่าสอบไล่ได้เป็นชั้นเอกพิเศษ

รูปร่างลักษณะ เป็นคนร่างเล็ก ผิวเนื้อสองสี มีแผลเป็นฝ่าฝีใต้หูซ้าย

อุปนิสัย
- เป็นคนนุ่มนวล อ่อนโยน รักความเป็นอยู่อย่างเรียบง่ายปราศจากกฎเกณฑ์ของสังคม เมตตากรุณาเยี่ยงครู ไม่เคยถือตัวว่าเป็นใหญ่ในราชการ
- มีความคิดริเริ่ม และอุตสาหะวิริยภาพ มีวิจารณญาณที่สุขุมและกว้างไกล และมีเหตุผล มักชี้แจงปัญหาแสดงเหตุผลด้วยวิธีตามหลักของครูและรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นอย่างนักประชาธิปไตย
- รักดนตรี เคยร้องส่งในวงดนตรีสามัคยาจารย์ รักงานประพันธ์มาก จนแบ่งชีวิตในปัจฉิมวัยครึ่งหนึ่งให้กับการเขียนและการอ่านหนังสือ ศึกษาเหตุการณ์ตามสมัย อ่านหนังสือมากทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ เช่น อ่านนิตยสาร Time เป็นคนหัวก้าวหน้าและทันสมัย

– สนใจการกีฬา เมื่อหนุ่มชอบเล่นเทนนิส เมื่อชราภาพนิยมเตะตะกร้อกับคนในบ้าน และเดินทางไกล เป็นผู้ระวังรักษาสุขภาพมากพอ ๆ กับที่เป็นคนมัธยัสถ์ในเรื่องการใช้จ่ายส่วนตัว เช่น เมื่อเป็นข้าราชการก็นุ่งผ้าพื้นในขณะที่คนอื่นนุ่งผ้าม่วง ยังคงใช้รถม้าคันเดิมเมื่อข้าราชการคนอื่น ๆ เปลี่ยนไปใช้รถยนต์กันอย่างแพร่หลาย เป็นต้น

ตาย – 1 กุมภาพันธ์ 2486 เวลา 20.00 น. ด้วยโรคหัวใจวาย ณ บ้านพักถนนนครสวรรค์

รวมอายุได้ – 66 ปี กับ 1 เดือนเต็ม

หน้าที่ราชการ

1. พ.ศ. 2435 เริ่มรับราชการในกระทรวงธรรมการ เป็นนักเรียนสอนในโรงเรียนตัวอย่าง
2. พ.ศ. 2437 เป็นครูผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครู
3. พ.ศ. 2439 – 2441 ไปศึกษาเพิ่มเติมที่อังกฤษ
4. พ.ศ. 2441 สอนวิชาครูและคำนวณวิธีในโรงเรียนฝึกหัดครู กับเป็นพนักงานแต่งแบบเรียนประจำศาลาว่าการกรมศึกษาธิการด้วย
5. พ.ศ. 2443 เป็นผู้ช่วยหัวหน้ากองตรวจ ได้จัดระเบียบแบ่งแขวงศึกษาในกรุงเทพฯ และตั้งพนักงานตรวจโรงเรียน วางระเบียบตรวจโรงเรียนและสอบไล่ตามวิธีใหม่ และยังคงสอนในโรงเรียนฝึกหัดครู
6. พ.ศ. 2445 เป็นปลัดกรมแบบเรียน ยังคงสอนในโรงเรียนฝึกหัดครู

7. พ.ศ. 2446 เป็นเจ้ากรมราชบัณฑิตย์ ยังคงสอนในโรงเรียนฝึกหัดครู
8. พ.ศ. 2449 ย้ายมาเป็นเจ้ากรมตรวจ ได้เริ่มวางชั้นหลักสูตรบรรจุวิชา และจัดการโรงเรียนตามแผนการศึกษาอย่างใหม่
9. พ.ศ. 2454 รั้งตำแหน่งปลัดทูลฉลองกระทรวง
10. พ.ศ. 2455 เป็นปลัดทูลฉลอง
11. พ.ศ. 2457 รั้งตำแหน่งผู้บัญชาการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนอีกตำแหน่งหนึ่ง

ในระหว่างที่รับราชการในหน้าที่ต่าง ๆ เหล่านี้ได้เคยทำการแทนอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครู แทนอธิบดีกรมศึกษาธิการ และแทนเสนาบดี

12. พ.ศ. 2458 รั้งตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ
13. พ.ศ. 2459 เป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ
14. พ.ศ. 2469 ทูลลาออกจากตำแหน่งเสนาบดี
15. วันที่ 28 มิ.ย. 2475 เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และเป็นประธานสภาผู้แทนราษฎรคนแรกของประเทศไทย
16. วันที่ 12 ก.ค. 2475 เป็นประธานกรรมการวางโครงการศึกษาให้กระทรวงธรรมการ
17. วันที่ 1 ก.ย. 2475 ออกจากประธานสภาผู้แทนราษฎร เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ
18. วันที่ 27 ธ.ค. 2475 ออกจากตำแหน่งรัฐมนตรี เป็นประธานสภาผู้แทนราษฎร
19. วันที่ 1 ก.พ. 2476 ลาออกจากตำแหน่งประธานสภาผู้แทนราษฎร

ราชการพิเศษ ที่สำคัญคือ

- เป็นกรรมการราชนาวีแห่งสยาม ตั้งแต่วันแรกตั้ง คือ ตั้งแต่วันที่ 11 ต.ค. 2457
- พ.ศ. 2459 เป็นกรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร
- เป็นนายกกรรมการจัดการวชิราวุธวิทยาลัย
- เป็นกรรมการราชบัณฑิตยสภา
- เป็นกรรมการจัดการระเบียบองคมนตรี
- เป็นกรรมการองคมนตรี
- เป็นสภานายกสามัคยาจารย์
- เป็นกรรมการสภากาชาด
- มิ.ย. 2475 เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร
- 28 มิ.ย. 2475 เป็นประธานสภาผู้แทนราษฎรคนแรกของประเทศไทย
- 12 ก.ค. 2475 เป็นประธานกรรมการวางโครงการศึกษา
- เป็นนายกกรรมการรักษาพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน
- เป็นนายกกรรมการสภาศึกษา
- เป็นกรรมการกิตติมศักดิ์ของสมาคมคณะราษฎร
- เป็นกรรมการพิจารณาวางหลักการตั้งชื่อ

ยศ

7 มกราคม 2453 เป็นจ่า

7 สิงหาคม 2454 เป็นมหาอำมาตยตรี

28 ธันวาคม 2457 เป็นมหาอำมาตโท

1 เมษายน 2459 เป็นจางวางโท

26 ตุลาคม 2459 เป็นจางวางเอก

1 เมษายน 2469 เป็นมหาเสวกเอก ทรงพระราชกรุณาโปรดเกล้า ฯ

พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้แต่งเครื่องยศ
มหาอำมาตยเอก กระทรวงธรรมการ ได้เป็นพิเศษ

ยศพิเศษ 4 เมษายน 2458 เป็นองคมนตรี
เป็นนายหมวดเอก ในกรมเสือป่า รักษาดินแดน
กรุงเทพ ฯ
24 กุมภาพันธ์ 2460 เป็นนายกองตรี ในกรมเสือป่าพรานหลวง ร.อ.
26 กุมภาพันธ์ 2461 เป็นนายกองโท

บรรดาศักดิ์ 4 กันยายน 2442 เป็นหลวงไพศาลศิลปศาสตร์
21 กันยายน 2446 เป็นพระไพศาลศิลปศาสตร์
8 มกราคม 2452 เป็นพระยาไพศาลศิลปศาสตร์
30 ธันวาคม 2456 เป็นพระยาธรรมศักดิ์มนตรี สรรพศึกษาวิธีธุโรปการ
31 ธันวาคม 2460 เป็นเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ศรีสาสนวโรปกร
สุนทรธรรมจริยานุวาท พิศาลศิลปศาสตร์ศึกษาธิการ
โกศล พิมลพงศ์เทพหัสดิน บรมนรินทรรามาธิราช
สวามิภักดิ์ เสมาธรรมจักร์มุรธาธร ราชกิจจานุสรณ์
สุทธสมาจาร ไตรรัตนสรณาลังการ เมตตา
ธวาธยาศรัย อภัยพิริยบรากรมพาหุ นาคนาม

เครื่องราชอิสริยาภรณ์

ครั้งที่ 1 ธ.ค. 2436 เหรียญรัชฎาภิเศก
2 21 ก.ย. 2442 เหรียญประพาศยุโรป
3 21 ก.ย. 2442 เหรียญดุษฎีมาลา(ศ)
4 3 ต.ค. 2446 เหรียญทวีธาภิเศกไกล่ทอง
5 24 ม.ค. 2447 ช้างเผือกชั้นที่ 4 จัตุรถาภรณ์

ครั้งที่	6	30 พ.ย. 2450	เหรียญรัชมงคลไกล่ทอง
	7	7 พ.ย. 2451	เหรียญรัชมังคลาภิเศกไกล่ทอง
	8	15 ก.พ. 2452	เข็มพระชนมายุศมมงคลเงิน
	9	31 ธ.ค. 2453	มงกุฎชั้นที่ 3 ตริตาภรณ์
	10	31 ธ.ค. 2453	รัตนาภรณ์ ป. ชั้น 3
	11	23 มิ.ย. 2454	เหรียญราชรุจิรัชกาลปัตยุบันไกล่ทอง
	12	2 ธ.ค. 2454	เหรียญบรมราชาภิเศกไกล่ทอง
	13	9 ธ.ค. 2454	เหรียญไอยราพรต
	14	28 มี.ค. 2454	เข็มราชินีชั้นที่ 1
	15	17 พ.ค. 2455	เข็มข้าหลวงเดิม
	16	11 พ.ย. 2455	ทุติยจุลจอมเกล้า
	17	29 ม.ค. 2455	ตราไรซิ่งซันญี่ปุ่น
	18	30 ม.ค. 2455	ตราวชิรมาลา
	19	31 ธ.ค. 2456	ช้างเผือกชั้นที่ 2 ทวีติยาภรณ์
	20	4 ม.ค. 2456	เข็มพระรูปสมเด็จพระพันปีหลวง
	21	4 ม.ค. 2456	เหรียญไกล่ทองมีรูปสุกรลงยา มีสายหนังห้อง
	22	11 พ.ย. 2457	มงกุฎชั้นที่ 1 ประถมาภรณ์
	23	11 พ.ย. 2457	ทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ
	24	19 ต.ค. 2459	ช้างเผือกชั้นที่ 1 ประถมาภรณ์
	25	25 ต.ค. 2459	ตรารัตนาภรณ์
	26	31 ธ.ค. 2460	ปฐมจุลจอมเกล้า
	27	1 ม.ค. 2461	รัตนาภรณ์ชั้นที่ 2 ว.ป.ร. กรอบประดับเพ็ชร

เงินเดือน แรกรับราชการ ได้เดือนละ 160 บาท (ม.ค. – มี.ค. 2441)
ครั้งสุดท้าย ได้เดือนละ 2,700 บาท (เม.ย.– มี.ค. 2467)

วิทยเกียรติ
- ประกาศนียบัตรวิชาครูในประเทศไทย
- ประกาศนียบัตรวิชาครูของประเทศอังกฤษ
- เหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา
- เสื้อสีฟ้า หมายอักษร ว. (วิทยา) ของทวีปัญญาสโมสร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้งยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระยุพราช ผู้ดำรงตำแหน่งสภานายกของสโมสรโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเสื้อครุยอาจารย์โรงเรียนมหาดเล็กหลวง

ที่มา : จากบทสำรวจชีวิตและงานของครูเทพ พิมพ์โรเนียว 2517 โดยทายาทของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

ภาคผนวก ค.

รายงานการประชุมอุปราช และสมุหเทศาภิบาล

แผนกกระทรวงศึกษาธิการ

วันที่ 24 ธันวาคม 2462

ณ กระทรวงวัง

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการผู้ชี้แจง

การศึกษาในชั้นต้น เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งกรมศึกษาธิการขึ้น กิจการที่เริ่มจัดก็มุ่งฝึกหัดคนสำหรับราชการก่อน

ครั้นเมื่อ พ.ศ. 2458 ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ใช้สถิมการศึกษากำหนดอัตราตั้งโรงเรียนรัฐบาล เป็นตัวอย่างทั่วพระราชอาณาเขต มีโรงเรียนอำเภอเป็นที่สุด นอกนั้นให้เป็นการศึกษาประชาบาลในท้องที่ จะต้องคิดอ่านจัดขึ้นตามตัวอย่างของโรงเรียนรัฐบาลจนเพียงพอ พระบรมราโชบายจึงขยายกว้างออกไปเป็นการศึกษาสำหรับชาติ (National Education) ที่จะพระราชทานความรู้แก่ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ ตลอดทั้งหญิงชายทั่วหน้า ตามควรแก่อัตตภาพของตน ๆ คำว่าอัตตภาพนี้ ขอให้ที่ประชุมพึงใส่ใจไว้ เพื่อจะจัดให้เหมาะไม่มากไปหรือน้อยไป และจะได้ชี้แจงต่อไปข้างหน้า การศึกษาสามัญศึกษาชวนให้คนอยากเป็นเสมียน เพราะวิชาสามัญที่เรียนมาพอจะใช้เข้าทำงานเสมียนได้ ธรรมดาใครเรียนวิชาใดแล้วอยากใช้วิชานั้น เหตุฉนั้น บุตรชาวนาจึงทิ้งนาและแสวงหางานเสมียนทำ

การศึกษาสำหรับชาติที่จะให้ราษฎรได้เรียนทั่วหน้าตามควรแก่อัตตภาพจะมีแต่ฝ่ายสามัญศึกษา อย่างเดียวไม่ได้ ต้องมีวิสามัญศึกษา สอนวิชากสิกรรม หัตถกรรม และพาณิชยการ ด้วย ใครเกิดมาควรทำอะไรจะได้ไปทำสิ่งนั้น ประเทศ

อินเดียได้เพียร ตั้งโรงเรียนวิสามัญมากว่า 20 ปี ตอนต้น ๆ ไม่ค่อยสำเร็จ เพราะคนชอบเรียนหนังสือมากกว่า เห็นเป็นวิชาผู้ดี แต่เดี๋ยวนี้โรงเรียนวิสามัญศึกษาของอินเดียเป็นที่แพร่หลายและเป็นที่นิยม แล้วเราผู้จัดที่หลังเขาได้เห็นความจริงจากเขาประการหนึ่งคือว่า วิสามัญศึกษาชั้นต่ำต้องอาศัยการศึกษาแพร่หลายที่บีการเกณฑ์ศึกษา คนที่มีอัตภาพควรแก่โรงเรียนชั้นนี้จะได้มาเรียนตามสมควร ไม่พล่านอยู่นอกโรงเรียนหรือไม่หลงผิดไปเรียนหนังสือจนเกินควรแก่อัตภาพของคน ดังนี้ จึงเห็นได้ว่าสามัญศึกษากับวิสามัญศึกษาถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน ต้องจัดไปด้วยกัน ให้พอเหมาะกัน การศึกษาแพร่หลายช่วยให้โรงเรียนวิสามัญชั้นต่ำมีนักเรียนเต็ม โรงเรียนวิสามัญช่วยแก้โรคอยากเป็นเสมียน ซึ่งโรงเรียนสามัญมีแต่จะสอนให้ และเมื่อใดมีทั้งสามัญศึกษา และวิสามัญศึกษา พอเหมาะแล้ว คนทุกคนก็ได้เรียนตามควรแก่อัตภาพ การศึกษาสำหรับชาติจึงชื่อว่าได้เชยชมความรู้แห่งชาติให้สูงขึ้นพร้อมกันทั้งหมด นี้เองคือกำลังของชาติ การจัดการศึกษาเฉพาะสำหรับหมู่คณะถึงจะจัดให้สูงสุดเพียงใดก็ไม่ใช่กำลังแท้จริงของชาติ บราวนิ่ง ถ้าผู้ขึ้นชื่อได้กล่าวว่า "อย่าเพียรสร้างยักษ์และเทวดาเลย จงพยายามยกคนทั้งชาติให้สูงขึ้นพร้อมกันเถิด" อันนี้เป็นคติสำหรับการศึกษาสมัยนี้ ซึ่งต้องผันแปรไปเป็นการศึกษาสำหรับชาติ National Education เมื่อฐานะแห่งชาติ คือคนทั้งหมดในชาติได้เชยชมสูงขึ้นแล้ว ย่อมมีกำลังแข่งขันต่อสู้กับชาติอื่น ๆ ได้ทุกวิถีแห่งอาชีพ การกสิกรรมซึ่งเป็นการสำคัญยิ่งของเรา และยิ่งตกมาสมัยนี้ยิ่งสำคัญขึ้น เพราะเชื่อกันว่าเสร็จสงครามอาวุธแล้ว จะต้องถึงสงคราม อิคอนอมิคส์ ถึงจะแก้ไขและจัดช่วยเหลือทางอื่น ๆ ให้เจริญปานใด ก็จะเพิกเฉยละเลยการกสิกรรมเสียไม่ได้ จำจะต้องเริ่มหัดคนให้มีความรู้ทางกสิกรรม และให้วิชาการกสิกรรมแบบสมัยใหม่ แม้การสาธารณสุขซึ่งเป็นการสำคัญมากอีกอย่างหนึ่งในยุคนี้ ทั้งยุโรปและสหปาลีรัฐอเมริกา ก็รู้สึกแล้วว่าจะต้องสำเร็จได้ด้วยการศึกษา ลำพังจะบังคับ

ให้คนทำตามระเบียบของสาธารณสุขนั้น ไม่สำเร็จได้จริงเหมือนเขาเข้าใจ และตั้งใจทำเอง

ราษฎรของเราทุกวันนี้ยังไม่ได้รับการศึกษาอันสมควรแก่อัตภาพและควรแก่สมัย ต้องแพ้ชาวต่างประเทศในการแข่งขันอาชีพทุกอย่างไป ยังการทำนาถ้าที่ไหนได้มีการทดน้ำสำเร็จดีแล้ว ทำได้ผลแน่นอนขึ้น มีงานทำตลอดปี อาจลงทุนใช้เครื่องมืออย่างใหม่ ๆ ได้ผลดีขึ้นและเร็วขึ้น ชาติอื่นมาแย่งทำราษฎรของเราอาจแพ้เขาอีก ถ้าเช่นนั้นต่อไปเราจะทำอย่างไร การศึกษาสำหรับชาติเขยิบความรู้ของชาติให้สูงขึ้นพร้อมกันหมด เป็นหนทางป้องกันความอาภัพดังกล่าวแล้ว ได้ส่วนหนึ่งโดยแท้จริงอยู่มีเหตุอื่น ๆ อีกมากหลายที่ทำให้คนไทยต้องการแค่จะทำราชการ และทำให้คนไทยสู้การแข่งขันของจีนและชาวต่างประเทศอื่น ๆ ไม่ได้ แต่ก็พอที่จะคิดเปลี่ยนแปลง แก้ไขให้ทันสมัย และทันเพื่อนได้ การคิดดัดแปลงเช่นนี้คืออะไร คือการศึกษาสำหรับชาติ National Education ที่ทุกคนควรได้เรียนตามอัตภาพ เป็นการเขยิบภูมิรู้ของชาติให้สูงขึ้น พร้อมกันหมดนั้นเอง

นอกจากราษฎรของเราไม่ได้รับการศึกษาตามควรแก่อัตภาพแล้ว ราษฎรของเรายังประสบความลำบากที่ต้องล้าหลังเดินไม่ทัน ปรกติความเปลี่ยนแปลงแห่งสมัย ดังที่บรรยายต่อไปนี้ จำเดิมแต่ได้พระราชทานอภัยทานให้มีการเลิกทาส ตลอดจนได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้แก้ไขกฎหมายวิธีพิจารษาความ เลิกจารีตนครบาล เป็นอันได้พระราชทานอิศรภาพแก่ราษฎรทั่วไป แต่ก่อนนี้ราษฎรมีสังกัดมีเจ้าขุนมูลนาย ปกครองทั่วไป ทั้งห่างบ้าง ชิดบ้าง แต่เดี๋ยวนี้ราษฎรไม่ต้องมีเจ้าขุนมูลนาย เพียงแต่อยู่ในปกครองของผู้ปกครองท้องที่ตามกฎหมายเท่านั้น นอกนั้นได้ชื่อว่าปกครองตนเอง มีอิศรภาพเต็มที่ กฎหมายและจารีตทั้งหลายซึ่งขัดแก่อิศรภาพเช่นนี้ ก็ได้ปลดเปลื้องไปหมดสิ้น แต่ก่อนนี้ถ้าเกิดความไม่พอใจ ก็โทษเอาเจ้าขุนมูลนายของตน ซึ่งโทษได้ยาก ด้วยอำนาจท่านมาก เดี๋ยวนี้ถ้าเกิดความ

ไม่พอใจราษฎรก็โทษรัฐบาล ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเราเป็นประธาน ทรงรับผิดชอบอยู่โดยตรง ผลแห่งการเปลี่ยนฐานะราษฎร บัดนี้มีอาการปรากฏขึ้นบ้างแล้ว คือราษฎรรู้ตัวว่าจำเป็นต้องยำเกรงกฎหมายเท่านั้น ความยำเกรงส่วนบุคคล แม้เจ้าหน้าที่ผู้รักษากฎหมายเอง สำหรับราษฎรที่มีอัชยาสัยหยาบก็เห็นเป็นการประจบ เป็นสมัยเก่า พากันเห็นเกไปในทางที่จะไม่ต้องยำเกรงใครนอกจากกฎหมาย ใช่ว่าราษฎรพวกนี้จะรู้กฎหมายดีเมื่อไร ความรู้กฎหมายของเขาก็แล้วแต่หมอความผู้ตรัสรู้กฎหมายโดยไม่ต้องศึกษาเล่าเรียน ซึ่งเกิดขึ้นมากมายนั้นเอง หมอความเหล่านี้โดยมากเต็มไปด้วยกิเลสและอวดรู้ในเชิงกฎหมายเท่านั้น ดังนี้ชื่อว่าอิศรภาพของราษฎรได้เพริดไปแล้ว เพราะเหตุที่ว่ากฎหมายไปหน้าคน คนไม่ได้รับการศึกษาเพียงพอ จึงไม่ทันกฎหมายรวมถึงพวกหมอความเหล่านั้นด้วย

นอกจากนี้ซึ่งเป็นเหตุการณ์ภายใน ยังมีเหตุการณ์ภายนอกซึ่งช่วยทำให้ราษฎรเสีย คือ ฝ่ายโทษต่าง ๆ ที่มากับอารยธรรมของชาวตะวันตก การค้าขายไปมาติดต่อ หนังสือพิมพ์ ภาพยนต์ เหล่านี้เป็นเรื่องปฏิเสธไม่ได้ คุณมหันต์โทษอนันต์ ถ้าประกอบเหตุการณ์ทั้งภายในและภายนอกเข้าด้วยแล้ว พอจับความได้ว่า ทำไมอิศรภาพซึ่งเป็นของดีจึงเพริดไปจวนตรงกันข้าม การปราบโจรผู้ร้ายและเหล่าอันธพาลดูเป็นการใหญ่โต และเป็นภาระหนักของรัฐบาลที่จะต้องระงับความเดือดร้อนของราษฎร ไม่น้อยกว่าแต่กลับมากกว่าที่จะใช้เวลาและกำลังในทางบำรุงให้เจริญ เรื่องราษฎรเดินไม่ทันความเปลี่ยนแปลงแห่งสมัย หากปล่อยไว้นานเข้าคนน้อยคนที่ได้เล่าเรียน จะเป็นโรงเรียนจริง ๆ ก็ดี หรือจากโรงเรียนที่เป็นหนังสือพิมพ์ ภาพยนต์ หรือคำอธิบายของคนอื่น ๆ ก็ดี พอจะรู้อะไรบ้าง เกิดความไม่พอใจอาจอาจปั่นคนมากที่โง่เขลาให้เขวตามไปด้วยนี้เป็นโทษแห่งการจัดการศึกษาไม่ทั่วถึง ดังมีตัวอย่างอยู่แล้วทั้งในตะวันตกและตะวันออก

รัฐประศาสโนบายในทางแก้กฎหมายให้ทันสมัย ถ้าหากจูงคนให้เห็นด้วย ก็จะเป็นทางลัดที่จะให้ถึงซึ่งความเจริญเร็วที่สุด ที่ว่าจะเป็นห่วงให้กฎหมายรอคน เหตุฉนั้น เมื่อยังมีเวลาทันที่จะเร่งคนให้ทันกฎหมายและทันสมัย โดยวิธีแผ่การศึกษาให้ทั่วถึง รับจัดให้ดีขึ้นพร้อมกัน จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้รับจัดแต่บัดนี้ ทันที ด้วยการเตรียมการให้พร้อม สำหรับการใช้พระราชบัญญัติเกณฑ์การศึกษา ซึ่งทุกวันนี้ถ้ามีแล้วจะเป็นเครื่องเฉลิมพระเกียรติแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเราส่วนหนึ่ง การจัดให้ดีขึ้น Improving Quality อาจทำได้ด้วย ให้ผลประโยชน์แก่ครูให้สูงขึ้น เพื่อทำให้คนดีเข้ามาเป็นครูมากขึ้น ดังที่ประเทศอังกฤษเริ่มแก้อยู่แล้ว และจะใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม ศกนี้ไป

ความบกพร่องแห่งการศึกษาของเรานี้ บกพร่องมากที่สุดทั้ง Quantity และ Quality เมื่อเทียบกับประเทศใกล้เคียงที่มีสำมะโนคล้ายคลึงกัน เช่น ฟิลิปไปส์ และพม่า ย่อมปรากฏว่าของเราจัดได้น้อย และล้าหลังเขามาก เพราะเราลงทุนน้อย การจัดของไม่แพงกว่าของเขา มีแต่จะถูกกว่า

การเล่าเรียนเบื้องต้นสำหรับราษฎรทั่วไป จึงต้องไว้ธุระให้กระทรวงซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่จัดการปกครองท้องที่ เป็นผู้จัดทำ แต่การที่จะตรวจตราแนะนำในวิธีการสอน วิธีจัดโรงเรียน วางหลักสูตร และอื่น ๆ ซึ่งเป็นประเภทความรู้เฉพาะนั้น กระทรวงมหาดไทย หรือกระทรวงนครบาล ก็ย่อมไม่รู้ดี เพราะว่ากระทรวงธรรมการซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่จัดการงานในแผนกนี้อยู่แล้ว ข้อที่ว่าการตั้งเจ้าพนักงานแผนกนี้ไว้กระทรวงละสำรับ จะเป็นการเปลืองพระราชทรัพย์นั้น ไม่จำต้องกล่าวถึงเพราะฉะนั้น ในการงานที่จะจัดต่อไปนี้ แม้แต่การเล่าเรียนชั้นต้นของราษฎรทั่วไป กระทรวงทั้งสามนี้ ก็ย่อมมีหน้าที่เกี่ยวข้องช่วยเหลือกัน จะต้องพร้อมกันวางรูปการที่จะจัดตั้งแต่ต้นจนปลาย

ที่มา : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ <u>เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ. 1/1</u> รายงานการประชุมอุปราชและสมุหเทศาภิบาลมณฑล ลงวันที่ 24 ธ.ค. 2462.